

ARBEIDS- OG
INKLUDERINGSDEPARTEMENTET

Handlingsplan

Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008

Mål for inkludering

Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2007-2008) – Statsbudsjettet 2008

Et inkluderende samfunn

I fjor la jeg som arbeids- og inkluderingsminister frem en handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen. Handlingsplanen er et tydelig uttrykk for denne regjeringens innsats for å oppnå et inkluderende samfunn, hvor alle som bor i Norge har like muligheter til å bidra og til å delta i fellesskapet.

Regjeringen vil videreutvikle det inkluderende og mangfoldige samfunnet. Et viktig bidrag er å få flest mulig i arbeid. Vi må også slå hardt ned på ulikebehandling, og på handlinger og tradisjoner som er forbudt i Norge.

Dette er et ambisiøst mål. For å lykkes er det behov for en helhetlig innsats over lang tid. Derfor både viderefører og styrker Regjeringen innsatsen for innvandrerbefolkningen. Regjeringen vil benytte 212,3 mill. kroner ekstra i 2008 i handlingsplanen. Dette kommer i tillegg til den videreførte innsatsen fra 2007 og til Regjeringens satsing mot kjønnslemlestelse. Regjeringen legger også opp til en styrking av innsatsen mot fattigdom.

Handlingsplanen for 2007 tar tak i fire områder som er avgjørende for å lykkes i inkluderingsarbeidet: Arbeid, Oppvekst, utdanning og språk, Likestilling og Deltakelse. Disse innsatsområdene er også helt sentrale i årets plan. I år er det satt et særlig fokus på styrket norskundervisning. Mestring av norsk er en forutsetning for en bred deltakelse i samfunnet, og ikke minst i arbeidslivet. Det å ha jobb er den beste sikring mot fattigdom. Derfor vil vi tilrettelegge slik at kommunene har muligheter til å tilby god norskopplæring.

En annen forutsetning for like muligheter til deltakelse er fravær av rasisme og diskriminering. Ikke minst er dette avgjørende for opplevelsen av å være respektert og å føle tilhørighet. De siste tiders alvorlige påstander om ulikebehandling i det offentlige overfor personer med innvandrerbakgrunn tar jeg svært alvorlig. Regjeringen vil derfor foreta en bred og systematisk undersøkelse av hvordan den faktiske situasjonen er når det gjelder diskriminering av innvandrerbefolkningen i statlige etater. Å bekjempe rasisme og diskriminering er et langsiktig arbeid og Regjeringen tar sikte på å legge fram en ny handlingsplan mot rasisme og diskriminering sammen med statsbudsjettet for 2009. Det vil være særlig viktig å sette søkelys på arbeidslivet og rekrutteringspraksis.

Regjeringen vil motarbeide handlinger og tradisjoner som hindrer unge mennesker å leve sine liv slik de selv ønsker. I juni 2007 la vi frem en ny handlingsplan mot tvangsekteskap for perioden 2008-2011. Planen inneholder 40 tiltak, som dekker blant annet forebygging, konkrete hjelpetiltak og tiltak for kompetanseheving. Gode resultater i arbeidet mot tvangsekteskap er avhengig av at vi lykkes i inkluderingspolitikken, og vi må jobbe bredt. Derfor satser vi også på å ta i bruk frivillige organisasjoner sine ressurser i dette arbeidet, og på å ansette egne minoritetsrådgivere i videregående skoler. Regjeringen setter av 70 mill. kroner til innsatsen mot tvangsekteskap.

I enkelte områder i Oslo er levekårsproblemene store sammenliknet med andre områder i byen. Disse områdene har også en spesielt stor andel innbyggere med innvandrerbakgrunn. I hovedstadsmeldingen slår Regjeringen fast at vi vil bidra i arbeidet med å løse de utfordringene disse områdene har. I 2008 vil jeg styrke flere av tiltakene på helse og opplæring i henholdsvis Groruddalen og Søndre Nordstrand.

Alle barn bør beherske norsk språk før de begynner på skolen. Dette er en særlig utfordring for barn som ikke snakker norsk hjemme, eller som kommer til Norge i skolealder. Barnehagen er en uvurderlig arena for å lære norsk og å forberede seg til skolestart. Regjeringen arbeider derfor for at en større andel av barn med innvandrerbakgrunn går i barnehage, og styrker ordningen med gratis kjernetid for fire- og femåringer i barnehager i områder med høy andel innvandrere.

Regjeringen viderefører også i år de 17 målene for inkludering av innvandrerbefolkningen fra statsbudsjettet for 2007. Målene omfatter åtte departementers ansvarsområder. Den årlige rapporteringen i statsbudsjettet gir en mulighet til å følge med på om utviklingen går i ønsket retning, og om vi lykkes med vårt langsiktige arbeid for et inkluderende samfunn.

Bjarne Håkon Hanssen

Innhold

Definisjoner og statistikk	4
I – Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008	5
Satsing integrering og inkludering 2007-2008	6
Tiltak	8
II – Mål for inkludering av innvandrerbefolkningen	27
Samlet oversikt over målene og ansvarlig departement	29
Arbeid, velferd og språk	30
Utdanning og oppvekst	34
Helse og omsorg	40
Politi, kriminalomsorg og rettsvesen	43
Valg og bolig	46
Kultur og media	49
Staten som arbeidsgiver	52

Definisjoner

- Innvandrerbefolkningen består av personer med to utenlandskfødte foreldre.
- Det skilles mellom de som selv er innvandret (født i utlandet), og de som er født i Norge av to utenlandskfødte foreldre. Den første gruppen kalles innvandrere, den andre gruppen etterkommere.
- Personer som kun har én forelder som er født i utlandet, regnes ikke som del av innvandrerbefolkningen.
- Flyktninger er personer som har fått opphold i Norge pga. behov for beskyttelse.

Statistikk

pr. 1. januar 2007 der ikke annet framgår av teksten

- Innvandrerbefolkningen utgjør 415 300 personer, tilsvarende 8,9 prosent av befolkningen.
- 46 prosent av innvandrerbefolkningen har norsk statsborgerskap.
- I 1970 utgjorde innvandrerbefolkningen i Norge om lag 59 000 personer eller 1,5 prosent av folketallet.
- Innvandrerbefolkningen i Norge består av personer fra over 200 land. De 10 største innvandrergruppene har bakgrunn fra Pakistan (28 278), Sverige (24 527), Irak (21 418), Somalia (19 656), Danmark (19 090), Polen (18 834), Vietnam (18 783), Bosnia-Hercegovina (15 667), Iran (14 662) og Tyrkia (14 546). Innvandrerbefolkningen fra Polen har de to siste årene økt med 8 900 og er nå den sjette største innvandrergruppen i Norge.
- 75 prosent av innvandrerbefolkningen har ikke-vestlig bakgrunn, og disse utgjør 6,6 prosent av befolkningen i Norge. Med ikke-vestlig land menes land i Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika samt Tyrkia. I 1986 var 1,1 prosent av Norges befolkning fra denne gruppen.
- Ved inngangen til 2006 bodde det om lag 117 000 personer i Norge som har kommet hit som flyktninger eller som familiemedlemmer til flyktninger. De 10 landene det har kommet flest personer med flyktningbakgrunn fra, er Irak, Somalia, Bosnia-Hercegovina, Iran, Vietnam, Serbia og Montenegro, Sri Lanka, Afghanistan, Chile og Russland.
- 73 500 personer er etterkommere (personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre). Det betyr at i underkant av hver sjettede person i med innvandrerbakgrunn er født i Norge. Den største gruppen etterkommere, med 12 526 personer, er personer født i Norge av pakistanske foreldre. 44 prosent av de med pakistansk bakgrunn er født i Norge. Deretter følger personer med vietnamesiske foreldre (6 374), tyrkiske foreldre (4 971), somaliske foreldre (4 958) og med foreldre fra Sri Lanka (4 642).
- Etterkommerne er fremdeles svært unge. Kun 4,5 prosent er 30 år eller eldre, 85 prosent er under 20 år og 77 prosent er under 16 år.
- 33 prosent av innvandrerne har bodd i Norge i mindre enn fem år, mens 16 prosent har bodd i Norge i 25 år eller lengre.
- Totalt i hele innvandrerbefolkningen er det om lag like mange kvinner som menn (208 500 kvinner og 206 800 menn). Kjønnfordelingen varierer imidlertid mye for enkelte land. Det er klart flest menn med opprinnelse fra Polen (60 prosent), Storbritannia (59 prosent) og Irak (57 prosent), mens det er et stort flertall kvinner blant personer med bakgrunn fra Thailand (84 prosent), Filippinene (77 prosent) og Russland (66 prosent).
- Det bor personer med innvandrerbakgrunn i alle landets kommuner. 31,5 prosent av innvandrerbefolkningen bor i Oslo og 12,7 i Akershus. Hver fjerde Oslo-borger har innvandrerbakgrunn (131 000 personer).
- Flest ikke-vestlige innvandrere som andel av folketallet, har Oslo (19,6), Drammen (15,9) og Lørenskog (12,9).

Kilde: SSB

DEL I

Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008

Satsing integrering og inkludering 2007-2008

		Ansvarlig
1. Integreringstilskuddet		AID
2. Styrking av tilskuddet til opplæring i norsk- og samfunnskunnskap	NYTT	AID
3. Kvalitetsheving av opplæring i norsk- og samfunnskunnskap	NYTT	AID
4. Videreutvikling og styrking av Nasjonalt introduksjonsregister, og forvaltning av norsktilskuddet	NYTT	AID
5. Etablere utdanningstilbud i introduksjonsordningen	NYTT	AID
6. Arbeidsrettet innsats overfor innvandrere		AID
7. Program for basiskompetanse i arbeidslivet <i>Fremmet som del av Regjeringens handlingsplan mot fattigdom</i>		KD
8. Videreføring av Ny sjanse		AID
9. Etablerervirksomhet for innvandrere		AID
10. Forsøk med kvotering av personer med innvandrerbakgrunn til statsforvaltningen		AID
11. Aktiv rekruttering av personer med innvandrerbakgrunn til statsforvaltningen og helseforetakene		AID
12. Samarbeid med partene i arbeidslivet om økt rekruttering av personer med ikke-vestlige innvandrerbakgrunn	NYTT	AID
13. Norskopplæring for asylsøkere		AID
14. Videreføring av forsøk med språkkartlegging av fireåringer		AID
15. Språkløftet: Oppfølging av barn på grunnlag av språkkartlegging på helsestasjon	STYRKET	KD
16. Gratis kjernetid i barnehage	STYRKET	AID
17. Flere ressurser til skoler med mer enn 25 prosent minoritetsspråklige elever	STYRKET	KD
18. Nye læreplaner for opplæring i norsk og morsmål for språklige minoriteter		KD
19. Positive rollemodeller – stimulering til utdanning av barn		BLD
20. Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn <i>Fremmet som del av Regjeringens handlingsplan mot fattigdom</i>		BLD

		Ansvarlig
21. Kompetanseteam mot tvangsekteskap		AID
22. Tiltak mot tvangsekteskap: informasjon, holdningsskapende arbeid og kunnskapsutvikling		BLD
23. Minoritetsrådgivere ved videregående skoler <i>(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)</i>	NYTT	AID
24. Integreringsattachéer <i>(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)</i>	NYTT	AID
25. Støtte til frivillige organisasjoners holdningsskapende arbeid mot tvangsekteskap <i>(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)</i>	NYTT	AID
26. Etablere ytterligere botilbud for unge over og under 18 år <i>(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)</i>	NYTT	BLD
27. Informasjon til nyankomne om kjønnslemlestelse og tvangsekteskap		BLD
28. Tiltak mot kjønnslemlestelse: holdningsendring og kunnskapsutvikling		BLD
29. Frivillige organisasjoner og frivillig arbeid som bidrar til deltakelse og inkludering		AID
30. Informasjons- og veiledningstiltak rettet mot innvandrere	NYTT	AID
31. Kartlegging av diskriminering i statlig sektor	NYTT	AID/FAD
32. Ny handlingsplan mot rasisme og diskriminering	NYTT	AID
33. Bevisstgjøring mot rasisme og diskriminering		AID/BLD
34. Innsats mot diskriminering i politiet		JD
35. Undersøkelse om diskriminering i boligmarkedet		KRD
36. Månedlige vedtak om bostøtten <i>Fremmet som del av Regjeringens handlingsplan mot fattigdom</i>		KRD
37. Statsborgerskapsseremoni		FAD/AID
38. Videreutdanning for religiøse ledere		AID
39. Etablering av permanent tolkeutdanning		AID
40. Forebygging av livstilssykdommer blant personer med innvandrerbakgrunn	STYRKET	HOD

1 Integreringstilskuddet

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen er opptatt av at flyktninger og deres familier bosettes raskt, slik at de også raskest mulig kan bidra med sine ressurser i arbeids- og samfunnsnivå. Integreringstilskuddet er over tid forutsatt å skulle tilsvare kommunenes gjennomsnittlige utgifter til integrering og bosetting av flyktninger i bosettingsåret og de fire påfølgende år. Det er viktig at kommunene økonomisk er i stand til å imøtekomme bosettingsbehovet og gjennomføre kvalitativt gode introduksjonsprogram. For å støtte opp om kommunenes arbeid økte Regjeringen integreringstilskuddet med 47 mill. kroner i 2007. Midlene videreføres i 2008.

Kommunene er hovedaktører i arbeidet med bosetting og integrering av flyktningene. Integreringstilskuddet er det viktigste virkemiddelet for å få til rask og god bosetting. Tilskuddet skal, sammen med tilskuddet til opplæring i norsk og samfunnskunnskap, bidra at kommunene gjennomfører et godt introduksjonsprogram som fører til rask overgang til arbeid eller utdanning.

Telemarksforskning har evaluert integreringstilskuddet. Evalueringen peker på at det har vært store omlegginger på integreringsfeltet de siste årene, for eksempel opprettelsen av arbeids- og velferdsforvaltningen, innføring av introduksjonsordningen og omlegging av norsktilskuddet. Telemarksforskning anbefaler derfor at det ikke foretas endringer i integreringstilskuddet før tidligere omlegginger er fullt ut implementert og effekten av disse er evaluert.

Integreringstilskuddet er omtalt i St.prp. nr. 1 (2006-2007) for Arbeids og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 60.

2 Styrking av tilskuddet til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere **NYTT**

95 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Gode ferdigheter i norsk er en viktig forutsetning for innvandreres deltakelse i arbeidslivet. Gjennom introduksjonsloven har innvandrere fått rett og/eller plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap og gjennom lov og forskrift er rammene og målene for denne opplæringen fastsatt. Innvandrere skal lære norsk så raskt som mulig etter ankomst til landet, og det er derfor fastsatt at den enkelte har fem år på å gjennomføre all norskopplæring. Både lov- og forskriftsverk og innretningen på tilskuddsordningen vektlegger god gjennomstrømning og effektivitet.

En forutsetning for god kvalitet i opplæringen er at kommunene har tilfredsstillende økonomiske rammevilkår. Fra 1. september 2005 ble tilskuddet til opplæring i norsk og samfunnskunnskap lagt om fra en time- og aktivitetsbasert tilskuddsordning til en ordning med et tilskudd per person (per capitatilskudd), et skjønnstilskudd og et resultattilskudd. Mange kommuner har varslet at de har vanskeligheter med å gjennomføre en norskopplæring med forsvarlig kvalitet og tilstrekkelig omfang. For å bedre de økonomiske rammevilkårene for kommunene, er skjønnstilskuddet i norskopplæringen i 2008 økt til 125 mill. kroner, hvorav 95 mill. kroner er en ekstra styrking. Midlene vil bli gitt som et basistilskudd i 2008 til kommuner med mellom 4 og 150 personer i målgruppen for opplæring.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 61.

3 Kvalitetsheving av opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere **NYTT**

5 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Gode ferdigheter i norsk er en viktig forutsetning for innvandreres deltakelse i arbeidslivet. God kvalitet bidrar også til effektivitet og bedre gjennomstrømning i opplæringen. Lederes og læreres kompetanse har stor betydning for kvaliteten på opplæringen og dermed deltakernes læringsutbytte, og det er særlig viktig at de har særskilt kompetanse rettet mot grunnleggende opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Regjeringen vil derfor satse på kompetanseoppbygging for ledere og lærere i 2008. Det vil bli avsatt 5 mill. kroner til dette i 2008.

Det er viktig at nyankomne innvandrere raskt får informasjon om det norske samfunnet, og det er bakgrunnen for at innvandrere skal tilbys 50 timer opplæring i

samfunnskunnskap på et språk de forstår. God tilrettelegging og god kvalitet krever at en har gode læremidler tilpasset deltakere med forskjellige behov og forutsetninger, blant annet læremidler i samfunnskunnskap på forskjellige språk. Det er også en utfordring for kommunene å organisere opplæringen. Noe av midlene vil bli nytt til å utvikle registre over tospråklige lærere og kurs i samfunnskunnskap. Det vil gjøre det enklere for kommunene å få oversikt over kurs de eventuelt kan kjøpe i andre kommuner og skaffe tospråklige lærere som kan undervise i samfunnskunnskap.

Tiltaket er omtalt i St. prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 22.

4 Videreutvikling og styrking av Nasjonalt introduksjonsregister og forvaltning av norsktilskuddet

NYTT

5 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Nasjonalt introduksjonsregister (NIR) inneholder opplysninger om personer som er omfattet av ordninger i introduksjonsloven og deres deltakelse i opplæring i norsk og samfunnskunnskap og introduksjonsprogram. NIR er et hjelpemiddel for kommunenes gjennomføring av opplæring og et nødvendig verktøy for utlendingsmyndighetenes behandling av søknader om bosettingstillatelse og norsk statsborgerskap. Registeret gir også informasjon om resultatoppnåelse i forhold til introduksjonsordningen.

Rettsikkerheten til personer som skal søke om bosettingstillatelse er avhengig av at informasjon om gjennomført norskopplæring er korrekt registrert i NIR. Regjeringen foreslår å videreutvikle registeret for å øke brukervennligheten og styrke datakvaliteten i registeret, slik at rettighetene til registrerte personer blir bedre ivaretatt. Dette vil også gi mulighet for bedre rapportering på resultatoppnåelse i forhold til introduksjonsordningen.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) skal overta forvaltningen av særtilskuddet til opplæring i norsk og samfunnsfag for voksne innvandrere i 2008. Det er derfor viktig å styrke tilskuddsforvaltningen i IMDi. Videre er det behov for god oppfølging, veiledning og erfaringsformidling i forbindelse med endringene i finansieringsordningene og et større fokus på kvalitet og resultatoppnåelse i norskopplæringen. Regjeringen vil styrke IMDi sitt driftsbudsjett med 5 mill. kroner til blant annet videreutvikling av NIR og styrking av tilskuddsforvaltningen.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2006-2007) for Arbeids og inkluderingsdepartementet, kap. 650, post 01.

5 Etablere utdanningstilbud i introduksjonsordningen

NYTT

2 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Gjennom introduksjonsordningen skal nyankomne flyktninger få bedre muligheter for deltakelse i norsk arbeids- og samfunnsliv. God forvaltning av introduksjonsloven, i samsvar med de standarder og retningslinjer som er fastsatt i lov og forskrift, er krevende. Programrådgi-verne i kommunene er tillagt et stort ansvar i den sammenheng. Programrådgi-verne skal følge opp, motivere deltakere og være en koordinerende instans for den enkelte deltaker i det tverrfaglige samarbeidet som er nødvendig for å få til et godt introduksjonsprogram. Undersøkelser så langt viser at det gjøres mye bra arbeid i kommunene, men at det fortsatt er et forbedringspotensial når det gjelder kommunenes gjennomføring av introduksjonsloven. Programrådgi-vernes kunnskap om lov og forskrift bidrar til å bedre rettsikkerheten for den enkelte deltaker. Det vil også bidra til bedre resultater av arbeidet med introduksjonsloven, slik at flere deltar i arbeids- og samfunnsliv etter endt program.

Regjeringen vil på denne bakgrunn etablere en egen utdanning (modul) på høyskolenivå for programrådgi-verne og andre som har vesentlige oppgaver knyttet til gjennomføringen av introduksjonsordningen, og setter av 2 mill. kroner til dette i 2008. Utdanningen skal kunne kombineres med andre studier, og rette seg både mot personer som har jobbet som programrådgi-verne tidligere og personer uten erfaring. Det legges opp til at utdanningen skal gå over to semestre, og den enkelte skal kunne følge studiet ved siden av ordinær jobb.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 1.3.

6 Arbeidsrettet innsats overfor innvandrere

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen har som mål at flest mulig innvandrere skal inkluderes i arbeidslivet. Til tross for at sysselsettingen blant innvandrere har økt og ledigheten har gått ned, er det fortsatt mange som befinner seg i randsonen av arbeidsmarkedet. I 2007 besluttet Regjeringen å øke den arbeidsrettede innsatsen overfor innvandrere. Innenfor et totalt tiltaksnivå på om lag 11 800 plasser, skulle innsatsen overfor innvandrere styrkes ytterligere. I forbindelse med Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen i 2007 ble det lagt inn om lag 165 mill. kroner, noe som isolert sett ga rom for om lag 1 300 tiltaksplasser samt ressurser til tettere oppfølging. Innsatsen skulle bidra til økt

arbeidsretting av introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere, og styrke innsatsen overfor innvandrere med behov for særlig bistand for å komme i jobb. Det ble videre lagt vekt på tiltak som kunne fange opp grupper av unge med innvandrerbakgrunn i storbyområder.

Den arbeidsrettede innsatsen overfor innvandrere som ble lansert i 2007, videreføres i 2008. Satsingen ses i sammenheng med etableringen av lokale NAV-kontorer, satsing på kvalifiseringsprogram og endringer i virkemiddelapparatet til Arbeids- og velferdsetaten jf. St. meld. nr.9 (2006-2007) *Arbeid, velferd og inkludering*.

Innvandrere er en sentral målgruppe i arbeidsmarkedspolitikken, og skal prioriteres ved inntak til ordinære arbeidsmarkedstiltak. Ved utgangen av mai 2007 utgjorde innvandrere 38 prosent av alle ordinære tiltaksdeltakere. Til sammenlikning utgjorde de om lag 24 prosent av alle registrerte arbeidsledige. Til tross for at ledigheten blant innvandrere har sunket fra 7,3 prosent 2.kvartal 2006 til 5 prosent 2.kvartal 2007, har antall innvandrere som deltar på ordinære arbeidsmarkedstiltak økt med 22 prosent i samme periode.

Arbeids- og velferdsetaten samarbeider med kommunene om gjennomføring av introduksjonsordning for nyankomne innvandrere. I april 2007 var om lag 760 personer registrert i NAV som deltakere på introduksjonsprogram (jf. tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet). I underkant av 40 prosent av disse deltok på arbeidsmarkedstiltak. Den gunstige situasjonen på arbeidsmarkedet, med høy etterspørsel etter arbeidskraft, har gjort at flere innvandrere er gått over i jobb. Mens den registrerte sysselsettingsandelen i hele befolkningen har økt med 1,5 prosentpoeng fra 2005 til 2006, har sysselsettingen blant innvandrere økt med hele 3 prosentpoeng i samme periode. Økt overgang til jobb kan, i følge Arbeids- og velferdsdirektoratet, være en av årsakene til at antall tiltaksdeltakere som deltar i introduksjonsprogram ikke har gått opp. Varierende registrering kan også ha betydning. Innsatsen overfor introduksjonsprogramdeltakere evalueres for tiden av forskningsstiftelsen Fafo. Departementet vil følge utviklingen i tilbudet til deltakerne nøye i tiden fremover.

Regjeringen understreker viktigheten av å fange opp grupper av unge med innvandrerbakgrunn i storbyområder. I Oslo er om lag 47 prosent av alle registrerte ledige innvandrere, og hele 66 prosent av deltakerne på ordinære arbeidsmarkedstiltak har innvandrerbakgrunn. Flere av de ledige innvandrerne i Oslo er ungdom som ikke har fullført videregående skole. NAV har i forbindelse med den særskilte satsingen i Groruddalen, etablert et prosjekt i Stovner og Grorud, som retter seg særlig mot unge i alderen 16-20 år som faller ut av videregående skole. Ungdommene skal tilbys bistand og tett oppfølging gjennom et utstrakt samarbeid mellom NAV og bydelene, skole, barnevern, politi og andre viktige aktører i nærmiljøet. Prosjektet planlegger oppstart høsten 2007. Målet er å styrke

ungdommenes muligheter til å gjenoppta utdanninger i kombinasjon med arbeid, og å bidra til at målgruppen får et varig fotfeste i arbeidslivet.

Se omtale i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 2 Arbeidsmarked, kap. 634, post 76.

7 Program for basiskompetanse i arbeidslivet

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

Tiltaket ble fremmet som del av Regjeringens handlingsplan mot fattigdom 2007

Svake grunnleggende ferdigheter blant noen grupper av ikke-vestlige innvandrere skaper et behov for mer kvalifisering enn det som er vanlig innenfor ordinær arbeidsmarkedsoplæring. Dette har regjeringen tatt tak i gjennom opprettelsen av Program for basiskompetanse i arbeidslivet, som ble opprettet i 2006 og styrket med 10 mill. kroner i 2007. Regjeringen viderefører tiltaket i 2008, og vil opprettholde tiltaket på samme nivå som i 2007.

Formålet med Program for basiskompetanse i arbeidslivet er å bidra til at voksne ikke støtes ut av arbeidslivet på grunn av manglende grunnleggende ferdigheter. Programmet gir støtte til bedrifter og offentlige virksomheter som vil sette i gang opplæring i grunnleggende ferdigheter for ansatte og/eller arbeidssøkere med svake grunnleggende ferdigheter. Vox, nasjonalt senter for læring i arbeidslivet, har operatøransvar for programmet.

I 2007 ble det satset på å utvide programmet slik at flere kan delta, og på å utvikle tilpassede opplæringsopplegg. I 2007 fikk 69 virksomheter tildelt i alt 20 mill. kroner, mens 65 virksomheter fikk tildelt støtte i 2006. Videre ble 4 mill. kroner tildelt prosjekter som hadde inngått faglig utviklingsarbeid sammen med Vox. De fleste tildelingene gikk til virksomheter i kommunal sektor og i næringsmiddelbransjen, samt industribransjen og pleie- og omsorgssektoren. Alle fylker var representert. I 2007 kunne bedriftene også søke om midler til motivasjonsarbeid og kartlegging. Over 60 prosent av søkerne benyttet seg av denne muligheten.

Erfaringene så langt tyder på at programmet er et godt tiltak for å nå målgruppen og bidrar til å bedre mulighetene for opplæring på arbeidsplassen. Per 7. august 2007 er det innrapportert rundt 1500 deltakere på prosjektene fra 2006. En relativt stor andel av deltakerne får opplæring i grunnleggende bruk av IKT. Den viktigste utfordringen for 2008 vil derfor være å øke andelen deltakere som deltar i lese- og skriveopplæring.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet, Kap. 257, post 21.

8 Videreføring av «Ny sjanse»

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Kvalifiseringsprogrammet «Ny sjanse» er forsøk med lønnet kvalifisering for personer som etter flere år i Norge ikke har fast tilknytning til arbeidsmarkedet og derfor er avhengig av sosialhjelp. Programmet er utarbeidet etter modell av introduksjonsordningen for nyankomne. Satsingen skal bidra til å gi flere innvandrere en varig tilknytning til arbeidsmarkedet. «Ny sjanse» ble videreført i 2007 med en ramme på 20 mill. kroner. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet er ansvarlig for gjennomføring av programmet. Regjeringen vil videreføre kvalifiseringsprogrammet «Ny sjanse» med 20 mill. kroner i 2008. Midlene skal nyttes til å videreføre forsøket.

I 2007 ble det gjennomført 27 prosjekter, og 23 av disse var en videreføring fra 2006. Lokalt ble prosjektene gjennomført i et tett samarbeid mellom kommunen og Arbeids- og velferdsetaten. Av tilskuddsmidlene ble 1 mill. kroner satt av til en incentivordning i 2007. Incentivordningen videreføres i 2008. En oppsummering av erfaringer viser at mange av deltakerne har liten kompetanse og trenger en grundig kartlegging og tett oppfølging for å begynne i arbeid eller med ordinær utdanning etter avsluttet program. Erfaringene viser også at de viktigste virkemidlene i introduksjonsordningen fungerer, og at særlig kvinner profitterer på deltakelse i programmet.

«Ny sjanse» må ses i sammenheng med det nye kvalifiseringsprogrammet med tilhørende kvalifiseringsstønad for personer med vesentlig nedsatt arbeids- og inntektsevne og med ingen eller svært begrensede ytelser til livsopphold i folketrygden, jf. Ot.prp. nr. 70 (2006-2007). Kvalifiseringsprogrammets målgruppe vil overlape med målgruppen for «Ny sjanse». Lovbestemmelsene om kvalifiseringsprogrammet er foreslått å tre i kraft parallelt med at Arbeids- og velferdsetaten og kommunene etablerer felles kontorer.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 62.

9 Etablerervirksomhet blant innvandrere

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Gründervirksomheten blant innvandrere i Norge er et positivt bidrag til verdiskapningen i samfunnet. Det er et mål å legge til rette for å benytte mer av innvandrerbefolkningens potensial for å drive egen virksomhet. I 2007 ble det satt av 2 mill. kroner til å få ytterligere kunnskap om tilrettelegging av etablerervirksomhet for innvandrere.

Midlene til ny forsøksvirksomhet lyses ut høsten 2007. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet har ansvar for oppfølging av dette forsøket. I tillegg ble det i 2007 gitt støtte til videreføring av Norsk senter for flerkulturell verdiskapning i Drammen, som var

ett av delprosjektene som deltok i forsøksvirksomhet for 2006.

Arbeidet vil pågå i 2008, og resultatene fra den nye forsøksvirksomheten vil foreligge i 2009. På bakgrunn av erfaringene fra forsøksvirksomheten vil Arbeids- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med andre instanser vurdere behov for en permanent ordning.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.5.

10 Forsøk med moderat kvotering av personer med innvandrerbakgrunn til statsforvaltningen

Ansvarlig: Fornyings- og administrasjonsdepartementet og Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen er opptatt av å få flere personer med innvandrerbakgrunn i arbeid. En interdepartemental arbeidsgruppe med representanter fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet og Arbeids- og inkluderingsdepartementet har første halvår 2007 avklart forutsetningene for å gjennomføre forsøk med moderat kvotering av personer med innvandrerbakgrunn i statlig forvaltning. Arbeidsgruppen konkluderte med at det ikke er noen juridiske hindringer for å gjennomføre et slikt forsøk. Regjeringen vil på denne bakgrunn iverksette et toårig forsøk med moderat kvotering av personer med innvandrerbakgrunn i inntil 12 virksomheter i statsforvaltningen. Forsøket vil starte opp tidlig i 2008.

Moderat kvotering innebærer at en ved like eller tilnærmet like kvalifikasjoner velger en kandidat med innvandrerbakgrunn. Virksomhetene som deltar i forsøket skal også gjøres oppmerksom på den allerede eksisterende muligheten for å kvotere personer med nedsatt funksjonsevne.

Forsøksvirksomhetene vil få lederopplæring. Kvoteringsordningen skal også evalueres for å se effekter på rekrutteringsatferd i forsøksvirksomhetene, både når det gjelder kvotering av personer med innvandrerbakgrunn og personer med nedsatt funksjonsevne. Utgiftene til forsøk med moderat kvotering vil dekkes innefor berørte departementers budsjettammer.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.5, og i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Fornyings- og administrasjonsdepartementet, kap. 1500.

11 Aktiv rekruttering av personer med innvandrerbakgrunn til statsforvaltningen og helseforetakene

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen mener det er viktig å ta i bruk den kompetanse personer med innvandrerbakgrunn representerer i statsforvaltningen. Et større mangfold blant de

ansatte er nødvendig for å løse oppgavene i et samfunn som er mer sammensatt og variert enn tidligere. Dessuten er det viktig for statens legitimitet at forvaltningen så langt som mulig gjenspeiler mangfoldet i befolkningen. Regjeringen har på denne bakgrunn pålagt alle virksomheter innenfor det statlige forvaltningsområdet og helseforetakene, ut fra tilstand og egne forutsetninger, å sette mål og å utarbeide konkrete planer for å øke rekrutteringen av personer med innvandrerbakgrunn. Dette ble tatt inn i alle tildelingsbrev for 2007, og er tatt opp i foretaksmøtene med helseforetakene. Tiltaket videreføres. Det skal rapporteres på måloppnåelse i årsrapportene til virksomhetene. Det skal også legges til rette for lederopplæring i forhold til mangfoldsledelse i de aktuelle virksomhetene. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) gir råd og veiledning til både offentlige og private bedrifter i rekrutteringsarbeidet. IMDi har en egen side med rekrutteringstips på sine hjemmesider: www.imdi.no.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, arbeidsmål 2.5.

12 Samarbeid med partene i arbeidslivet om økt rekruttering av personer med ikke-vestlig bakgrunn

5 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen er opptatt av å få flere personer med innvandrerbakgrunn i arbeid. Ledige innvandrere utgjør en betydelig arbeidskraft som det er viktig å utnytte. Regjeringen vil på denne bakgrunn iverksette flere tiltak for å styrke koplingsarbeidet mellom arbeidsgivere med behov for arbeidskraft og aktuell arbeidskraft blant personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Regjeringen avsetter 5 mill. kroner til tiltakene i 2008.

Et av tiltakene – Mangfoldsløft – innebærer at Arbeids- og velferdsetaten, i samarbeid med Integrerings- og

mangfoldsdirektoratet, kommuner, lokale arbeidsgivere og partene i arbeidslivet, skal iverksette prosjekter på utvalgte satsingssteder for bedre samarbeid og samordning av rekrutteringsarbeidet. Andre tiltak har som mål å legge til rette for bedre informasjon til arbeidsgivere som ønsker å rekruttere personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, eller som ønsker å tilrettelegge for arbeid med mangfold på sin arbeidsplass. Tiltakene er en oppfølging av forslagene som en partssammensatt arbeidsgruppe under Arbeidslivspolitisk råd fremmet i februar 2007.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 650, post 01.

13 Norskopplæring for asylsøkere

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Norskopplæring for asylsøkere er gjeninnført fra 1. september 2007. Asylsøkere over 16 år som bor i ordinære mottak, kan få inntil 250 timer norskopplæring. Norskopplæringen skal avsluttes når endelig negativt vedtak foreligger. Formålet med opplæringen er at asylsøkere skal tilegne seg basisferdigheter i norsk slik at de kan kommunisere på dagligdags norsk i mottaket og i lokalmiljøet. Norskopplæringen vil også bidra til at oppholdet i mottaket får et positivt innhold, og den vil støtte opp om integreringen for dem som får oppholdstillatelse i Norge. Det er kommunen som er ansvarlige for opplæringen. I 2007 ble det bevilget 40,3 mill. kroner til opplæringen.

Norskopplæring for asylsøkere vil bli videreført i 2008 i henhold til de retningslinjer som er gitt i rundskriv A- 20/2007. Det vil settes av 46,2 mill. kroner i 2008.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap.651, post 61.

Strategi for rekruttering av førskolelærere til barnehagen 2007-2011

Kunnskapsdepartementet lanserte *Strategi for rekruttering av førskolelærere til barnehagen 2007-2011* i juni 2007. Denne strategiplanen følges opp av årlige tiltaksplaner i strategiperioden. I tiltaksplanen for 2007 er et av tiltakene:

Førskolelærerutdanning for tospråklige studenter/assistenter

Det settes i verk et samarbeidsprosjekt mellom høyskolene i Hedmark, Oslo, Bergen, Vestfold, Nesna, Østfold, Agder og Dronning Mauds Minne om å utvikle og gjennomføre ulike tiltak for å øke rekruttering og gjennomstrømmning av tospråklige studenter i førskolelærerutdanningen. Oslo-området, hvor mangelen på førskolelærere er særlig stor, prioriteres særskilt. Ved Høgskolen i Oslo er prosjektet knyttet særskilt til tospråklige assistenter som jobber i barnehage. Generelt vil fokus være på utvikling av fagplaner og ekstratiltak for å støtte tospråklige studenter, særlig i norskfaget. Ved noen høyskoler vil det være øremerkede studieplasser til studenter med tospråklig bakgrunn. Prosjektet ses i sammenheng med strategiplanen *Likeverdig opplæring i praksis! Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning for 2007-2009*. Kunnskapsdepartementet har satt av 2 mill. kroner til dette i 2007, herav 0,5 mill. kroner til delprosjekt ved Høgskolen i Oslo.

14 Videreføring av forsøk med språkkartlegging av fireåringer

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Å beherske norsk er en forutsetning for å lykkes i norsk skole. Jo tidligere svake norskkunnskaper oppdages, desto raskere kan spesifikke stimuleringstiltak iverksettes for å styrke norskkunnsferdighetene hos barn som har behov for dette.

Regjeringen avsatte 10 mill. kroner i 2007 til en videreføring av forsøksordningen med systematisk kartlegging av alle fireåringer på helsestasjonene i 12 kommuner i 2006. Tiltaket videreføres med 10 mill. kroner i 2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet er ansvarlig for ordningen.

Tiltaket skal medvirke til at barn med dårlige norskkunnskaper og/eller dårlig språkutvikling kan fanges opp så tidlig som mulig. Barna i målgruppen får da bedre forutsetninger for å følge undervisningen på skolen og delta i sosiale aktiviteter på lik linje med andre barn. Midlene brukes til å prøve ut språkkartleggingsverktøyet Språk 4 på alle barn ved fireårskontrollen på helsestasjon, og til å veilede foreldrene om hvordan de kan skape gode utviklingsmuligheter for barnets språk. Det er utviklet et opplæringsopplegg for helsepersonell slik at de kan få et bedre grunnlag for å bruke verktøyet, til å veilede foreldrene og til å bidra til et godt tverrfaglig samarbeid i kommunen i oppfølgingen av barnet.

Av de kartlagte flerspråklige barna i 2006 fikk en tredjedel et oppfølgingstilbud, dvs. først og fremst språkstimulering på norsk. Erfaringer viser at en av de største utfordringene ligger i å kartlegge barnas morsmål når dette er et annet enn norsk. Andre store utfordringer er å bruke tolk i forhold til barn, å ha tverrkulturell kompetanse i møte med foreldre til flerspråklige barn, og å etablere gode samarbeidsrutiner mellom helsestasjon, barnehage og ulike oppfølgingstjenester i forbindelse med de barna som trenger oppfølging. Disse forholdene skal vektlegges når forsøket videreføres i 2008. Forsøksordningen vil bli evaluert.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 62.

15 Språkløftet: Oppfølging av barn på grunnlag av språkkartlegging på helsestasjonen

Styrket med 1 mill. kroner i 2008

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

Å beherske språk er en viktig forutsetning for inkludering i arbeids- og samfunnsnivå. En del barn har svake språkferdigheter når de begynner på skolen. Hensikten med Språkløftet er å fremme gode norskkunnskaper og sosial kompetanse. For 2007 ble det bevilget 5 mill. kroner til Språkløftet.

13 kommuner deltar i utprøving av språkkartlegging på helsestasjonene. Ni av disse kommunene deltar i Språkløftet. Barn som peker seg ut for oppfølging etter språkkartlegging på helsestasjonen, vil gjennom Språkløftet få tilbud om nærmere utredning og tilpasset språkopplæring. Det gis også tilbud om opplæring i norsk som inkluderer foresatte, særlig mødre. Som en del av satsingen blir det også gitt tilbud om kompetanseutvikling for personer innenfor ulike fagmiljøer som deltar i arbeidet. Tiltaket vil foregå i perioden 2007-2011. Gjennom de fire årene som Språkløftet pågår, vil både barnehage, skole og ulike kommunale og eksterne fagmiljøer være involvert. En viktig del av tiltaket er å bidra til å fremme samarbeid om språkutvikling, norskkunnskaper og sosial kompetanse, både på tvers av forvaltningsnivåer og institusjoner, og mellom faggrupper.

For 2007 ble 2 mill. kroner av bevilgningen til Språkløftet øremerket Groruddalen. Våren 2007 ble kriterier for deltakelse utarbeidet, midler utlyst og tildelt. Tiltaket iverksettes høsten 2007. Språkløftet sees i sammenheng med tiltak 17: Flere ressurser til skoler med mer enn 25 prosent minoritetsspråklige elever. Regjeringen vil styrke arbeidet i 2008 og utvide innsatsen til Søndre Nordstrand i Oslo. Det er derfor satt av 1 mill. kroner ekstra til tiltaket i 2008.

Tiltaket omtales i St. prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet, kap. 226, post 21.

16 Gratis kjernetid i barnehage

STYRKET

Styrket med 23,5 mill. kroner i 2008

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Det ble i statsbudsjettet for 2007 bevilget 26,5 mill. kroner for at ordningen med gratis kjernetid i barnehage for alle femåringer i områder med en høy andel innvandrere skulle utvides til andre bydeler i Groruddalen i Oslo, og til Søndre Nordstrand bydel. Ordningen er en

videreføring av forsøket i Stovner bydel i Oslo som Regjeringen bevilget 10 mill. kroner til i 2006. I tillegg ble det i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett i 2007 bevilget 9,8 mill. kroner til gratis kjernetid for alle fireåringene i bydelene i Groruddalen og bydel Søndre Nordstrand fra 1. august 2007.

Formålet med tiltaket er, gjennom økt deltakelse i barnehage, å forberede barna på skolestart, å bidra til sosialiseringen generelt og å bedre norskkunnskapene

for minoritetsspråklige barn. En viktig målsetting med forsøket er også å sikre en målrettet oppfølging av de foresatte, slik at disse kan bidra til at barna kan følge ordinær undervisning på skolen.

I tillegg til at midlene skal dekke kommunens mindeinntekt på grunn av fire timer gratis kjernetid per dag, er midlene brukt til arbeidet med rekruttering av barn hvor foresatte ikke har søkt om barnehageplass, og til systematisk språkstimulering i barnehagene. Det

Flere initiativ på skolesektoren

Minoritetsspråklige barn og ungdom på skole i foreldrenes opprinnelsesland

I 2006 ble rapporten fra Høgskolen i Oslo «Skolegang i Pakistan – barn med innvandrerbakgrunn som går på skole i foreldrenes opprinnelsesland» fremlagt. På bakgrunn av anbefalingene i denne rapporten ble veilederen «Minoritetsspråklige barn og ungdom på skole i foreldrenes opprinnelsesland» utarbeidet og utgitt våren 2007. Veilederen gir nyttige tips til foreldre som vurderer å sende barna sine på skole i deres opprinnelsesland og er en støtte til ansatte i skole og barnehage. Veilederen skal fungere som et utgangspunkt for samtale mellom foresatte og skole eller barnehage. Den er oversatt til tyrkisk og urdu, og blir høsten 2007 oversatt til engelsk og somali.

Utvalget for skolens og barnehagens formål

Utvalget som har gjennomgått formålet med opplæringen og formålet for barnehagen avga sin utredning 8. juni 2007. Utvalget fremmet forslag om endret formål for barnehagen og endring av formålet med opplæringen. Det tas sikte på å legge frem en odelstingsproposisjon i løpet av våren 2008. I forslaget er bestemmelsen om at skolen skal hjelpe til med å gi elevene «ei kristen og moralsk oppseding» fjernet. I stedet nevnes verdier som kommer til uttrykk i ulike religioner og livssyn og kristen og humanistisk tradisjon.

Ny stortingsmelding om språkopplæring

En stortingsmelding om språkopplæring vil bli fremmet av Kunnskapsdepartementet i 2007. Denne vil komplettere en stortingsmelding om språkpolitikk som vil bli fremmet av Kultur- og kirke departementet høsten 2007.

Stortingsmeldingen om språkopplæring vil omfatte språkopplæring i et flerkulturelt og livs langt perspektiv, og omhandle både språkopplæring og språkstimulering i førskolealder, grunnskole, videregående opplæring og lærerutdanning. Mangfoldet i språkopplæringen vil stå sentralt, og meldingen vil blant annet ta for seg opplæring i norsk, samisk, tegnspråk, minoritetsspråk og fremmedspråk.

Godkjenning og godskriving av høyere utdanning fra utlandet

Brautaset-utvalget har utredet problemstillinger knyttet til systemet for godkjenning og godskriving av høyere utdanning i Norge. Utvalgets mandat var begrenset til godkjenning av høyere utdanning, det vil si generell og faglig godkjenning av akademisk utdanning, og omfattet ikke godkjenning/autorisasjon for det regulerte arbeidsmarkedet. Utvalget avga sin utredning 24. januar 2007 og Kunnskapsdepartementet har hatt denne ute på høring.

Utvalgets forslag omhandler:

- Opprettelse av et nasjonalt informasjonssenter for godkjenning av utdanning.
- Styrking av arbeidet med GSU-lista, dvs. oversikten over kvalifikasjonene fra utlandet som tilfredsstillende kravene til generell studiekompetanse.
- Avklaring av ansvar for kapasitet og opplegg for norskopplæring for innvandrere som har, eller ønsker å ta, høyere utdanning.
- Opprettelse av en arbeidsgruppe for å gjennomgå Nasjonal database for godkjenning av utenlandsk høyere utdanning (NAG) slik at den kan fungere som et redskap for forenkling og effektivisering av godkjenningsarbeidet.
- Kvalitetssikring av universitetenes og høyskolenes arbeid med godkjenningssaker.

Tiltak knyttet til utvalgets forslag følges opp i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet.

---

rapporteres om at innføringen av gratis kjernetid har hatt en positiv effekt i forhold til større bevissthet omkring språkmiljøet i barnehagene, i forhold til registrering av kompetansebehov hos de ansatte, og til å trekke foreldrene sterkere med i utviklingen av barns språkferdigheter. Midlene har medvirket til tettere samarbeid mellom barnehage og andre tjenester. Samtidig viser rapporteringer fra Oslo kommune at det er behov for å intensivere arbeidet med å rekruttere barn til barnehage, og at det må legges økt vekt på å nå foreldregruppen og gi et tilbud om oppfølging til denne gruppen.

I 2008 styrker Regjeringen ordningen med gratis kjernetid i barnehage ved at det ytterligere blir bevilget 23,5 mill. kroner slik at ordningen skal omfatte både femåringene og fireåringene i Groruddalen og Søndre Nordstrand i hele 2008. Til sammen er det satt av 50 mill. kroner til gratis kjernetid i barnehage.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2007-2008) Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 62.

17 Flere ressurser til skoler med mer **STYRKET** enn 25 prosent minoritetsspråklige elever

Styrket med 1 mill. kroner i 2008

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

Regjeringen vil stimulere skoler med mange minoritetsspråklige elever til på en god måte å håndtere de spesielle utfordringene som disse skolene har. Målet er å bedre elevenes utbytte av opplæringen og deres resultater. I 2007 ble det bevilget 6 mill. kroner til utviklingsprosjekter ved skoler som har mer enn 25 prosent minoritetsspråklige elever, hvorav halvparten av beløpet var øremerket skoler i Groruddalen. Tiltaket sees i nær sammenheng med Språkløftet. Regjeringen utvider nedslagsområdet til også å omfatte Søndre Nordstrand. Regjeringen viderefører midlene fra 2007, og øker støtten til utviklingsprosjekter opp til 7 mill. kroner for 2008.

I 2007 fikk sju kommuner støtte til utviklingsprosjekter. Blant de mange tiltakene som inngår i prosjektet er systematisering og utarbeiding av læremateriell, norsk-kurs for mødre, leksehjelp, samarbeid mellom skole og barnehage om systematisk språk- og begrepstrening, kompetansehevingstiltak for pedagogisk personale, samarbeid mellom tospråklig lærer, lærer i særskilt norskopplæring og kontaktlærer, foreldreveiledning og kursing av ledelse.

Prosjektene starter opp høsten 2007. Det vil bli lagt vekt på å samle erfaringer fra utviklingsprosjektene som er valgt ut og skoleeierne må bidra i prosjektene. Utviklingsarbeidet vil foregå i den tiden Grorudalssatsingen varer.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet, kap. 226, post 21.

18 Nye læreplaner for opplæring i norsk og morsmål for språklige minoriteter

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

Forskning viser at minoritetsspråklige elever har dårligere læringsutbytte generelt og høyere frafallsprosent i videregående opplæring enn elever generelt. For alle elever er gode språkferdigheter en forutsetning for å lykkes i skolearbeidet. Regjeringen besluttet derfor å foreta en bred gjennomgang av språkopplæringen for minoritetsspråklige barn, og Rambøll Management AS utførte en evaluering av praktiseringen av norsk som andrespråk for språklige minoriteter i grunnskolen.

Blant annet på bakgrunn av resultatene fra evalueringen, fastsatte Kunnskapsdepartementet i juli 2007 nye læreplaner i grunnleggende norsk og morsmål for elever som ikke kan tilstrekkelig norsk til å følge den ordinære læreplanen. De nye læreplanene er nivåbaserte og aldersuavhengige. Den enkelte elev vil derfor delta i opplæringen ut fra sitt faglige nivå, ikke med utgangspunkt i sin alder. Det er opp til den enkelte kommune å velge om elevene skal følge den nye læreplanen i grunnleggende norsk eller den ordinære læreplanen.

Kunnskapsdepartementet utvikler også et kartleggingsverktøy som vil gjøre det enklere å avgjøre når elevene har tilstrekkelige ferdigheter til å følge den ordinære planen. I tillegg lages det veiledningsmaterieell og etterutdanningskurs for lærere som underviser i grunnleggende norsk.

Læreplanene, kartleggingsmateriellet, veiledningsmateriellet og etterutdanningskurset tas i bruk høsten 2007. Kunnskapsdepartementet vil også vurdere ytterligere tiltak for å styrke språkopplæringen for minoritetsspråklige elever som kommer til Norge midtveis i skolealder.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet, kap. 226, post 21.

19 Positive rollemodeller – stimulering til utdanning av barn

Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet

Unge med innvandrerbakgrunn er underrepresentert i norsk høyere utdanning. Regjeringen vil legge til rette for at flere unge med innvandrerbakgrunn fullfører videregående opplæring og fortsetter i høyere utdanning.

For å gi barn med innvandrerbakgrunn flere positive rollemodeller ble det i 2007 bevilget 3 mill. kr til et mentorprosjekt hvor studenter ved utvalgte høgschooler får tilbud om å være mentor for barn med innvandrerbakgrunn i grunnskolen. Mentorordningen skal evalueres. En prosjektleder arbeider med forberedelse av oppstart av mentorordningen og skal følge tiltaket i en treårsperiode. Prosjektleder samarbeider med de utvalgte høgschoolene som deltar i utprøvingen. Det arbeides med nettverksgruppe der de utvalgte høgschoolene deltar på møter for å sikre at prosjektets målsetting og rammer blir fulgt opp.

Regjeringen vil prøve ut mentorordningen i en treårsperiode, med forbehold om Stortingets årlige bevilgninger. Regjeringen vil videreføre tiltaket med 3 mill. kroner i 2008. De utvalgte høgschoolene skal samarbeide

med tilknyttede barneskoler for å rekruttere barn til ordningen. Likeledes tas det sikte på at hver høgschooler rekrutterer 20 - 40 studenter årlig som mentorer. Slik vil 160 - 320 barn i 2008 få et tilbud om en positiv rollemodell, og 160 - 320 studenter vil få større kunnskap og kompetanse for arbeid i et flerkulturelt samfunn. Ambisjonen er å spre tiltaket til alle relevante høgschooler og å inkludere andre høgschoolerutdanninger.

Tiltaket omtalt i Barne- og likestillingsdepartementets St.prp. nr.1 (2007-2008), kap. 854, post 71.

20 Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn

Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet

Tiltaket ble fremmet som del av regjeringens Handlingsplan mot fattigdom 2007

Barne- og likestillingsdepartementet forvalter tilskuddsordningen *Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn*. Ordningen er et virkemiddel for å bedre oppvekst- og levekår i større bysamfunn, og omfatter 23 bykommuner og 7 prioriterte bydeler i Oslo. Bevilgningen benyttes til tiltak og prosjekter som retter seg mot barn og unge i alderen 12 til 25 år med spesielle behov og mot utsatte ungdomsgrupper og

St.meld. nr. 16 (2006-2007)... og ingen stod igjen. Tidlig innsats for livslang læring

Stortingsmeldingen ble behandlet i Stortinget i april 2007, jf. Innst. S. nr. 164 (2006-2007). Hovedbudskapet i meldingen er tidlig innsats. Utdanningssystemet skal tidligst mulig ta tak i utfordringer hos den enkelte slik at alle elever gis nødvendige grunnleggende ferdigheter og muligheter til videre utdanning. Dette er et utvalg av tiltakene som fremmes i stortingsmeldingen:

Førskolealder

Behov for støtte i språkutviklingen bør avdekkes allerede i førskolealder. Det skal iverksettes konkrete prosjekter for å følge opp barn med forsinket eller avvikende språkutvikling. Det arbeides videre for at flere barn i områder med mange minoritetsspråklige barn får gratis kjernetid i barnehagen.

Grunnopplæringen

Støttetiltak bør i størst mulig grad settes inn i de første årstrinnene. Obligatoriske kartleggingsprøver i lesing og regning på 2. trinn er utviklet for å kunne avdekke problemer tidlig. Det skal vurderes å endre opplæringsloven, slik at en skole i visse tilfeller kan tilby spesialundervisning etter enkeltvedtak, uten sakkyndig vurdering. Det skal også vurderes å endre opplæringsloven slik at flere voksne får rett til videregående opplæring.

Motvirke frafall fra videregående skole

Rådgivningstjenesten skal styrkes gjennom at den blant annet skal deles i en sosialpedagogisk rådgivning og en yrkes- og utdanningsveiledning. Det skal arbeides for flere lærlingplasser og for at Oppfølgingstjenestens arbeid skal være mer forebyggende. I tillegg vil mandatet for Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG) utvides til å gjelde også det første året på videregående skole.

Høyere utdanning

Meldingen omhandler også tiltak for å sikre en bredere rekruttering til høyere utdanning. Institusjoner skal gis mulighet til å ta opp søkere til relevante studier på grunnlag av fagutdanning. Videre er arbeidet med å tilby fleksible utdanningstilbud viktig. Gratisprinsippet i høyere utdanning skal videreføres.

ungdomsmiljø. Barn og unge med innvandrerbakgrunn står overfor spesielle utfordringer, og innsats som fremmer inkludering har høy prioritet.

Tilskuddsordningen var på i overkant av 51 mill. kroner i 2007. Tilskuddsordningen er todelt. En satsing er rettet mot ungdomstiltak og én satsing er rettet mot tiltak som tar sikte på å nå barn, unge og familier berørt av fattigdom. Midlene til ungdomstiltak benyttes til tiltak og prosjekter rettet mot ungdom med spesielle behov, utsatte ungdomsgrupper og ungdomsmiljø. Videre er det avsatt midler til straktiltak og utviklingsarbeid.

Fattigdomssatsingen innenfor ordningen ble økt med 10 mill. kr til 31,5 mill. kroner i 2007. Disse midlene ble fordelt til to områder: tilskudd til ferie- og fritidsaktiviteter rettet mot barn, unge og familier berørt av fattigdomsproblemer, og tilskudd til tiltak som bidrar til arbeidsmarkedstilknytning for unge med liten eller mangelfull utdanning (jf. Barne- og likestillingsdepartementets rundskriv Q-10/06). Det ble gitt tilskudd til 179 fattigdomstiltak i 2007. Tiltakene som tildeles midler har ulik organisering og er tildelt offentlige og private etater eller instanser, bydeler, frivillige organisasjoner og ungdomsgrupper.

Regjeringen viderefører tilskuddsordningen *Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn*, og avsetter 48,3 mill. kroner til ordningen i 2008. Midlene skal nyttes både til ungdomstiltak og fattigdomstiltak. 31,5 mill. kroner av bevilgningen er øremerket tiltak mot fattigdom i tråd med Regjeringens Handlingsplan mot fattigdom fra 2007.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Barne- og likestillingsdepartementet, kap. 857, post 73.

21 Kompetanseteam mot tvangsekteskap

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Kompetanseteam mot tvangsekteskap bistår i konkrete saker som omhandler tvangsekteskap og bidrar med råd og veiledning til førstelinjetjenesten. For 2007 satte regjeringen av 2 mill. kroner for å styrke Kompetanseteam mot tvangsekteskap og å gjøre teamet til en permanent ordning. Midlene videreføres i 2008, og ansvaret for Kompetanseteam mot tvangsekteskap overføres fra Utlendingsdirektoratet til Integrerings- og mangfoldsdirektoratet som har ansvar for flere større tiltak mot tvangsekteskap.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap mottok i første halvår 2007 92 henvendelser som har omfattet 101 personer. Dette innebar en økning fra foregående år. Hovedanførslene for de som har henvendt seg til teamet har vært frykt for tvangsekteskap og hjelp i forbindelse med gjennomført tvangsekteskap. Også andre typer æresrelatert vold er representert, som trusler, fysisk og psykisk vold, isolasjon og sterk kontroll. Kompetanseteamet har også bidratt ved hjemreise etter ufrivillige opphold i utlandet.

Kompetanseteamet har i perioden bestått av 1,5 stilling i Utlendingsdirektoratet, en stilling fra politiet samt en hospitant fra barneverntjenesten i Oslo kommune i deler av perioden. Teamets ressurser har i stor grad gått med til behandling av enkeltsaker. Teamet har også deltatt med foredrag på seminarer, undervisning og annen utadrettet virksomhet.

De fleste som har fått bistand av teamet er mellom 15 og 23 år. Over 20 nasjonaliteter er representert. Det er i første rekke frivillige organisasjoner, barneverntje-

Handlingsplan mot tvangsekteskap

En ny handlingsplan mot tvangsekteskap for perioden 2008-2011 ble lagt frem den 29. juni 2007. *Handlingsplan mot tvangsekteskap* (Q-1131 B) gir en samlet presentasjon av hvordan Regjeringen vil styrke og videreutvikle innsatsen mot tvangsekteskap. Planen inneholder både forebyggende tiltak og hjelpetiltak, og har et særlig fokus på skolens rolle, utenriksstasjonens rolle, behovet for trygge bo- og behandlingstilbud, samt styrking av offentlig forankring og samordning. Frivillige organisasjoner vil også få økt støtte til forebyggende tiltak. Planen har følgende hovedmål:

- Lovverket mot tvangsekteskap skal håndheves effektivt
- Tvangsekteskap skal forebygges
- Kompetanse og samarbeid skal styrkes
- Hjelpetiltakene skal være gode og tilgjengelige
- Internasjonal innsats og samarbeid skal styrkes
- Kunnskap og forskning skal styrkes.

Planen inneholder 40 nye og videreførte tiltak, og involverer åtte departementer. Barne- og likestillingsdepartementet har ansvaret for å koordinere oppfølgingen av planen.

---

nester og politi som har henvendt seg til teamet for bistand, men også i noen grad barn og ungdom selv. Andelen av offentlige etater som kontakter teamet er økende.

Tiltaket omtales i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 650, post 01.

22 Tiltak mot tvangsekteskap: Informasjon, holdningsskapende arbeid og kunnskapsutvikling

Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet

I 2007 ble 2 mill. kroner satt av til ulike tiltak mot tvangsekteskap. Tiltakene knyttet seg til informasjon og holdningsskapende arbeid, kunnskapsinnhenting, kompetanseheving, ulike forebyggende tiltak og krisehjelp. Tiltakene videreføres i 2008 og inngår i den samlede innsatsen mot tvangsekteskap i Handlingsplan mot tvangsekteskap, som ble lagt frem i juni 2007.

Ett av krisetiltakene er en såkalt «hjemsendelsespott» på 100 000 kroner årlig. Barne- og likestillingsdepartementet har avsatt midler til hjemsendelse fra besøk i opprinnelsesland der ungdom har blitt eller er forsøkt tvangsgiftet. Egne retningslinjer er utarbeidet og informert om i rundskriv Q-18/2007. Ordningen gjelder også ved tilfeller av kjønnslemlestelse.

Nye regler i bl.a. ekteskapsloven fra 1. juni 2007 har som formål å forhindre at personer bosatt i Norge omgår ekteskapslovens krav ved å reise utenlands og inngå ekteskap der. Midler er benyttet til å lage og distribuere en informasjonsbrosjyre om de viktigste regelendringene samt forbudet mot tvangsekteskap, oversatt til engelsk, somali, sorani, arabisk og urdu.

Familievernnet har en viktig rolle i det forebyggende arbeidet og skal involveres sterkere. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet ble via tildelingsbrevet for 2007 tildelt 1,25 mill. kroner som skal dekke tiltak for å bekjempe tvangsekteskap og kjønnslemlestelse jf. tiltak 28. Midlene går til kompetanseheving i familievernkontorene, lokale informasjons- og holdningsskapende prosjekter i hver region og to større pilotprosjekter med både et forebyggings- og ettervernsperspektiv.

Regjeringen har gitt støtte til etableringen av et treårig tverretattlig og tverrfaglig pilotprosjekt om arbeid mot æresrelatert vold, herunder tvangsekteskap, i Drammen kommune. Prosjektet er basert på modellen for samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT-modellen). Erfaringene fra prosjektet vil ha en viktig nasjonal overføringsverdi for arbeidet mot tvangsekteskap og vil danne grunnlag for etableringen av liknende lokale samarbeidsprosjekter i andre regioner. Drammensprosjektet er et treårig prosjekt og skal videreføres i 2008.

Tiltaket omtales i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Barne- og likestillingsdepartementet, kap. 840, post 21.

23 Minoritetsrådgivere ved videregående skoler **NYTT**

*(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)
30 mill. kroner*

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Skolen er en sentral arena for å nå ut til ungdom som kan stå i fare for å bli utsatt for tvangsekteskap. Koordinert samarbeid mellom skolen og det kommunale hjelpeapparatet er en grunnleggende forutsetning for å kunne bekjempe tvangsekteskap. Videre er det behov for å øke kompetansen om tvangsekteskap i skolen. Regjeringen vil sette av 30 mill. kroner til tiltaket i 2008.

Det skal opprettes et team med minoritetsrådgivere som skal arbeide forebyggende mot tvangsekteskap i videregående skole. Arbeidet skal ses i sammenheng med minoritetslevers gjennomføring av videregående opplæring, herunder elever med lite norskkunnskaper og kort botid i Norge. Minoritetsrådgiverne vil særlig arbeide i forhold til videregående skoler som har mer enn 20 prosent elever med minoritetsbakgrunn. Arbeidet skal både være individ- og systemrettet, med individuell oppfølging i skolesituasjonen og etablering av avtaler med aktuelle samarbeidspartnere på kommunalt, fylkeskommunalt og statlig nivå, samt med frivillige organisasjoner.

Minoritetsrådgiverne skal bidra til kompetansebygging om tvangsekteskap i skolen, også i skoler med lavere andel elever med minoritetsbakgrunn og i ungdomsskoler ved behov. De vil også kunne bidra til å etablere dialog med foreldre. Minoritetsrådgiverne skal være tilknyttet Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, men ha sitt daglige arbeid ute på skolene.

Tiltaket omtales i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.1 og kap.650, post 01.

24 Integreringsattachéer **NYTT**

*(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)
10 mill. kroner*

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen ønsker å styrke arbeidet mot tvangsekteskap ved utenriksstasjoner som ligger i områder med betydelig innvandring til Norge og hvor tvangsekteskap forekommer. Regjeringen vil sette av 10 mill. kroner til tiltaket i 2008.

Det skal opprettes integreringsattachéstillinger som blant annet skal bidra til styrket informasjon til utenriksstasjonene og til å styrke saksbehandlingen rundt saker som gjelder tvangsekteskap og andre familierelaterte spørsmål. Integreringsattachéene skal videre bidra til å øke kompetansen om opprinnelsesland i forvaltningen. Tjenesten skal være ambulerende, slik at den til enhver tid kan flyttes til den utenriksstasjonen der behovet er størst. Integreringsattachéene skal

være tilknyttet Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), og gjennomføre et kompetansehevingsprogram i regi av IMDi.

Tiltaket beskrives i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.1 og kap. 650, post 01.

25 Støtte til frivillige organisasjoners holdningsskapende arbeid mot tvangsekteskap

(jf Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)

10 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

For å styrke det frivillige arbeidet mot tvangsekteskap, etableres en ny ordning i regi av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet hvor frivillige organisasjoner kan søke om støtte. Regjeringen vil sette av 10 mill. kroner til tiltaket i 2008.

Målet for ordningen er å mobilisere frivillige til å forebygge tvangsekteskap gjennom å motarbeide undertrykkende holdninger og praksis i aktuelle miljøer, og

dermed styrke de unges muligheter til å ta selvstendige valg.

Det skal gis støtte til holdningsskapende og forebyggende arbeid, herunder informasjonstiltak, nettverksbygging og andre former for dialog og kontakt rettet mot unge med innvandrerbakgrunn og deres foreldre. Det forutsettes en helhetlig vurdering slik at det blir en sammenhengende tiltakskjede mot tvangsekteskap. Støtten kan også brukes til individuelle råd og veiledning når dette skjer innenfor et helhetlig forebyggende arbeid. Akutte saker henvises til det offentlige hjelpeapparatet. Støtte til akutt hjelp, kriseberedskap og informasjonstelefon og liknende, gis over egen ordning som forvaltes av Barne- og likestillingsdepartementet (jf. tiltak 29 i Handlingsplan mot tvangsekteskap (2008-2011)).

Målgruppen for tilskudd vil primært være eksisterende nasjonale og andre frivillige organisasjoner med kompetanse og nettverk i aktuelle miljøer. Det er viktig at kvinner og ungdom med innvandrerbakgrunn sine erfaringer, perspektiver og nettverk brukes i arbeidet mot tvangsekteskap.

Tiltaket omtales i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap. 651, post 71.

Områdesatsing Groruddalen og Søndre Nordstrand

Internasjonale erfaringer viser at områdetiltak har positive effekter på levekår. Områdesatsingen i **Groruddalen** i Oslo er et samarbeid mellom Oslo kommune og staten for å bedre miljø- og leveforholdene i området over de neste ti årene. Satsingen har fire programområder: 1) Miljøvennlig transport, 2) Alna, grønnstruktur, idrett og kulturmiljø, 3) Bolig-, by- og stedsutvikling og 4) Oppvekst og utdanning, levekår, kulturaktiviteter og inkludering. Det overordnede ansvaret for programområde 4 fra statens side ligger hos Arbeids- og Inkluderingsdepartementet med et koordinerende ansvar hos Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

Levekårsproblemene i Groruddalen er store sammenliknet med gjennomsnittet for Oslo, og befolkningen skårer dårligere både når det gjelder arbeid, utdanning, helse og bolig. Mer enn 35 prosent av beboerne har innvandrerbakgrunn, og det er en større andel av disse som har særlig dårlige levekår. På grunnskolene varierer andelen minoritetsspråklige fra 14 prosent til 90 prosent. Også i **Bydel Søndre Nordstrand** i Oslo er det satt i gang en områdesatsing i samarbeid med kommunen. Bydelen som har 34 000 innbyggere, har vokst raskt og har en ung befolkning. Bydelen har mange beboere med levekårsutfordringer. Bydelen har høyest andel beboere med innvandrerbakgrunn av alle bydelene i Oslo (ca. 40 prosent), og i flere av skolene har 90 prosent av elevene innvandrerbakgrunn.

Handlingsplanen har flere tiltak der deler eller hele innsatsen er rettet inn mot Groruddalen og Søndre Nordstrand. Tiltakene videreføres og flere av dem styrkes i 2008:

- Arbeidsrettet innsats overfor innvandrere
- Gratis kjernetid i barnehage
- Språkløftet
- Flere ressurser til skoler med mer enn 25 prosent minoritetsspråklige elever
- Positive rollemodeller - stimulering til utdanning av barn
- Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn
- Forebygging av livstilssykdommer blant personer med innvandrerbakgrunn
- Frivillige organisasjoner og frivillig arbeid som bidrar til deltakelse og inkludering

26 Etablere ytterligere botilbud for unge over og under 18 år **NYTT**

(jf. Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap)
20 mill. kroner
Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet

Ungdom som kommer i konflikt med familien på grunn av tvangsekteskap eller trusler om tvangsgifte kan bli nødt til å bryte med familien for en kortere eller lengre periode. Disse ungdommene, som kan være både under og over 18 år, vil ha behov for et tilpasset botilbud tilknyttet nødvendig helsehjelp og sosial bistand. Regjeringen vil sette av 20 mill. kroner til tiltaket i 2008.

Det skal etableres rundt 20 nye bo- og behandlingsskaper til ungdom over 18 år. Utformingen av disse plassene skal baseres på en utredning av eksisterende botilbud til gruppen i dag. Dagens tilbud omfatter midlertidig overnatting på krisesentre, kommunale kriseboliger med økonomisk støtte fra Husbanken og et nyetablert bokollektiv for kvinner med minoritetsbakgrunn, tilknyttet Oslo Krisesenter. De nye plassene som skal etableres, skal ivareta ungdommens behov for sikkerhet, deres sosiale behov samt behov for psykisk helsehjelp. Det skal etableres tilpassede botilbud også for gutter og unge par.

Barnevernet har et selvstendig ansvar for å beskytte unge under 18 år som utsettes for eller trues med tvangsekteskap. Barnevernet disponerer i dag akuttberedskap ved barnevernvaktene i de største byene i lan-

det, institusjonsplasser og beredskaps- og fosterhjem som ikke er spesialtilpasset dette formålet. Det skal etableres nye tilpassede botilbud til unge under 18 år i regi av barnevernet og da i form av spesialiserte fosterhjem.

Tiltaket beskrives i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Barne- og likestillingsdepartementet, kap. 840, post 21 og kap. 854, post 21.

27 Informasjon til nyankomne om kjønnslemlestelse og tvangsekteskap

Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet

Regjeringen vil bekjempe skadelige tradisjonelle praksiser og arbeide mot kjønnslemlestelse og tvangsekteskap. Kvoteflyktninger og personer som har ankommet landet gjennom familiegjenforening skal gjøres oppmerksom på at tvangsekteskap og kjønnslemlestelse er ulovlig og straffbart i Norge. I dag gis informasjon om disse forbudene til alle asylsøkere. Barne-, ungdoms- og familieetaten fikk delegert oppgaven med å få gjennomført slik informasjonsformidling høsten 2006, og utreder hvordan tiltaket kan gjennomføres. Det ble satt av 2 mill. kroner til tiltaket i 2007. Midlene videreføres i 2008.

Tiltaket beskrives i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Barne- og likestillingsdepartementet, kap. 840, post 21.

Handlingsplan mot kjønnslemlestelse

I løpet av høsten 2007 vil Regjeringen fremme en ny handlingsplan mot kjønnslemlestelse og styrke innsatsen med 18 mill. kroner. Den nye handlingsplanen vil inneholde en rekke tiltak som tar sikte på informasjon og holdningsskapende arbeid, kunnskapsinnhenting, kompetanseheving, og ulike forebyggende tiltak.

Det er viktig at arbeidet med holdningsendringer og informasjonstiltak skjer løpende. Støtte til organisasjoner som arbeider mot kjønnslemlestelse skal videreføres og ytterligere informasjonsmateriale om kjønnslemlestelse skal oppdateres, videreutvikles og distribueres.

Målsettingene for bekjempelse av kjønnslemlestelse deles inn i syv hovedområder:

- Effektiv håndheving av lovverk og avvergelse
- Kompetanse og kunnskapsformidling
- Forebygging og holdningsskapende arbeid
- Tilgjengelige helse- og sosialtjenester
- Styrket internasjonal innsats mot kjønnslemlestelse
- Styrke forskningen nasjonalt (kartlegging med mer)
- Effektiv håndheving av lovverk og avvergelse
- Styrket sesongmessig innsats

Planen involverer syv departementer. Barne- og likestillingsdepartementet har ansvaret for å koordinere oppfølgingen av planen.

28 Tiltak mot kjønnslemlestelse: holdningsendring og kunnskapsutvikling

Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet

Barne- og likestillingsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet har igangsatt et kartleggingsprosjekt for å få mer kunnskap om omfanget av kjønnslemlestelse i Norge. Institutt for samfunnsforskning har fått oppdraget, og skal fremskaffe opplysninger om antatt omfang, om relevante yrkesgrupper følger den avvergelsesplikt de er pålagt etter loven, om opplysningsplikten til barnevernet overholdes, samt foreslå gode forebyggende tiltak. Rapporten skal være ferdig i mai 2008. Det vises også til omtale under tiltak 22, blant annet overføringer til Barne-, ungdoms- og famili-edirektoratet.

Primærmedisinsk Verksted (PMV) i Oslo har i 2007 fått tildelt midler til prosjektet «Nei til omskjæring!» til å utdanne endringsagenter som kan drive oppsøkende holdningsskapende arbeid i de risikoutsatte miljøene.

Regjeringen tok initiativ til flere strakstiltak mot kjønnslemlestelse sommeren 2007. Det gjennomført 3 + 2 ukers informasjonsstand om kjønnslemlestelse på henholdsvis Gardermoen/Grønland gjennom PMV. Det er også utarbeidet en egen brosjyre i forbindelse med kampanjen. Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) fikk midler til informasjonstelefon om kjønnslemlestelse som var døgnbemannet i juli og august 2007. Kveldsåpen helsestasjon i bydelene Gamle Oslo og Søndre Nordstrand hadde tilbud til risikogrupper. Det er også gitt støtte til arrangementer

med kjønnslemlestelse som tema og styrket oppsøkende virksomhet.

Barne- og likestillingsdepartementet har laget en oversikt over informasjonsmateriale om kjønnslemlestelse og skal oppdatere deler av materialet høsten 2007.

Regjeringen avsatte 2 mill. kroner til tiltak mot kjønnslemlestelse i 2007. I 2008 videreføres tiltaket under ny handlingsplan mot kjønnslemlestelse.

29 Frivillige organisasjoner og frivillig arbeid som bidrar til deltakelse og inkludering

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Frivillige organisasjoner er viktige aktører i arbeidet med inkludering og deltakelse. Frivillig arbeid og frivillige organisasjoner bidrar til å styrke kontakt i nærmiljøet, og til å tilrettelegge for samhandling og nettverksbygging mellom personer med innvandrerbakgrunn og majoritetsbefolkning.

I 2007 ble det satt av 2 mill. kroner for å styrke frivillig arbeid som bidrar til deltakelse og inkludering. 1 mill. kr ble avsatt til å øke tilskuddsordningen til drift av landsdekkende organisasjoner på innvandrerfeltet, mens 1 mill. kroner ble øremerket innsats i Groruddalen. Midlene vil bli videreført i 2008.

Midlene til Groruddalen går inn i tiltaket *Frie midler til frivillige foreninger og aktiviteter* i Groruddalssatsingen

St. meld.nr. 39 (2006-2007) *Frivillighet for alle*

Målet for Regjeringens inkluderingspolitikk er at alle som bor i Norge skal delta i samfunnet og ha like muligheter for deltakelse på alle samfunnsarenaer. Norge ligger i verdenstoppen når det gjelder organisasjonsdeltakelse. Samtidig er det en bekymring knyttet til at de frivillige organisasjonene i noen grad synes å rekruttere skjevt i befolkningen. Grovt sagt er det to kjennetegn ved de aktive: Lang utdanning og høy inntekt. Forskning viser at en lavere andel av innvandrerbefolkningen er i arbeid, og at inntekten gjennomgående er mindre enn i den øvrige befolkningen.

Frivillige organisasjoner bør ha målrettede tiltak for å inkludere personer med innvandrerbakgrunn og personer med nedsatt funksjonsevne. Det er behov for å øke bevisstheten i frivillige organisasjoner for å arbeide med inkludering av alle grupper i samfunnet. Det foreslås følgende tiltak:

- Det gis tilskudd til å opprette en prosjektstilling ved Frivillighet Norge, for å øke bevisstheten i de tradisjonelle frivillige norske organisasjonene om integrering og inkludering av innvandrere.
- Statlige tilskuddsordninger vil bli gjennomgått for å støtte opp om at frivillige organisasjoner legger forholdene til rette for innvandrergrupper.
- Frifond styrkes blant annet med sikte på satsing på barn og unge med innvandrerbakgrunn.
- Regjeringen vil oppfordre de frivillige organisasjonene til å:
  - utarbeide informasjon særskilt for innvandrergruppene. Regjeringen vil bidra med midler til dette arbeidet
  - gjennomgå struktur, drift og aktiviteter for å bedre ivareta innvandreres behov.

der Oslo kommune bidrar med 0,5 mill. kroner. Formålet med tiltaket er å styrke frivillige organisasjoner og frivillig arbeid som bidrar til deltakelse og inkludering, og som styrker kontakten og samarbeidet mellom ulike foreninger og befolkningsgrupper. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet har, i samarbeid med Plankontoret for Groruddalen, fordelt midlene likt mellom bydelene. Bydelene tildeler midlene til aktuelle prosjekter og organisasjoner. Hver bydel har i 2007 utarbeidet en plan for bruken av de tildelte midlene.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap 651, post 71.

30 Informasjons- og veiledningstiltak rettet mot innvandrere **NYTT**

2,3 mill. kroner

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Innvandrere skal få informasjon som er tilpasset deres behov. Særlig nyankomne har behov for kunnskap om og innføring i det norske samfunnet. Mange vil også ha behov for veiledning for å styrke deltakelsen i lokalsamfunnet. Regjeringen vil derfor sette av midler for å prøve ut en ordning hvor frivillige organisasjoner kan gi målrettet informasjon og veiledning til innvandrere. Formålet vil blant annet være å utvikle nettverk og styrke deltakelsen i lokalsamfunnet, samt å bistå i formidling av kunnskap om rettigheter og plikter, og om lover og regelverk i det norske samfunnet.

Det settes av 2,3 mill. kroner til informasjonstiltak rettet mot innvandrere. Midlene kan også benyttes til veiledning for å styrke deltakelsen i lokalsamfunnet, etter mønster av ordningen med flyktningguider. Målgruppen vil i hovedsak være personer som ikke omfattes av introduksjonsordningen, herunder arbeidsinnvandrere og deres familiemedlemmer, og andre familiegjenfrente. Ordningen skal forvaltes av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, kap 651, post 71.

31 Kartlegging av diskriminering i statlig sektor **NYTT**

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Fornyings- og administrasjonsdepartementet

Det er behov for å bevisstgjøre offentlige myndigheter om rasisme og diskriminering. Regjeringen tar påstander om diskriminerende holdninger alvorlig, og har derfor igangsatt en bred og systematisk kartlegging av hvordan den faktiske situasjonen er når det gjelder diskriminering overfor innvandrerbefolkningen i statlige etater. Høsten 2007 vil departementene redegjøre nærmere for hva som gjøres for å bekjempe diskriminering innen statlig sektor, og av forekomst av etnisk diskriminering/opplevd forskjellsbehandling utøvd av

statlige myndigheter. Likestillings- og diskrimineringsombudet vil bearbeide det innkomne materialet og utarbeide en samlet oversikt over dette materialet, og andre foreliggende rapporter som omhandler opplevd diskriminering.

På bakgrunn av datamaterialet som samles inn og innspill fra landsdekkende innvandrersorganisasjoner og arbeidstakernes hovedorganisasjoner, vil det vurderes om og innenfor hvilke sektorer det er behov for mer analyse og kunnskap om forekomsten av diskriminering av personer med innvandrerbakgrunn utøvd av statlige myndigheter.

Det vil videre bli vurdert om det er behov for å sette igang tiltak for å bekjempe diskriminering i statlig forvaltning. Utformingen av tiltak vil være basert på resultater av det innsamlede datamateriale.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.2, og i St.prp.nr. 1 (2007-2008) for Fornyings- og administrasjonsdepartementet, kap. 1500.

32 Ny handlingsplan mot rasisme og diskriminering **NYTT**

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Arbeidet for like muligheter og mot diskriminering må være et kontinuerlig arbeid i alle etater. De siste årene har det vært gjennomført en stor statlig satsing for å bekjempe rasisme og diskriminering – blant annet gjennom Handlingsplanen mot rasisme og diskriminering (2002-2006). Arbeids- og inkluderingsdepartementet har utarbeidet en sluttrapport med status for tiltakene og en intern evaluering av planen. Evalueringen viser at Handlingsplanen har bidratt til å få i gang nye tiltak, holde oversikt over igangsatte tiltak, få rettet oppmerksomhet mot nye utfordringer på feltet og at den har hatt en pådriverfunksjon.

På bakgrunn av den brede og systematiske kartleggingen som skal foretas i statlig sektor høsten 2007, og den samlede oversikten som skal utarbeides av Likestillings- og diskrimineringsombudet knyttet til diskriminering i statlig sektor, vil Regjeringen ta sikte på å legge frem en ny handlingsplan mot rasisme og diskriminering høsten 2008, sammen med statsbudsjettet for 2009.

Tiltaket omtales i St.prp.nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.2.

33 Bevisstgjøring mot rasisme og diskriminering

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Barne- og likestillingsdepartementet

Det er behov for en kontinuerlig bevisstgjøring i det offentlige, i arbeidslivet og samfunnet generelt om

rasisme og diskriminering. 2007 har vært det europeiske året for like muligheter for alle, og det har i løpet av året blitt gjennomført flere kampanjer mot rasisme og diskriminering.

Europarådets kampanje «All Different – All Equal» var en kampanje som foregikk i alle Europarådets medlemsland i kampanjeperioden fra juni 2006 til oktober 2007. Målet med kampanjen var å oppmuntre til, og legge til rette for, at unge mennesker kan delta i oppbyggingen av fredelige samfunn, med vekt på respekt, toleranse og forståelse for ulikheter. I Norge har sekretariatet for kampanjen ligget i Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU). Det ble igangsatt lokale prosjekter knyttet til kampanjens formål over hele landet. Den norske delen av kampanjen ble finansiert over Arbeids- og inkluderingsdepartementets og Barne- og likestillingsdepartementets budsjetter. Kostnadene til kampanjen i 2006 var 2,6 mill. kroner og i 2007 1,7 mill. kroner.

Norge har deltatt i EUs handlingsplan mot diskriminering (2001-2006) med mål å støtte opp under gjennomføring av ny antidiskrimineringslovgivning. Prosjekter for å øke kunnskap om diskriminering ble støttet. Som et nasjonalt bevisstgjørings tiltak knyttet til handlingsplanen, har Likestillings- og diskrimineringsombudet i 2007 gjennomført kampanjen «Bevisst». En viktig del av kampanjen gikk ut på å øke bevisstheten om Diskrimineringsloven og spre informasjon om denne til bl.a. arbeidsgivere. EU bevilget 80 prosent av midlene til kampanjen, mens Arbeids- og inkluderingsdepartementet dekket de resterende 20 prosent.

Det rapporteres på tiltaket i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.2.

34 Innsats mot diskriminering i politiet

Ansvarlig: Justisdepartementet

Norsk lov forbyr diskriminering på bakgrunn av en rekke kriterier, herunder etnisitet, religion m.m. Politiet, påtalemyndigheten og rettsvesenet må ha den nødvendige kompetansen og tilstrekkelige ressurser til å håndheve lovverket. Det er av stor betydning at hele befolkningen har tillit til at politiet og rettsvesenet ivaretar deres rettigheter.

Problemstillinger knyttet til etniske minoriteter er en del av opplæringen i grunnutdanningen ved Politihøgskolen, blant annet gjennom fagene politilære og yrkesetikk, sosiologi, og stats- og kommunalkunnskap. Justisdepartementet vil fortsette arbeidet med å sørge for at tilsatte i politi- og lensmannsetaten skal være godt skolert i temaer som gjelder mangfold, inkludering, etikk og relevant lovverk.

Politihøgskolen har utarbeidet og gjennomført en rekke tiltak; både til bruk under opplæring på høgsko-

len, og ute i politidistriktene. Politihøgskolen arrangerer studier i «Kulturforståelse, mangfold og konflikthåndtering» for etter- og videreutdanning og «Police and Diversity» som et fordypningsfag. Videre har politiet arbeidet aktivt for å øke rekrutteringen av studenter med etnisk minoritetsbakgrunn, og for å beholde tilsatte med slik bakgrunn. Rekrutteringstiltakene ser ut til å virke. I 2006 ble det tatt opp 9 studenter med etnisk minoritetsbakgrunn, mens det i 2007 ble gitt tilbud om plass til 29. 27 av disse har takket ja til plassen. Det vil si at andelen studenter med minoritetsbakgrunn som ble tilbudt plass, økte fra 2,5 % i 2006 til 6,7 % i 2007.

Politiet gjennomfører dialogmøter med representanter for innvanderes interesseorganisasjoner både sentralt i Politidirektoratet og lokalt i politidistriktene. I løpet av 2007 utarbeides en strategi for mangfoldsarbeid i politiet, som blant annet vil inkludere tiltak for å beholde tilsatte med minoritetsbakgrunn. Det skal foretas en gjennomgang av klageordningene i politiet parallelt med en gjennomgang av arbeidet til Spesialenheten for politisaker samt samordningen mellom disse.

Innsatsen er omtalt i St.prp. nr. 1 for Justis- og politidepartementet, programkategori 06.40 Politi- og påtalemyndighet.

35 Undersøkelse om diskriminering i boligmarkedet

Ansvarlig: Kommunal- og regionaldepartementet.

I løpet av de siste årene er det tatt inn antidiskrimineringsbestemmelser i boliglovene, herunder husleieloven. Regjeringen ønsker å overvåke om bestemmelsene overholdes. For å få mer kunnskap om behovet for ytterligere tiltak som kan sikre alle like muligheter til å etablere seg i leiemarkedet, skal Husbanken gjennomføre en undersøkelse om diskriminering i leiemarkedet. Det er nedsatt en arbeidsgruppe med representasjon fra organisasjoner og offentlige myndigheter som følger arbeidet. Undersøkelsen vil ferdigstilles i løpet av 2008.

Undersøkelsen om diskriminering i leiemarkedet vil danne grunnlag for videre diskusjoner med organisasjoner og berørte offentlige myndigheter om behovet for ytterligere tiltak og hvordan overvåkingen av antidiskrimineringsbestemmelsene best kan overvåkes.

Kommunal- og regionaldepartementet arbeider parallelt med å gjøre sentrale bestemmelser i husleieloven mer kjent i befolkningen. Nytt informasjonsmaterieell om loven vil foreligge klar for distribusjon ved årsskiftet 2007/2008.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Kommunal- og regionaldepartementet under arbeidsmål 2.2 Flyktninger skal kunne etablere seg i bolig.

36 Månedlige vedtak i bostøtten

*Ansvarlig: Kommunal- og regionaldepartementet.
Tiltaket ble fremmet som del av Regjeringens handlingsplan mot fattigdom 2007*

Innvandrere har svært ulike forutsetninger for å foreta en god boligetablering i Norge. Regjeringen har som mål at alle skal bo godt og trygt, noe som er en viktig forutsetning for integrering og deltakelse i samfunnet. Et av de viktigste virkemidlene staten har for å nå dette målet er en god bostøtteordning.

Fra den 1. september 2007 ble det innført månedlige vedtak i bostøtten i stedet for et system med tre årlige vedtaksdatoer. Bakgrunnen for endringen er at bostøtteberettigede etter gammelt regelverk kunne oppleve å vente inntil 8 måneder før eventuell bostøtte ble utbetalt, og bostøttesøkere kunne derfor oppleve likviditetskrise. Tiltaket legger særlig til rette for boligetablering for nyankomne flyktninger i kommunene. Det ble i budsjettet 2007 bevilget 27 mill. kroner, hvorav 7,5 mill. kroner gjennom Handlingsplanen mot fattigdom.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr. 1 (2007-2008) for Kommunal- og regionaldepartementet, kap. 580 post 70 Bostøtte.

37 Statsborgerseremoni

*Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet og
Fornyings- og administrasjonsdepartementet*

Ny lov om statsborgerskap trådte i kraft september 2006. Samtidig ble ordningen med en frivillig statsborgerseremoni med et troskapsløfte for nye statsborgere innført. Personer som deltar på statsborgerseremoni får utdelt en gavebok. Gjennom seremoniene vil regjeringen sikre en høytidlig og verdig markering av overgangen til norsk statsborgerskap. Seremonien skal markere at nye statsborgere slutter seg til de grunnleggende verdier som statsborgerskapet hviler på, med like rettigheter og plikter. Den vil også gi lokalsamfunn og storsamfunn anledning til å ønske nye statsborgere velkommen. Det ble bevilget 5,2 mill. kroner til gjennomføring av statsborgerseremonier i 2007.

Ansvar for gjennomføring av seremoniene er lagt til Fylkesmannen. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet gir tilbud om veiledning til fylkesmannsembetene, og har utarbeidet en egen veileder til bruk hos Fylkesmannen og en brosjyre til nye norske statsborgere: «Velkommen til seremoni».

Høsten 2006 ble det gjennomført forsøk med seremonier i Oslo/Akershus, Hedmark, Vest-Agder, Hordaland og Troms. Deltakelsen på disse seremoniene var på 20 prosent. Fra 2007 skal alle fylkesmenn avholde seremoni en til to ganger i året. 15 embeter har avholdt seremoni så langt i år.

Markeringsår for kulturelt mangfold i 2008

Regjeringen ønsker gjennom mangfoldsåret å ta et samlet grep om den statlige, regionale og lokale innsatsen for å fremme kulturelt mangfold som en vesentlig dimensjon i kulturpolitikken. Det overordnede målet er at fra og med 2008 og framover skal kulturlivet i Norge i større grad enn i dag gjenspeile kulturelt mangfold.

I St.meld.nr.17 (2005-2006) presenterer Regjeringen planene for et markeringsår for kulturelt mangfold i 2008. Målene med markeringsåret er å:

- synliggjøre og styrke det mangfoldet som allerede finnes
- skape samhandlings- og samarbeidsmønster mellom kulturaktører med bakgrunn henholdsvis fra majoritets- og minoritetskulturer
- sørge for at minoriteter kan utøve og videreutvikle egne kulturaktiviteter
- stimulere institusjoner og organisasjoner som mottar offentlig støtte til større grad enn i dag å gjenspeile det kulturelle mangfoldet som finnes i dagens Norge
- øke innbyggernes kunnskap om og respekt for kulturelt mangfold som en positiv dimensjon ved det norske samfunn
- sikre at kulturelt mangfold skal bli et markant og gjennomgående trekk ved norsk kulturpolitikk gjennom en prosess påbegynt i 2008. Målsettingene er derfor å betrakte som langsiktige.

2008 er kulturaktørenes år. Det er aktørene som skal gjennomføre ulike tiltak, program og aktiviteter i mangfoldsåret. Det er opprettet et sekretariat for Mangfoldsåret som er knyttet til Kultur- og kirke departementet.

Erfaringene hittil viser at oppslutningen er størst blant innvandrere med flyktning- eller ikke-vestlig bakgrunn. Det er svært positive tilbakemeldinger fra deltakerne på seremoniene. Registrert deltakelse og utgifter til seremoni i 2007 vil inngå i Fylkesmennes ordinære rapportering til Fornynings- og administrasjonsdepartementet. Ordningen med statsborgerseremoni vil videreføres i 2008. Fornynings- og administrasjonsdepartementet er bevilgende myndighet, og midlene inngår i fylkesmennes ordinære driftsbevilgning.

Tiltaket er omtalt i St. prp.nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.1.

38 Videreutdanning for religiøse ledere

Ansvarlig: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Regjeringen ser det som viktig at ledere i trossamfunn har kunnskap om norske samfunnsforhold, innsikt i de grunnleggende verdiene det norske samfunnet bygger på og at de har reflektert over hva det vil si å være ledere i trossamfunn i Norge. I 2006 ble det satt av kr 500 000 kroner til et pilotprosjekt ved Universitetet i Oslo for å utvikle et modulbasert program rettet mot ledere i menigheter der flertallet av medlemmene har innvandrerbakgrunn. Pilotprosjektet *Å være en religiøs leder i det norske samfunnet* startet høsten 2006 i regi av Teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet har inngått avtale med Universitetet i Oslo om gjennomføringen av prosjektet. Programmet består av tre moduler. Kurs i den første modulen som omfatter lover, rettigheter og plikter, gjennomføres høsten 2007 med 20 deltakere fra en rekke ulike trosretninger. Kurs i den andre modulen som gjelder verdiforankring og religiøs mangfold, skal gjennomføres våren 2008. Høsten 2008 vil det bli tilbudt kurs i moralsk og religiøs rådgivning. Pilotprosjektet omfatter 20 deltakere på hvert kurs. Universitetet i Oslo vil avslutte pilotprosjektet høsten 2008. Blant annet på bakgrunn av erfaringer fra forsøket vil Regjeringen vurdere om ordningen kan gjøres obligatorisk.

Tiltaket er omtalt i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6, delmål 2.1.

39 Etablering av permanent tolkeutdanning

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

God kommunikasjon er en forutsetning for en vellykket integrering og inkludering. For å styrke tilgangen på kvalifiserte tolker bidrar Regjeringen til opprettelsen av et permanent utdanningstilbud for tolker. Formålet med tiltaket er å øke utdanningen av tolker til rettsvesen, helsevesen og andre offentlige tjenester

slik at borgere med annen språklig bakgrunn sikres rettighetene de har krav på.

Høgskolen i Oslo (HiO) administrerer utdanningen i samarbeid med Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), og har ansvar for å videreutvikle tilbudet. Det er også forutsatt at det samarbeides med andre universitet og høyskoler for å sikre tilbud i flere deler av landet.

Det ble bevilget 6 mill. kr til tiltaket i 2007. For 2008 inngår midlene i HiOs ordinære tildeling.

HiO har lyst ut et studium, *Talking i offentlig sektor* (30 studiepoeng). Studiet er samlingsbasert og nettstøttet. Studiestart er i oktober 2007. Prioriterte tolkespråk er i denne omgang: bulgarsk, kirundi, nederlandsk, mandarin (kinesisk), pashto, polsk, rumensk, swahili, tigrinja, tsjetsjensk og tysk.

Søkningen til dette studietilbudet har vært god. Det er registrert ca. 450 søkere til et forutsatt opptak på mellom 60 – 100 studenter. Opptaket baseres på skriftlige og muntlige prøver.

Tolkning i offentlig sektor vil kunne inngå som obligatorisk del i en planlagt bachelorgrad, og kvalifiserer for oppføring i Nasjonalt tolkeregister.

Tiltaket er omtalt i St.prp.nr.1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet, kap. 275.

40 Forebygging av livstilssykdommer **STYRKET** blant personer med innvandrerbakgrunn – lavterskeltilbud i Groruddalen og Søndre Nordstrand

Styrket med 2,5 mill. kr i 2008

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet

Regjeringen vil styrke innsatsen for innvandrerbefolkningens helse. Forekomsten av overvekt og fedme, fysisk inaktivitet, diabetes type 2, høyt blodtrykk og høyt kolesterol er høyere og synes å være økende i deler av innvandrerbefolkningen sammenliknet med majoritetsbefolkningen. Det ble i 2007 bevilget 3 mill. kr til en områdebasert satsing i Groruddalen i samarbeid med Oslo kommune, basert på kunnskap og erfaringer fra MoRo-prosjektet på Romsås. Det legges vekt på lavterskelvirkemidler og målrettet kommunikasjon for å nå frem til risikogrupper i innvandrerbefolkningen. Siktemålet er å forebygge livstilssykdommer gjennom tiltak som fremmer fysisk aktivitet, gode kostvaner og sunn livsstil, herunder god tannhelse.

Sosial- og helsedirektoratet har fått i oppdrag å følge opp satsingen. Det er i løpet av 2007 etablert samar-

beid med Oslo kommune og de fire bydelene Alna, Stovner, Grorud og Bjerke i Groruddalen om konkrete tiltak rettet mot risikogrupper i innvandrerbefolkningen. Tiltakene bygger på kunnskap og erfaringer fra MoRo-prosjektet i bydel Romsås og på initiativ fra de samarbeidende bydeler.

For å styrke innsatsen for innvandrerbefolkningens helse styrkes tiltaket med 2,5 mill. kr i 2008. Midlene skal gå til å videreføre og styrke den pågående satsingen i Groruddalen for å forebygge livstilssykdommer blant risikogrupper i innvandrerbefolkningen med vekt på fysisk aktivitet og sunn livsstil, herunder forebyggende tannhelsetiltak. Det skal legges vekt på å sikre tilstrekkelig systematisering av arbeidsmetoder og erfaringer med sikte på erfaringsoverføring og spredning til andre bydeler og kommuner. Satsingen skal utvides til å omfatte flere bydeler med høy andel innbyggere med innvandrerbakgrunn, for eksempel bydel Søndre Nordstrand.

Tiltaket er omtalt i St. prp. nr. 1 for Helse- og omsorgsdepartementet, kap 719, post 60.

Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller

Våren 2007 la Regjeringen fram St.meld. nr. 20 (2006–2007) *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller*. Det er mange årsaker til helseforskjeller, fra grunnleggende faktorer som økonomi og oppvekstvilkår, via risikofaktorer som arbeids- og bomiljø, til mer umiddelbare påvirkningsfaktorer som helseatferd og bruk av helsetjenester. Arbeidet for å redusere sosiale helseforskjeller vil derfor kreve langsiktig og målrettet innsats på mange områder.

Sosiale forskjeller som bidrar til helseforskjeller skal reduseres. Gode og trygge oppvekstvilkår for alle, rettferdig fordeling av inntekt og like muligheter til utdanning og arbeid er samfunnets beste investering for å redusere sosiale helseforskjeller.

I strategien legges det vekt på å hindre sosial utstøting av grupper som faller ut av utdanning og arbeid av helsemessige eller andre årsaker. Mange grupper kan ha behov for målrettede tjenester. Universelle ordninger må derfor suppleres med individuelt tilpassede tjenester og tiltak som ivaretar dette. Brukerrettede og tilpassede offentlige tjenester er en forutsetning for at alle, uansett bakgrunn og forutsetninger, skal få likeverdige tjenester. I strategien legges det vekt på betydningen av virkemidler for sosial inkludering i tilknytning til arbeidsmarkedet, helse- og sosialtjenesten, frivillige organisasjoner og utsatte geografiske områder.

Flyktningbakgrunn og eksiltilværelse som har helsemessige konsekvenser, kan være spesielt utfordrende for helsetjenesten. Helsemyndighetene tildeler derfor midler til en rekke tiltak som skal bidra til kunnskap og kompetanse hos helsepersonell for å møte slike utfordringer. Nasjonalt kompetansesenter for minoritetshelse og Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress bidrar til å øke kompetansen på disse områdene.

DEL II

Mål for inkludering av innvandrerbefolkningen

Mål for inkludering av innvandrerbefolkningen

Statsbudsjettet for 2008 viderefører de 17 målene for inkludering av innvandrerbefolkningen. Hensikten med målene er å måle utviklingen over tid av inkludering og integrering av innvandrere og deres etterkommere. Dette langsiktige perspektivet gjør det nødvendig å holde målsettingene konstante over lengre tid. God kunnskap om utviklingen er nødvendig for å vurdere om statens virkemidler og ressursbruk virker, og å finne ut hvor det er behov for nye tiltak. Målene og de tilhørende indikatorene må ses i nær sammenheng med handlingsplanen for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen. Rapporteringen på mål for inkludering viser utviklingen i noen sentrale utfordringer på inkluderingsfeltet, mens handlingsplanen trekker opp Regjeringens strategi og tiltak for å møte disse utfordringene.

Hvert mål følges av én eller flere indikatorer som angir graden av måloppnåelse. De ansvarlige departementene skal, i tråd med sektoransvarsprinsippet, rapportere årlig på måloppnåelsen i statsbudsjettet. Departementene presenterer målene i egne budsjettproposisjoner. Der finnes også en bred redegjørelse for de tiltakene Regjeringen setter inn på hvert politikkområde. I dette vedlegget til St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet gis en samlet presentasjon av alle målene for inkludering og status for måloppnåelsen.

Det er viktig å være oppmerksom på at rapporteringen på målsettingene ikke gir et fullstendig bilde av virkeligheten, og at det kan være utenforliggende årsaker til at situasjonen endrer seg i positiv eller negativ retning. Sammensetningen av innvandrerbefolkningen når det gjelder innvandringsårsak og botid i landet kan være en sentral faktor. Ofte kan forskjeller knyttes til om personer har kommet som flyktninger eller som arbeidsinnvandrere, eller til hvor mange år de har bodd i Norge.

Dette er det tredje året det rapporteres på statusoppnåelse for mål for inkludering av innvandrerbefolkningen. Det er fortsatt tidlig å si noe om utviklingen, og om endringer er uttrykk for varige trender eller tilfeldige variasjoner. For de fleste målenes vedkommende er det små endringer. Noen tendenser kan likevel påpekes:

- Andelen innvandrere med fem års botid ved utgangen av 2006 som har gått opp til og bestått avsluttende

prøve i norsk, er vesentlig høyere enn de to foregående årene. Ved utgangen av 2004 og 2005 var det henholdsvis 18,1 prosent og 17,3 prosent som hadde gått opp til avsluttende prøve, mens andelen var økt til 30,3 prosent i 2006. Andelen som har bestått er også høyere i 2006 enn de foregående årene.

- Det har vært en liten økning i antallet ansatte med innvandrerbakgrunn i politi- og påtalemyndigheten siden 2005, men disse utgjør fortsatt bare 2,2 prosent av de ansatte. Rekruttering til politiyrket skjer gjennom Politihøgskolen, som har drevet aktivt og systematisk rekrutteringsarbeid rettet mot etniske minoriteter gjennom flere år. Ved opptaket i 2007 var det en tredobling av studenter med slik bakgrunn i forhold til året før. Det kan derfor forventes at antall ansatte med innvandrerbakgrunn innen politiet vil øke.
- Andelen innvandrere som mottok bostøtte ble redusert fra 18 prosent i 2004 til 15 prosent i 2005. Andelen innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn som mottok bostøtte gikk ned fra 25 prosent til 20 prosent i samme periode. Til tross for denne positive utviklingen, er det fortsatt en betydelig større andel som mottar bostøtte blant innvandrere enn i befolkningen som helhet.
- Når det gjelder helsetilstand, viser statistikken at ingen innvandrergrupper hadde signifikant høyere dødelighet enn de som er født i Norge. Menn født i Norge, Øst-Europa og Pakistan kommer dårligst ut. Resultatene for kvinner er i hovedsak som for menn. En forskjell er imidlertid at østeuropeiske kvinner har lav dødelighet – signifikant lavere enn norske kvinner.
- Arbeidsledigheten blant innvandrere har gått ned, og lå på 6,1 prosent fjerde kvartal 2006. Andelen sysselsatte innvandrere har også økt. Dette innebærer at også innvandrere drar nytte av den høye etterspørselen etter arbeidskraft på arbeidsmarkedet
- Et annet utviklingstrekk som gir grunn til bekymring, er at det ikke har skjedd vesentlige endringer i andelen innvandrere med lavinntekt siden forrige måling. Sammenlignet med slutten av 1990-tallet har risikoen for vedvarende lavinntekt økt for denne gruppen. Barn med innvandrerbakgrunn er klart overrepresentert blant barn som lever i husholdninger med vedvarende lavinntekt, og det har blitt flere barn med innvandrerbakgrunn i lavinntektsgruppen de siste årene.

Samlet oversikt over målene og ansvarlig departement

Arbeids- og inkluderingsdepartementet

- En skal tilstrebe at innvandrere og deres etterkommere i økende grad får tilknytning til arbeidsmarkedet, kontrollert for forholdene i arbeidsmarkedet.
- Andelen innvandrere med vedvarende lavinntekt skal minke ned mot nivået for befolkningen generelt.
- Voksne innvandrere skal lære tilstrekkelig norsk til å fungere i samfunnet i løpet av de første fem årene de bor i landet.

Barne- og likestillingsdepartementet

- Bidra til å øke andel ansatte med innvandrerbakgrunn i barneverntjenesten.

Helse- og omsorgsdepartementet

- Helseforskjellene mellom etniske grupper skal reduseres.

Justisdepartementet

- For å gjenspeile mangfoldet i befolkningen, skal en tilstrebe en økning i andelen ansatte med innvandrerbakgrunn i politi- og påtalemyndigheten og kriminalomsorgen.
- En skal tilstrebe at andelen lekdommere med innvandrerbakgrunn øker.

Kommunal- og regionaldepartementet

- Andelen personer med innvandrerbakgrunn og stemmerett som deltar ved kommunestyrevalg, fylkestingsvalg og stortingsvalg skal tilsvare valgoppslutningen samlet.
- Innvandrere skal sikres botrygghet og forhindres fra utstøting i boligmarkedene.

Fornyings- og administrasjonsdepartementet og Arbeids- og inkluderingsdepartementet

- Andel personer med innvandrerbakgrunn ansatt i staten skal øke.

Kultur- og kirkedepartementet

- Økt deltakelse og økt andel aktive utøvere med innvandrerbakgrunn innenfor kultur- og mediesektoren.

Kunnskapsdepartementet

- For å legge til rette for en best mulig språkutvikling i førskolealder, vil en tilstrebe at antall barn med innvandrerbakgrunn som går i barnehager øker.
  - Bidra til økt antall førskolelærere med innvandrerbakgrunn.
  - Barn og unge med innvandrerbakgrunn skal beherske norsk språk så tidlig som mulig i skolegangen for å sikre et godt læringsutbytte.
  - Andelen etterkommere som fullfører videregående opplæring skal tilsvare andelen for befolkningen totalt.
  - Andelen innvandrere som kom til landet i ungdomsskole- eller videregående alder, og som fullfører videregående opplæring, skal øke.
  - Andelen ansatte i grunnskolen og videregående opplæring med innvandrerbakgrunn skal øke.
-

Arbeid, velferd og språk

Mål:

En skal tilstrebe at innvandrere og deres etterkommere i økende grad får tilknytning til arbeidsmarkedet, kontrollert for forholdene i arbeidsmarkedet.

Indikatorer:

- Andel arbeidsledige innvandrere
- Andel sysselsatte innvandrere
- Andel tiltaksdeltakere som er innvandrere, sammenlignet med andelen innvandrere blant registrerte ledige
- Andel arbeidsledige etterkommere, sammenlignet med innvandrere og befolkningen totalt
- Andel sysselsatte etterkommere, sammenlignet med innvandrere og befolkningen totalt
- Andelen sysselsatte innvandrere med heltidsstilling
- Andelen sysselsatte innvandrere med deltidstilling

Regjeringen har som mål å få flere personer med innvandrerbakgrunn i arbeid. Situasjonen på arbeidsmarkedet er nå gunstig, med stor etterspørsel etter arbeidskraft. Det er viktig å møte denne etterspørselen, og samtidig sørge for at flere får brukt sine ressurser i arbeidslivet. Arbeid har betydning for den enkeltes muligheter for deltakelse, selvrealisering og forsørgelse, og bidrar til å øke velferden både individuelt og for samfunnet som helhet. Til tross for at sysselsettingen har økt og ledigheten har gått betydelig ned de siste årene, har ikke-vestlige innvandrere fortsatt en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet enn befolkningen i alt. Det er viktig å utnytte den gunstige situasjonen på arbeidsmarkedet til å få til en høy overgang til arbeid, forebygge langvarig ledighet og hindre store forskjeller i levekår, jf. mål i St.prp. nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Status (per fjerde kvartal 2006):

- Arbeidsledigheten blant innvandrere i arbeidsstyrken var på 6,1 prosent. Tall per 2. kvartal 2007 viser at ledigheten blant innvandrere har gått ytterligere ned til 5 prosent. Dette er det laveste som er registrert siden 1990 da statistikken ble etablert.
- Andelen sysselsatte innvandrere var på 60,1 prosent av alle i alderen 16-74 år. I befolkningen totalt var 70 prosent sysselsatte.
- Blant deltakerne på arbeidsmarkedstiltak utgjorde innvandrerne om lag 36 prosent, mens de utgjorde om lag 22 prosent av alle ledige.
- Arbeidsledigheten blant etterkommere var på 3,9 prosent av arbeidsstyrken, noe som er 1,8 prosentpoeng lavere enn november året før. Arbeidsledigheten for befolkningen i alt var 1,8 prosent og for innvandrere 6,1 prosent.
- Andelen sysselsatte etterkommere var 53,8 prosent. Nivået lå med dette om lag 6 prosentpoeng under innvandrere og om lag 16 prosentpoeng lavere enn for befolkningen i alt.
- Blant sysselsatte innvandrere jobbet 67,4 prosent heltid, mens 32,6 prosent jobbet deltid. I befolkningen i alt var 72 prosent registrert med heltidsarbeid, mens 28 prosent arbeidet deltid.

(Kilde: SSB)

Det siste året har sysselsettingen blant innvandrere gått opp og ledigheten er redusert. Arbeidsledigheten blant innvandrere gikk ned fra 8,3 prosent i 4. kvartal 2005 til 6,1 prosent i 4. kvartal 2006. Nedgangen fortsatte i 2007 og var i andre kvartal redusert til 5 prosent. Andelen arbeidsledige innvandrere er dermed den laveste siden 1998, noe som viser at innvandrere også nyttiggjør seg den høye etterspørselen etter arbeidskraft på arbeidsmarkedet. Selv om ledigheten synker, ser vi imidlertid ingen klar tendens til at forskjellene mellom innvandrere og befolkningen i alt jevnes ut. Innvandrernes ledighet er nesten tre ganger så høy som nivået for befolkningen i alt.

Det er høyest ledighet blant personer med afrikansk landbakgrunn (13,2 prosent), mens innvandrere fra EU-landene i Øst-Europa har en ledighet som ligger nærmere opp til de med vestlig landbakgrunn (2,7 prosent). Ledigheten blant innvandrerkvinner er noe høyere enn blant innvandrer menn (6,3 mot 5,8 prosent), og nedgangen i ledighet har vært sterkere blant mennene enn for kvinnene.

Mens den registrerte sysselsettingsandelen i hele befolkningen økte med 1,5 prosentpoeng fra 2005 til 2006, har sysselsettingen blant innvandrere økt med hele 3 prosentpoeng i samme periode. Totalt var 70 prosent av personer i alderen 16-74 år i arbeid 4. kvartal 2006. Andelen sysselsatte innvandrere gikk opp fra 57,1 prosent i 4. kvartal 2005 til 60,1 prosent i 4. kvartal 2006, noe som gir en vekst på 21 600 sysselsatte. Økningen var sterkst blant innvandrer menn, og i alt var sysselsettingsandelen blant mennene på 65,7 prosent, mens tilsvarende andel for kvinnene var 54,5 prosent. Deltakelsen i arbeidslivet øker med botid. Blant personer som har 5 års botid og mer, overstiger sysselsettingen det gjennomsnittlige nivået blant innvandrerne. At sysselsettingsandelen for etterkommere er lavere enn for innvandrere, kan ha sammenheng med ulik alderssammensetning. Mange etterkommere er fortsatt under utdanning og utenfor arbeidsmarkedet. Andelen innvandrere som er i deltidsarbeid, er noe høyere enn for befolkningen i alt.

Ulike innvandrergrupper har ulik tilknytning til arbeidsmarkedet. Andelen sysselsatte fra ikke-vestlige land som Chile, Sri Lanka og Filippinene er over 65 prosent. Yrkesdeltakelsen blant innvandrere fra Somalia er til sammenligning under 32 prosent. Deler av denne variasjonen kan forklares ved botid. Enkelte nasjonalitetsgrupper har også svært lav sysselsetting blant kvinner i forhold til mennene i gruppen. Dette gjelder blant annet for personer fra Afghanistan, Irak, Somalia og Pakistan. Blant innvandrere fra Pakistan er andelen sysselsatte menn på over 60 prosent, mens andelen sysselsatte kvinner ligger under 30 prosent. Dette til tross for at flere pakistanere har lang botid i Norge. Blant etterkommerne ser det ut til å være betydelig mindre kjønnsforskjeller knyttet til deltakelse i arbeidslivet.

Innvandrere er, som følge av at mange er i en utsatt posisjon på arbeidsmarkedet, en sentral målgruppe i arbeidsmarkedspolitikken. Innsatsen overfor denne gruppen er en integrert del av den ordinære arbeidsmarkedspolitikken, noe som innebærer at innvandrerne har tilgang på

det samme virkemiddelapparatet som arbeidssøkere for øvrig. Innvandrere, langtidsledige og ungdom skal prioriteres ved inntak på arbeidsmarkedstiltak, jf. St. prp. nr 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet. I 4. kvartal 2006 utgjorde innvandrerne om lag 36 prosent av deltakerne på ordinære arbeidsmarkedstiltak. Til sammenligning utgjorde de om lag 22 prosent av alle registrerte ledige. De hyppigst brukte arbeidsmarkedstiltakene overfor innvandrere er opplæring (AMO-kurs) og arbeidspraksis. Det er flere innvandrerkvinner enn -menn som deltar på arbeidsmarkedstiltak, og flertallet av disse kvinnene har landbakgrunn fra Asia.

Arbeidsledige innvandrerne utgjør en viktig arbeidskraftreserve som det er viktig å mobilisere i en tid med stort behov for arbeidskraft. Arbeids- og velferdsetaten samarbeider med kommunene om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere og om innsats for å forebygge og bekjempe fattigdom. Det er også ventet at flere innvandrere vil kunne nyttiggjøre seg det nye kvalifiseringsprogrammet, jf. tiltak 8 i handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen. Innvandrere prioriteres ved inntak på arbeidsmarkedstiltak, og andelen innvandrere som deltar på arbeidsmarkedstiltak har økt det siste året. Økningen kan bl.a. ha sammenheng med den arbeidsrettede satsingen i forbindelse med Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen i 2007, som også videreføres i 2008. Det vises for øvrig til resultatområde 2 Arbeidsmarked i St. prp. nr 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Mål:

Andelen innvandrere med vedvarende lavinntekt skal minke ned mot nivået for befolkningen generelt.

Indikatorer:

- Andel innvandrere med vedvarende lavinntekt sammenlignet med befolkningen som helhet.
- Andel barn under 18 år med innvandrerbakgrunn som lever i husholdninger med vedvarende lavinntekt, sammenlignet med alle barn.

Innvandrerbefolkningen er svært heterogen med hensyn til opprinnelsesland, botid i Norge, sosioøkonomisk og utdanningsmessig bakgrunn mv. Dette er variabler som påvirker den enkeltes situasjon og levekår. Sett under ett

Arbeid

- Sysselsatte er personer i alderen 16-74 år som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken, samt personer som har et slikt arbeid, men som var midlertidig fraværende. Personer på sysselsettingstiltak med lønn fra arbeidsgiver klassifiseres også som sysselsatte.
- Arbeidsledige er arbeidsføre personer som søker inntektsgivende arbeid ved Arbeids- og velferdsetaten og ellers er disponible for det arbeidet som søkes. I tillegg må vedkommende ha vært uten inntektsgivende arbeid de siste ukene.
- Arbeidsstyrken er summen av sysselsatte og registrerte ledige.

er likevel innvandrere sterkt overrepresentert blant personer med vedvarende lav inntekt. Dette gjelder i særlig grad ikke-vestlige innvandrere, men også innvandrere fra vestlige land har en høyere forekomst av lavinntekt enn majoritetsbefolkningen. Det er et mål at andelen innvandrere med vedvarende lavinntekt skal reduseres, jf. St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Status:

- Det har ikke skjedd vesentlige endringer i andelen innvandrere med lavinntekt siden forrige måling, uansett valg av lavinnteksdefinisjon. Sammenlignet med slutten av 1990-tallet, har risikoen for vedvarende lavinntekt likevel økt for denne gruppen.
- I treårsperioden 2003-2005 var 19 prosent av innvandrere i alt og 24 prosent av innvandrere med ikke-vestlig landbakgrunn registrert med vedvarende lavinntekt når lavinntekt måles ved 50 prosent av medianinntekten (OECD-skala). Når lavinntekt måles ved 60 prosent av medianinntekten (EU-skala), var disse andelen 29 og 35 prosent. Andelen med vedvarende lavinntekt i befolkningen som helhet i samme periode var hhv. 3 prosent (50 prosent av medianinntekten, OECD-skala) og 7,9 prosent (60 prosent av medianinntekten, EU-skala).

Tabell 1. Andel med vedvarende lavinntekt. Prosent.

	Innvandrere	Ikke-vestlige	Befolkningen totalt
50 % av medianinntekten (OECD-skala)	19	24	3
60 % av medianinntekten (EU-skala)	29	35	7,9

Kilde: SSB

- I treårsperioden 2002-2004 levde om lag hvert fjerde barn under 18 år med innvandrerbakgrunn i hushold-

ninger med vedvarende lavinntekt når lavinntekt måles ved halvparten av medianinntekten (OECD-skala). Dette tilsvarer et antall på 14 000 barn. Målt ved 60 prosent av medianinntekten (EU-skala) levde hvert tredje barn med innvandrerbakgrunn i lavinntekts-husholdninger. Dette tilsvarer et antall på 19 000 barn. Sammenligningsvis tilhørte hhv. 3,8 og 6,1 prosent av alle barn husholdninger med vedvarende lavinntekt i samme periode. Dette betyr at barn med ikke-vestlig landbakgrunn etter begge definisjoner utgjør i størrelsesorden 35-40 prosent av alle barn med vedvarende lavinntekt.

Tabell 2. Andel barn under 18 år som lever i husholdninger med vedvarende lavinntekt. Prosent.

	Innvandrere	Ikke-vestlige	Befolkningen totalt
50 % av medianinntekten (OECD-skala)	23,4	24,8	3,8
60 % av medianinntekten (EU-skala)	31,3	33,1	6,1

Kilde: SSB

Det er små forskjeller mellom kvinner og menn i befolkningen som helhet når det gjelder å ha vedvarende lavinntekt. Flere menn enn kvinner med ikke-vestlig landbakgrunn er registrert med vedvarende lavinntekt. Lavinntekt er i stor grad knyttet til manglende eller liten tilknytning til arbeidslivet. Andelen personer som tilhører en husholdning uten noen yrkestilknyttede er høyere i innvandrerbefolkningen, og spesielt blant ikke-vestlige innvandrere, enn i befolkningen som helhet. Se ovenfor om innvanderers deltakelse på arbeidsmarkedet.

Regjeringen har som mål å avskaffe fattigdom. Den la sammen med forslaget til statsbudsjett for 2007 fram en egen Handlingsplan mot fattigdom med tiltak for til sammen 710 mill. kroner. I statsbudsjettet for 2008 følger

Fattigdom

Personer som har økonomiske ressurser som avviker betydelig fra det inntektsnivået som er alminnelig i samfunnet, har i langt mindre grad enn andre mulighet til å skaffe seg goder og delta i aktiviteter. Lavinntekt er en viktig indikator på fattigdom, selv om også andre forhold er av vesentlig betydning for levekårene til den enkelte. Fattigdom er et flerdimensjonalt og sammensatt problem. Regjeringen vil måle og følge utviklingen i ulike sider ved fattigdom gjennom et bredt sett av indikatorer.

Vedvarende lavinntekt. Vedvarende lavinntekt er her definert som gjennomsnittsinntekten i en treårsperiode under hhv. 50 og 60 prosent av medianinntekten.

Medianinntekt. Medianinntekten er det midterste beløpet i inntektsfordelingen, etter at en har sortert inntektene etter størrelse. Medianinntekten er således den inntekten som deler befolkningen i to like store deler, der den ene halvparten har lavere inntekt enn medianen og den andre halvparten har høyere inntekt.

OECD- og EU-skala. For å kunne sammenligne den økonomiske velferden til husholdninger av ulik type og størrelse er det vanlig å justere inntekten ved hjelp av såkalte ekvivalensskalaer. En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor stor inntekt en husholdning på for eksempel fire personer må ha, for å ha samme levestandard eller økonomisk velferd som en enslig person. OECD-skalaen legger mindre vekt på husholdningenes stordriftsfordeler forbundet med at flere personer deler på utgiftene enn EU-skalaen (som er en modifisert versjon av OECD-skalaen).

Regjeringen opp handlingsplanen med et forslag på en ytterligere styrking med om lag 250 mill. kroner, samt at tiltakene fra 2007 videreføres. Sentrale innsatsområder i handlingsplanen er arbeid, barn og unge og levekår. Innvandrere og barn i innvandrerfamilier er prioriterte målgrupper for innsatsen.

En forsterket innsats for å fremme integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen er avgjørende for å forebygge og bekjempe fattigdom. Regjeringens tiltak mot fattigdom må derfor sees i nær sammenheng med Regjeringens handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen.

Mål:

Voksne innvandrere skal lære tilstrekkelig norsk til å fungere i samfunnet i løpet av de fem første årene de bor i landet.

Indikator:

Andel voksne innvandrere med fem års botid i Norge som har gått opp til og bestått avsluttende prøve i norsk.

Regjeringen vil føre en aktiv integreringspolitikk for å sikre at innvandrere raskest mulig kan bidra med sine ressurser i det norske arbeidslivet og samfunnet for øvrig. Gode ferdigheter i norsk er en forutsetning for deltakelse i arbeids- og samfunnsliv, og det er viktig at innvandrere lærer norsk så snart som mulig etter at de er kommet til Norge. Jo raskere en innvandrer lærer norsk, jo raskere kan han eller hun delta i samfunnet. Det vises til St.prp. nr.1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet, resultatområde 6.

Status (ved utgangen av 2006):

- 11 360 voksne innvandrere hadde fem års botid. Tallet inkluderer ikke personer med norsk statsborgerskap da de ankom landet.
- 30,3 prosent av disse hadde gått opp til avsluttende prøve i norsk ved utgangen av 2006.
- 23 prosent hadde bestått muntlig prøve og 18,2 prosent hadde bestått skriftlig prøve.

Andelen innvandrere med fem års botid ved utgangen av 2006 som har gått opp til og bestått avsluttende prøve er vesentlig høyere enn de to foregående årene. Ved utgangen av 2004 og 2005 var det henholdsvis 18,1 prosent og 17,3 prosent som hadde gått opp til avsluttende prøve. Andelen som har bestått, er også høyere enn for de to foregående kullene. Ved utgangen av 2004 og 2005, var det henholdsvis 14,1 og 13,6 prosent av gruppen som hadde bestått muntlig og henholdsvis 11,9 og 11,7 prosent som hadde bestått skriftlig prøve.

De som går opp til prøve får ofte gode resultater. Ca. 73 prosent av dem som hadde gått opp til prøver hadde fått bestått til skriftlig og i overkant av 60 prosent hadde fått bestått til muntlig. Kvinner og menn utgjorde en omtrent like stor andel av dem som besto skriftlig prøve.

Vi ser at de innvandrerne som kom i 2001, i større grad har gått opp til avsluttende prøve, og en større andel har bestått enn det vi har observert siden vi begynte å rapportere på denne indikatoren. Om dette er en tilfeldig variasjon eller en varig tendens, vil framtidige rapporter gi svar på. Målsettingen er at antall personer som går opp til avsluttende prøve skal øke, og resultatene skal bli bedre.

Rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap

- Rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap trådte i kraft 1. september 2005. Retten og plikten er hjemlet i introduksjonsloven.
- Loven gjelder alle nyankomne, voksne innvandrere med unntak av nordiske borgere og personer med opphold etter EØS/EFTA-regelverket. Også studenter og au pairer er unntatt fra lovens målgruppe.
- Plikten består i krav om gjennomført 300 timer opplæring.
- Ordningen skiller mellom arbeidsinnvandrere, som har en plikt, men ingen rett til gratis opplæring, og øvrige innvandrere, som i tillegg til plikten har rett til gratis opplæring.
- Personer som har rett til gratis opplæring, kan få inntil 2 700 timer opplæring utover den obligatoriske delen på 300 timer.

Utdanning og oppvekst

Barnehage

Mål:

For å legge til rette for en best mulig språkutvikling i førskolealder, vil en tilstrebe at antall barn med innvandringsbakgrunn som går i barnehagen øker.

Indikator:

- Andelen minoritetsspråklige barn i barnehage, sammenlignet med andelen barn i barnehage samlet.

Plass i barnehage kan bedre norskkunnskapene til barn med minoritetsspråklige foreldre, og er viktig for inkludering av minoritetsspråklige barn i førskolealder. Målrettede språkstimuleringstiltak i førskolealder vil bidra til en bedre skolestart for barn som ikke har norsk som morsmål, og vil på sikt øke barnas deltakelse på alle samfunnsarenaer. For barn som ikke snakker norsk hjemme, kan barnehagen bidra til at de lærer det norske språket. Det vises til St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet, programkategori 07.30 Barnehager.

Status:

- I 2006 var det i overkant av 15 700 minoritetsspråklige barn i barnehage, mot om lag 9 000 i 2000.
- Ved utgangen av 2006 hadde om lag 57 prosent av alle minoritetsspråklige barn i aldersgruppen ett til fem år barnehageplass. På samme tidspunkt hadde 80 prosent av alle barn i aldersgruppen barnehageplass.

(Kilde: SSB)

Det har vært en positiv økning i antallet minoritetsspråklige barn i barnehage de senere årene. Minoritetsspråklige barn defineres i denne sammenhengen som barn der begge foreldre har et annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk eller engelsk.

Andelen minoritetsspråklige barn i barnehage øker. Fra 2005 til 2006 økte andelen med 3 prosentpoeng. 2005 er det første året vi har statistikk på minoritetsspråklige barn i barnehage for hvert enkelt årstrinn. 87 prosent av alle minoritetsspråklige femåringene går i barnehage, mens 95 prosent av alle femåringene går i barnehage. For fireåringene er tallene henholdsvis 82 og 94 prosent. Andelen minoritetsspråklige barn i alderen ett til to år i barnehage er svært lav (hhv. 19 og 36 prosent), mot hhv. 51 og 73 prosent av ett- og toåringene i barnehage totalt.

Tabell 3 Minoritetsspråklige barn i barnehage per 1.1.2007

	Antall minoritetsspråklige barn i barnehage	Andel prosent minoritetsspråklige barn i barnehage av alle minoritetsspråklige barn i befolkningen	Andel prosent barn i barnehage av alle barn i befolkningen
1-åringene	1 094	19,6	50,7
2-åringene	2 012	36,0	72,8
3-åringene	3 728	66,2	89,8
4-åringene	4 325	82,0	93,8
5-åringene	4 393	87,2	94,8
1-5 år	15 552	57,3	80,4
I alt (0-6 år)	15 721		

(KOSTRA-tall per 15.12.2006 og befolkningstatistikk (SSB))

Det er rimelig å anta at økningen i antallet minoritetsspråklige barn i barnehage skyldes at flere tre- til femåringer går i barnehage.

På oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet, har Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeidet en rapport om kontantstøttebruk blant familier med innvandrerbakgrunn, med statistikk for årene 1999 til og med 2004. Familier som mottar full kontantstøtte, kan ikke ha barnet sitt i barnehage. Statistikken kan derfor indirekte si noe om barnehagebruken blant barn i alderen ett til to år. Statistikken viser at andelen kontantstøttebarn med ikke-vestlig bakgrunn er høyere enn andelen kontantstøttebarn i befolkningen som helhet. Selv om den generelle trenden viser at kontantstøttebruken i Norge avtar årlig og barnehagebruken tiltar for denne aldersgruppen, finner SSB ikke en tilsvarende trend for barn med ikke-vestlig bakgrunn (SSB 2006).

En viktig forutsetning for at flere barn, også minoritetsspråklige barn, skal gå i barnehage er at barnehageplasser er tilgjengelige til en rimelig pris. Dette samsvarer med målet i *Barnehageløftet* om at alle som ønsker det, skal få tilbud om barnehageplass. Regjeringen foreslår å videreføre maksimalgrensen for foreldrebetaling på samme nominelle nivå som i 2007. Dette innebærer at foreldrebetalingen for en heltidsplass skal utgjøre kroner 2 330 per måned og kroner 25 630 på årsbasis. Det er i 2008 satt av 249 mill. kroner til dette formålet.

I 2007 har bydelene i Groruddalen og bydel Søndre Nordstrand i Oslo fått midler fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet til å finansiere gratis oppholdstid 20 timer per uke i barnehage for alle fire- og femåringer i bydelene (gratis kjærnetid).

Mål:

Bidra til å øke antall førskolelærere med innvandrerbakgrunn.

Indikatorer:

- Andel førskolelærere med innvandrerbakgrunn som arbeider i barnehagene.
- Andel studenter med innvandrerbakgrunn under utdanning for å bli førskolelærere.

Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn. Kultur- og verdiformidling til barn i barnehage foregår i vesentlig grad gjennom personalet. Personalet har en viktig rolle som forbilde for barna. Det er derfor viktig at personalet i barnehagene representerer det samme mangfoldet som barna, både når det gjelder landbakgrunn og kjønn. Det vises til St.prp. nr. 1 (2007-2008) Kunnskapsdepartementet, programkategori 07.30 Barnehager.

Status:

- Ved utgangen av 2006 var det 788 førskolelærere med innvandrerbakgrunn med jobb i barnehage (732 kvinner og 56 menn), mot 676 i 2005. I 2006 utgjorde

dette 3,4 prosent av alle førskolelærere som arbeidet i norske barnehager. I 2005 var andelen 3,1 prosent.

- Høsten 2006 hadde 5,5 prosent av studentene i førskolelærerutdanningen innvandrerbakgrunn (320 av totalt 5795 studenter). Av disse var det 51 menn.

(Kilde: SSB)

I dag står ikke andelen førskolelærere med innvandrerbakgrunn i et rimelig forhold til andelen minoritetsspråklige barn i barnehage, som er på 6,7 prosent. Selv om antallet førskolelærere med innvandrerbakgrunn øker noe, er deres andel av det totale antall førskolelærere rimelig stabil. Også i 2003 og 2004 var andelen førskolelærere med innvandrerbakgrunn ansatt i barnehagen 3 prosent. Det er imidlertid en positiv utvikling i rekrutteringen til førskoleutdanningen. Dagens andel på 5,5 prosent, er nesten en dobling av andelen fra 2000, da 2,9 prosent av førskolelærerstudentene hadde innvandrerbakgrunn.

Den nye rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver, som er en forskrift til barnehageloven, trådte i kraft 1. august 2006. Personalet som forblir og hensynet til barnas ulike etniske og kulturelle bakgrunn er blant temaene i planen. Det er utarbeidet et temahefte i tilknytning til rammeplanen som omhandler det språklige og kulturelle mangfoldet i barnehagen. Heftet skal være til inspirasjon og gi grunnlag for refleksjon for de ansatte i barnehagen.

Utdanning

Mål:

Barn og unge med innvandrerbakgrunn skal beherske norsk språk så tidlig som mulig i skolegangen for å sikre et godt læringsutbytte.

Indikatorer:

- Andel barn og unge med innvandrerbakgrunn som får særskilt språkopplæring.
- Resultater fra nasjonale prøver i lesing og matematikk på fjerde trinn for barn med innvandrerbakgrunn, sammenlignet med elevgruppen som helhet

Målet innebærer at det må legges til rette for at barn og unge med innvandrerbakgrunn får god opplæring i norsk språk, slik at svake språklige ferdigheter ikke blir til hinder for tilegning av kunnskap og ferdigheter i skolegang og opplæring.

Å beherske norsk språk er en viktig faktor for å kunne tilegne seg kunnskap og ferdigheter i skole og opplæring. Regjeringen legger derfor vekt på tidlig språkstimulering, da et godt språk er viktig både for den enkeltes intellektuelle, sosiale og emosjonelle utvikling, jf. St.meld. nr. 16 (2006-2007)... og *ingen sto igjen* og St. prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet.

Status:

- Av i alt 621 703 elever i grunnskole skoleåret 2006 – 2007, fikk 40 152 elever særskilt norskopplæring. Det tilsvarer 6,5 prosent av elevene i grunnskolen. Dette er en økning på 0,5 prosent fra 2005-2006.
- Skoleåret 2006 – 2007 fikk om lag 71 prosent av elever med innvandrerbakgrunn i grunnskolen særskilt norskopplæring. Dette er en nedgang på 4 prosent fra året før.

(Kilde: Grunnskolens Informasjonssystem – GSI)

Det ble avholdt nasjonale prøver våren 2004 og 2005. Begge årene oppnådde innvandrere og etterkommere færre poeng enn elevgruppen som helhet i lesing. Nye nasjonale prøver avholdes høsten 2007, og rapporteringen av resultater fra disse prøvene vil bli beskrevet i St.prp. nr. 1 (2008-2009) Kunnskapsdepartementet.

I 2007 er det bevilget midler til å igangsette et fireårig prosjekt for å følge opp barn med forsinket eller avvikende språkutvikling jf. St.meld. nr. 16 (2006 – 2007). Tiltaket skal følge et utvalg av barn via barnehage og de to første årene i skole.

Fra 2007 ble det øremerkede tilskuddet til minoritetsspråklige elever i grunnskolen innlemmet i rammetilskuddet.

Mål:

Andelen etterkommere som fullfører videregående opplæring skal tilsvare andelen for befolkningen totalt.

Indikatorer:

- Andelen etterkommere med direkte overgang fra grunnskole til videregående opplæring, sammenlignet med årskullet som helhet.
- Andelen etterkommere som oppnår full yrkes- eller studiekompetanse i løpet av fem år etter avsluttet grunnskole, sammenlignet med årskullet som helhet.

Regjeringen har som mål at flest mulig fullfører videregående opplæring, da dette vil minke sannsynligheten for fattigdom og marginalisering senere i livet, jf. St.meld. nr. 16 (2006-2007) ... og *ingen sto igjen* og St. prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet.

Elever med innvandrerbakgrunn fullfører videregående opplæring i mindre grad enn elever med norsk bakgrunn. Det er imidlertid vanskelig å vite hvorvidt forskjellen i frafall skyldes innvandrerbakgrunn i seg selv. Forskjellen mellom majoritets elever og minoritetsspråklige elever i gjennomføring har sammenheng med at minoritetsspråklige elever gjennomsnittlig har foreldre med lavere utdanning enn majoritets elevene, og at minoritetsspråklige elever gjennomsnittlig har lavere karakterer fra grunnskolen.

Når minoritetsspråklige elever og majoritets elever med like karakterer fra ungdomsskolen og med like høyt

utdannede foreldre sammenlignes, har ikke-vestlige minoritetsspråklige elever, både etterkommere og de som har innvandret, lavere frafallstilbøyelighet enn majoritets elevene. Forskning viser at minoritetsspråklige elever bruker mer tid på lekser enn majoritets elever, og at de også er mer motiverte.

Status:

- 96,8 prosent av etterkommere som gikk ut av grunnskolen våren 2006, gikk direkte over til videregående opplæring skoleåret 2006-2007, mot rundt 97,1 prosent av gruppen som helhet. Tilsvarende andeler i 2005 var henholdsvis 95,4 prosent og 97 prosent.
- 56,3 prosent av etterkommerne som gikk ut av grunnskolen i 2000, oppnådde full yrkes- eller studiekompetanse i løpet av fem år etter avsluttet grunnskole. Prosentandelen var 60,4 prosent for hele årskullet.

(Kilde: SSB)

For å måle direkte overgang fra grunnskole til videregående opplæring, kan en se på hvor stor andel av alle 16-åringene i befolkningen som er på forventet utdanningsnivå i videregående opplæring. I 1994 gikk 96 prosent av alle 16-åringene i videregående opplæring. I skoleårene fra 1995 frem til 2001 varierte deltakelsen fra 90 til 92 prosent. Fra 2002 til 2006 har andelen 16-åringene i videregående opplæring vært stabil på et noe høyere nivå med en gjennomsnittlig deltakelse på 95,8 prosent. Ser vi på 16-åringene med innvandrerbakgrunn, har deltakelsen i videregående opplæring økt fra 61 til 77 prosent fra 1994 til 2006. Økningen i denne gruppen har vært større, sammenlignet med samme aldersgruppe for befolkningen samlet. Det tyder på at den voksende andelen som deltar av 16-åringene totalt i befolkningen, i stor grad skyldes en økt andel av 16-åringene med innvandrerbakgrunn.

Til tross for at en stor andel av ungdom med innvandrerbakgrunn starter i videregående opplæring, har elever med innvandrerbakgrunn dårligere gjennomføringsgrad enn norske elever. Sannsynligheten for å fullføre videregående opplæring øker jo bedre karakterer elevene oppnår tidlig i opplæringsløpet. Dette kan forklare hvorfor elever med innvandrerbakgrunn har dårligere gjennomføringsgrad enn norske elever, da innvandrere har svakere karakterer enn elever fra Norge. Progresjonen blant elever med innvandrerbakgrunn er likevel forbedret de siste femten årene, og kontrollerer en for karakterer, har elever med ikke-vestlig bakgrunn best progresjon og høyest fullføringsgrad innenfor hvert karakternivå.

Som ledd i arbeidet med å motvirke frafall i utdanningen er det viktig å ivareta det flerkulturelle perspektivet i kompetanseutviklingen for rådgivere i skolen og instruktører i bedrifter. God rådgivning og tilpasset opplæring kan motvirke frafall og være avgjørende for at elevene skal fullføre opplæringen.

Stortinget vedtok i behandlingen av Innst.S. nr. 230 (2006-2007), jf. St.prp. nr. 69 (2006-2007) å bevilge 4 mill. kroner til partnerskap for karriereveiledning og 11 mill. kroner til å styrke rådgivningstjenesten i videregående opplæring slik at denne tjenesten kan støtte rådgivningstjenesten i ungdomsskolen. I 2008 foreslås det å øke bevilgningen til

partnerskap for karriereveiledning med 10 mill. kroner og rådgivningstjenesten i videregående opplæring med 26 mill. kroner.

Følgende tiltak for å bedre gjennomføringen i videregående opplæring **for alle elever** ble også foreslått i St.meld. nr. 16 (2006-2007)... *og ingen sto igjen*:

- Videreutvikling og formalisering av lærekandidatordningen. En lærekandidat er en som har inngått en toårig opplæringskontrakt med sikte på en mindre omfattende prøve enn fag- eller svenneprøve.
- Vurdering av oppfølgingstjenesten. Oppfølgings-tjenesten samarbeider med ungdom som ikke har søkt eller tatt i mot opplæringsplass, har droppet ut av skolen/bedriften og heller ikke har fast arbeid.
- Fokus på læreplassituasjonen.
- Utvidelse av Foreldreutvalget for Grunnskolen (FUG) mandat.

I tillegg vil det foreligge nye nivåbaserte læreplaner i grunnleggende norsk og morsmål fra skolestart høsten 2007. De nye læreplanene i grunnleggende norsk og morsmål tas i bruk for grunnskolen og første år i videregående opplæring fra skoleåret 2007-2008. Elever som begynner i Vg2 eller Vg3 skoleåret 2007-2008 kan følge læreplan i norsk som andrespråk. Det blir utarbeidet et kartleggings-verktøy, veiledningsmateriell og etterutdanningstilbud i forbindelse med innføring av læreplanene.

Mål:

Andelen innvandrere som kom til landet i ungdomsskole- eller videregående alder, og som fullfører videregående opplæring, skal øke.

Indikator:

- Andel innvandrere som kom til landet som 13- og 16-åringer og fullfører og består videregående opplæring innen de fyller 30 år (Indikatoren er endret noe fra 2006 for bedre å kunne måle utviklingen over tid).

Elever som kommer til Norge midtveis i skolegangen, vil ofte ha behov for ekstra oppfølging og særskilt tilrettelagt opplæring. Denne elevgruppen skal, i løpet av færre år enn elever som er født og oppvokst i Norge, opparbeide kompetanse i norsk og andre fag og slik gis et grunnlag for videre studier og deltakelse i arbeidsliv og samfunn.

De fleste barn og unge i grunnskolen med innvandrerbakgrunn har innvandret etter skolestart. På grunn av manglende innsamling av informasjon om hvilken skolegang disse har fra før, er det vanskelig å si i hvor stor grad disse har mistet grunnskoleopplæring. Ungdommer som er 16 år eller eldre, har rett til grunnskoleopplæring for voksne. Rundt hver fjerde 18-årige innvandrer med ikke-vestlig bakgrunn, ca. 500 i hvert årskull, går ikke i videregående opplæring og har heller ikke fullført grunnskole. Om disse ungdommene faktisk ikke har fullført noen grunnskole, eller om det er registreringer som mangler, er ukjent. Siden disse ungdommene ikke er i videregående opplæring, er det rimelig å anta at de ikke har fullført grunnskolen fordi grunnskoleopplæring fra utlandet eller kunnskap

Elever med innvandrerbakgrunn i norsk skole

- Av alle barn i barneskolealder (6-12 år), var 8,4 prosent innvandrere eller etterkommere. Dette gjaldt 7,9 prosent av alle barn i ungdomsskolealder (13-15 år). Ungdom med innvandrerbakgrunn utgjorde 7,8 prosent av alle i aldersgruppen 16-18 år (Kilde: SSB). (Innvandrere og etterkommere fra Sverige og Danmark er holdt utenfor).
- I skolen brukes begrepet «språklige minoriteter» om elever med et annet morsmål enn norsk og samisk som ikke behersker norsk godt nok til å ha utbytte av den vanlige opplæringen når den gis på norsk.
- Opplæringsloven § 2 – 8 og friskoleloven § 3 – 5 gir elever fra språklige minoriteter i grunnskolen rett til særskilt norsk-opplæring til de har tilstrekkelige ferdigheter i norsk til å følge den vanlige opplæringen i skolen. Elever som kommer til landet og ikke kan norsk, og andre elever som har så dårlig norskferdigheter at de ikke kan følge undervisningen når denne blir gitt på norsk, vil i tillegg ha rett til morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring eller begge deler i en overgangsfase.
- Det var i skoleåret 2006-2007 om lag 622 000 elever i grunnskolen (Kilde: GSI) og rundt 190 000 elever i videregående skole (Kilde: Utdanningsdirektoratet 2006).
- 40 152 elever i grunnskolen fikk særskilt norskopplæring og totalt 22 189 elever fikk tospråklig fagopplæring eller morsmålsopplæring eller begge deler i skoleåret 2006-2007 (Kilde: GSI). I videregående opplæring fikk 3366 elever standpunktarakterer i muntlig norsk andrespråk. Rundt 800 elever var registrert på særskilte kurs for minoritets-språklige elever.

og kompetanse på nivå med norsk grunnskole gir vilkår til inntak til videregående opplæring i Norge, jf. forskriftene til opplæringsloven § 6-10.

Status:

- Av de som kom til Norge da de var 13 år, og som i dag er mellom 20 og 30 år, har i gjennomsnitt 45,8 prosent fullført og bestått videregående opplæring. Hvis vi ser nærmere på tallene per alderstrinn, ser vi at kun 21 prosent av de som er 20 år har fullført og bestått videregående på normert tid. Derimot har 60 prosent av de som er 27 år fullført og bestått. Det er også stor forskjell mellom gutter og jenter. Mens 53,4 prosent av alle jentene mellom 20 og 30 år har fullført og bestått, har bare 38,9 prosent av guttene fullført og bestått.
- Av de som kom til Norge da de var 16 år, og som i dag er mellom 20 og 30 år, har 31,5 prosent fullført og bestått videregående opplæring. Av de som er 20 år er det kun 5 prosent som har fullført og bestått videregående opplæring. Prosentandelen stiger derimot betraktelig med økende alder. 57 prosent av 27-åringene har fullført og bestått videregående. Fordeles dette på kjønn ser en at 39,6 prosent av alle jentene har fullført og bestått videregående opplæring, mens det tilsvarende tallet for gutter er 25,7 prosent.

(Kilde: SSB)

Ungdom som kommer til landet som 13- eller 16-åringer har store utfordringer i forhold til å gjennomføre videregående opplæring. Bildet kan likevel ikke sies å være entydig negativt. Tallene viser at en stor andel av innvandrere som kom som 13-åringer og 16-åringer oppnår videregående kompetanse, men på et vesentlig senere tidspunkt enn majoritetsbefolkningen. Dette er elever som må lære seg norsk samtidig med opplæringen i andre fag, og det er dermed ikke urimelig at disse bruker noe lengre tid på å gjennomføre videregående opplæring.

Det er igangsatt et pilotprosjekt med grunnskoleopplæring i videregående opplæring for unge minoritetsspråklige med svak grunnskoleopplæring fra hjemlandet og kort botid i Norge, jf. tiltak 20 i strategiplanen *Likeverdige opplæring i praksis!*. Tiltaket må ses i sammenheng med satsingen mot frafall i videregående opplæring. Prosjektet tar sikte på å utvikle gode modeller for opplæring i samarbeid mellom skole og arbeidsliv på bakgrunn av erfaringer og forsøk. Verktøy for kartlegging av skolebakgrunn skal ferdigstilles i løpet av 2007, og det er satt av 1,5 mill. kroner til evaluering og erfaringsspredning i 2007.

Mål:

Andelen ansatte i grunnskolen og videregående opplæring med innvandrerbakgrunn skal øke.

Indikatorer:

- Andelen med innvandrerbakgrunn som går på utdanninger som fører til lærerkompetanse.
- Andelen med innvandrerbakgrunn ansatt innen undervisning.

Den viktigste ressursen i grunnskoleopplæringen er menneskene som jobber der. Kompetente ansatte er den viktigste forutsetningen for god kvalitet og sosial utjevning i hele utdanningssystemet. Det er behov for flere lærere med innvandrerbakgrunn i skolen, slik at de kan virke som positive rollemodeller for elevene. Samtidig kan disse lærerne bidra med viktig kultur- og språkkompetanse. Videre er det viktig å heve kompetansen til flere med innvandrerbakgrunn som allerede arbeider i skolen, jf. St. prp. nr. 1 (2007-2008) for Kunnskapsdepartementet.

Status:

- Av de som gikk på utdanninger som førte til lærerkompetanse i 2006 (allmennlærerutdanning, førskolelærer, fagskolelærerutdanning, master lektorutdanning og praktisk-pedagogisk utdanning) hadde 4,0 prosent innvandrerbakgrunn.
- Av de som gikk på utdanninger som førte til lærerkompetanse i 2006, var 26,5 prosent menn. 4,3 prosent av disse hadde innvandrerbakgrunn. 3,9 prosent av kvinnene under utdanning hadde innvandrerbakgrunn.
- Blant ansatte i undervisning i kommunale grunnskoler i 2006 (alle arbeidsforhold), hadde 3,7 prosent innvandrerbakgrunn.
- Blant ansatte i undervisning i fylkeskommunal videregående opplæring 2006 (alle arbeidsforhold), hadde 5,4 prosent innvandrerbakgrunn. Dette er en oppgang fra året før da 4 prosent hadde innvandrerbakgrunn.

(Kilde: SSB)

Andelen med innvandrerbakgrunn som tar lærerutdanning er lav både for kvinner og menn. Det samme gjelder for pedagogisk personale ansatt i grunnskoleopplæringen. Tallene viser en liten nedgang fra i fjor. Dette skyldes trolig at det er foretatt en justering av definisjonen for innvandrere. Tall for tidligere år har inneholdt innvandrere fra de nordiske landene, men disse er nå utelatt.

Det er fra 2003 innført en stipendordning for minoritetsspråklige lærere som arbeider i skolen uten formalkompetanse. Denne stipendordningen er et tiltak i strategiplanen *Likeverdige opplæring i praksis! Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning 2007-2009*. Strategien har virket siden 2004 og ble lansert i revidert utgave i februar 2007. Per februar 2007 hadde 210 minoritetsspråklige lærere benyttet seg av et slikt stipend. Stipendet benyttes til videreutdanning med sikte på å få godkjent allmennlærerkompetanse eller kompetanse på grunnlag av annen fireårig utdanning fra universitet eller høyskole. I tillegg samarbeider ni høyskoler om å tilby en treårig bachelorutdanning for morsmålslærere og tospråklige assistenter som har behov for å komplettere utdanningen sin for å kunne få undervisningskompetanse i flere fag i grunnskolen.

Barnevern

Mål:

Bidra til å øke andel ansatte med innvandrerbakgrunn i barneverntjenesten.

Indikatorer:

- Andel studenter med innvandrerbakgrunn under utdanning for å bli barnevernspedagog.
- Andel ansatte med innvandrerbakgrunn som arbeider i barneverntjenesten.

Barneverntjenesten skal nå ut til alle familier, barn og unge og gi hensiktsmessig hjelp tilpasset den enkeltes behov. Hjelpen skal være basert på oppdatert kunnskap og ha barnets beste som hovedfokus. Barn og unge med innvandrerbakgrunn er et prioritert satsingsområde for Barne- og likestillingsdepartementet (BLD). Regjeringen ønsker å øke den flerkulturelle kompetansen i barneverntjenesten da dette vil kunne bidra til at barn og unge med innvandrerbakgrunn får et bedre tilpasset tilbud. Det vises til St.prp.nr.1 (2007-2008) for Barne- og likestillingsdepartementet, programkategori 11.20 Tiltak for barn og unge.

Status:

- Ved utgangen av 2006 hadde 4,7 prosent av alle studenter på barnevernsutdanninger innvandrerbakgrunn, derav 77 prosent med ikke-vestlig bakgrunn. Av de med ikke-vestlig bakgrunn var 21 prosent menn og 79 prosent kvinner.
- Ved utgangen av 2006 hadde 4,3 prosent av alle ansatte i barneverntjenesten innvandrerbakgrunn, derav 2,2 prosent ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Av dette var 59,9 prosent kvinner mens 40,1 prosent menn.

(Kilde:SSB)

Andelen ansatte i barneverntjenesten med innvandrerbakgrunn er ikke i samsvar med andelen barn, unge og deres familier med innvandrerbakgrunn som er i kontakt med barnevernet. Tall fra SSB viser at barn og unge som er innvandrere eller etterkommer, oftere får hjelp fra barnevernet enn barn og unge uten innvandrerbakgrunn (Rapport fra SSB 2006/19, Innvandrerbarn i barnevernet 2004). I 2006 mottok 40 400 barn og unge tiltak fra barnevernet. Det er en økning på 3,1 prosent fra året før. Ungdommer står for den største prosentvise veksten.

NIBR (Norsk institutt for by- og regionsforskning) har på oppdrag av BLD foretatt en internasjonal forskningsbasert kunnskapsinnhenting om hva slags metoder/verktøy og tiltak som finnes og som kan benyttes i barnevernet i Norge i arbeidet med barn, unge og familier med innvandrerbakgrunn. Rapporten *Flerkulturelt barnevern. En kunnskapsoversikt* viser blant annet at tiltak som virker godt på den allmenne befolkningen i stor grad også ser ut til å fungere overfor barn, unge og familier med ikke-vestlig bakgrunn. Tilpasning eller utvikling av spesielle tiltak for minoriteter kan være nødvendig når visse problemer opptrer med klar overhyppighet i enkelte grupper og i situasjoner der eksisterende tiltak har liten legitimitet. God kommunikasjon mellom barnevernet og familiene er et avgjørende punkt. En etnisk sammensatt barneverntjeneste vil bidra til dette. BLD følger opp NIBR-rapporten ved å utvikle et praktisk opplegg for kompetanseheving for ansatte i barneverntjenesten. Utvalgte høyskoler skal sammen utarbeide et slikt opplæringsprogram, og det tas sikte på at opplæringsprogrammet skal være ferdig og implementeres høsten 2008.

Å øke andel ansatte med innvandrerbakgrunn i barneverntjenesten er også et ledd i arbeidet med å øke den flerkulturelle kompetansen i barnevernet. Mangfold blant de ansatte kan medføre bedre forståelse overfor barn, unge og familier med innvandrerbakgrunn som barnevernet er i kontakt med. BLD har fått tilbakemeldinger på at det er stor mangel på god informasjon til familier og miljøer med innvandrerbakgrunn om barnevernets målsettinger og arbeidsform. Likeledes synes skepsisen til barnevernet å være sterkere i innvandrer miljøene enn ellers i befolkningen. Dette er uheldig da også disse gruppene har behov for barnevernets hjelp og støtte. Å øke andelen ansatte med innvandrerbakgrunn i barneverntjenesten kan bidra til å gi arbeidet større legitimitet.

BLD har utviklet en løpende dialog med høyskolene som tilbyr utdanning til barnevernspedagog. I dette samarbeidet er rekruttering av studenter med innvandrerbakgrunn et av temaene som står på dagsordenen. BLD ønsker å medvirke til at det blir en god kjønnsbalanse i barneverntjenesten.

BLD skal starte opp et mentorprogram for barn med innvandrerbakgrunn – positive rollemodeller – der et av de langsiktige målene er at barn som får mentor, selv ønsker å starte på utdanning og ikke dropper ut av skolesystemet. Se nærmere omtale av positive rollemodeller i handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen.

Mål:

Helseforskjellene mellom etniske grupper skal reduseres.

Indikator:

Dødelighet for kvinner og menn med innvandrerbakgrunn i aldersgruppen 25–64 år, sammenlignet med dødeligheten i befolkningen som helhet.

I Stortingsmelding nr. 16 (2002–2003) *Resept for et sunnere Norge* ble det satt to overordnede mål for folkehelsepolitikken: Flere leveår med god helse i befolkningen som helhet og å redusere helseforskjeller mellom sosiale lag, etniske grupper og kjønn.

Vi vet at helse er ulikt fordelt mellom sosiale grupper i befolkningen, jf. Stortingsmeldning nr. 20 (2006–2007) *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller*. I St.meld. nr. 31 (2006–2007) *Åpen, trygg og skapende hovedstadsregion* pekes det på at sosiale forskjeller i helse ofte faller sammen med geografiske forskjeller i helse. Geografiske og sosiale forskjeller i helse kan også være sammenfallende med etniske forskjeller. Det er derfor viktig å utvikle verktøy for å måle helseforskjeller mellom etniske grupper.

Ved hjelp av helseopplysninger i Dødsårsaksregisteret har Nasjonalt folkehelseinstitutt utviklet dødelighet som indikator for helsetilstanden i befolkningen, inndelt i sju grupper etter fødeland: Norge, vestlige land (Vest-Europa, USA, Canada, New Zealand og Australia), Pakistan, Vietnam, Rest-Asia (Asia uten Pakistan og Vietnam), Øst-Europa og Afrika. Sør- og Mellom-Amerika er ikke tatt med i denne rapporteringen fordi utvalgsstørrelsen er for liten.

Nasjonalt folkehelseinstitutt har hatt som ambisjon å videreutvikle dødelighet som indikator på helseforskjeller mellom etniske grupper, bl.a. ved å se nærmere på forskjeller i spedbarnsdødelighet (0–1 år), voldsomme dødsfall for unge (10–29 år) og dødsfall som skyldes hjerte- og

karsykdommer og kreft. Imidlertid er det enkelte utfordringer knyttet til analyser av dødelighet etter fødeland. Selv med grovt inndelte grupper, er noen av gruppene for små til å oppnå sikre resultater. En annen utfordring er at en stor andel av befolkningen utvandrer: om lag 20 prosent av innvandrerne utvandret i løpet av oppfølgingsperioden (bare 2 prosent av de som er født i Norge utvandret). Dette vil påvirke resultatene dersom det er forskjell i sykkelighet for de som utvandrer og de som blir boende i Norge. Analyseresultatene gjøres også usikre ved at det er store forskjeller i alderssammensetningen i de sju fødelandsgruppene. Innvandrerne er yngre enn befolkningen i Norge. Basert på usikkerheten i tilgjengelige data, har det derfor ikke vært ønskelig å utvide analysen av dødelighet som indikator.

Status:

Ingen innvandrergrupper hadde signifikant høyere dødelighet enn de med norsk bakgrunn. Dette gjaldt både for kvinner og menn (se tabell 4).

Menn født i Norge, Øst-Europa og Pakistan kom dårligst ut, med signifikant høyere dødelighet enn menn født i Vietnam, Asia og vestlige land (se tabell 4). Menn født i Afrika så faktisk også ut til å ligge bedre an enn norskfødte menn, men her var gruppen liten og forskjellen er ikke signifikant.

Resultatene for kvinner var i hovedsak som for menn. En forskjell som er verdt å merke seg er at østeuropeiske kvinner hadde lav dødelighet – signifikant lavere enn norske kvinner.

I følge WHO's publikasjon *World Health Statistics 2007** er forventet levelader for norske menn og kvinner hhv. 77 og 82 år. I Pakistan er tilsvarende tall 61 og 62 år, og i Vietnam 69 og 74 år, Canada 78 og 83 år, USA 75 og 80 år, Australia 79 og 84 år. De fleste afrikanske land har forventet levealder på om lag 50 år (Somalia 45 år). Nasjonalt folkehelseinstitutt's analyse stemmer dårlig overens med disse tallene, hvor de med norsk bakgrunn var blant de med høyest dødelighet.

* *World health statistics 2007. World Health Organization, 2007.*

Tabell 4. Dødelighet 1990–2003, etter fødeland, 25–64 år.

Fødeland	Døde per 100 000 personår, aldersjustert	Antall døde	Antall personer	Relativ risiko***
MENN				
Norge	676.5	82 153	1 003 099	1.0
Vestlige land*	549.6	1847	33 271	0.79
Øst-Europa	698.4	310	4 602	0.98
Pakistan	624.5	204	4 169	1.01
Vietnam	468.4	85	2 428	0.80
Rest-Asia**	406.3	279	12 082	0.63
Afrika	487.9	159	5 707	0.82
KVINNER				
Norge	376.7	48 022	978 948	1.0
Vestlige land*	334.6	1 343	33 270	0.88
Øst-Europa	324.0	118	4 105	0.82
Pakistan	392.0	77	2 754	1.21
Vietnam	303.3	45	1 814	0.83
Rest-Asia**	306.0	162	9 137	0.78
Afrika	463.4	55	2 152	1.11

Kilde: Nasjonalt folkehelseinstitutt

* Vest Europa + Canada +USA + Australia +New Zealand,.

** Asia uten Pakistan og Vietnam.

*** Relativ risiko i forhold til Norge, justert for alder (fèt skrifttype betyr signifikant på 90 prosent nivå).

Det kan være flere årsaker til at de som er født i Norge er blant de med høyest dødelighet i denne analysen. En forklaring er at det er de friskeste og sterkeste innvandrerne som kommer til Norge. Denne hypotesen styrkes ved at innvandrergruppene har lavere dødelighet enn i landene de utvandrer fra.

Skjevheter i datamaterialet kan være en annen forklaring på analyseforskjellene. En stor andel av de som er født utenfor Norge forlater landet i løpet av oppfølgingsperioden, og dermed faller de utenfor analysen. Dersom disse utflytterne er sykere enn de som er igjen, vil de gjenværende ha en lavere dødelighet enn de totalt sett ville hatt dersom alle hadde vært tilstede. Vi har ingen informasjon om helsestatus til de som utvandrer, og det kreves mer arbeid for å få svar på dette.

Dagens helseregistre gir ikke spesifikke data om innvandrerbefolkningens helsetilstand, behov for og forbruk av helsetjenester. Med utgangspunkt i Nasjonal helseplan

2007–2010 har helsemyndighetene startet et arbeid med å fastsette nasjonale indikatorer som måler kvalitet, ytelse og effekt av helsetjenester ut fra et sett internasjonale kvalitetskriterier. Erfaringer med dagens nasjonale indikatorer viser at det er vanskelig å finne gode indikatorer som treffer alle formål og målgrupper. Det er derfor en målsetting at indikatorene skal si noe om tilgangen til helsetjenester og ulikheter på tvers av faktorer som bl.a. fagfelt, kjønn, alder og geografiske områder – målt med utgangspunkt i hele befolkningen. Det legges derfor ikke opp til at det skal utvikles indikatorer som spesifikt retter seg mot innvandrerbefolkningen.

Stortinget har vedtatt at Norsk pasientregister skal innføres som et personidentifiserbart register som kan benyttes til medisinsk og helsefaglig forskning og som datagrunnlag for sykdoms- og kvalitetsregistre. Dette vil på sikt gi muligheter for ny kunnskap om innvandrerbefolkningens helse.

Folkehelseinstituttet har gjennomført en særlig undersøkelse om dødelighet knyttet til inngifte (rapport 2007:2 Inngifte i Norge. Omfang og medisinske konsekvenser). Resultatene nedenfor er i sin helhet hentet fra denne rapporten.*

Inngifte – ekteskap mellom beslektede individer – er utbredt i store deler av verden, spesielt i Midt-Østen, Nord-Afrika og Sør-Asia. En slik ekteskapspraksis er også vanlig blant minoriteter i Norge som har sin opprinnelse i disse områdene. I majoritetsbefolkningen med opprinnelse i Norge forekommer inngifte sjelden nå for tiden, men det var langt vanligere noen generasjoner tilbake. Funnene i rapporten viser at inngifte medfører en medisinsk risiko for barna som strekker seg over hele livsløpet fra fosterlivet og opp til voksen alder. Barn av søskenbarnpar har om lag 60 prosent høyere risiko for å dø i fosterlivet, omlag 150 prosent høyere risiko for dø i første leveår og omlag 75 prosent høyere risiko for å dø på ethvert senere tidspunkt opp mot voksen alder – sammenlignet med barn av ubeslektede foreldre.

Rapporten baserer seg på data om alle barn født i Norge fra og med 1967 til og med første halvår 2005, samt deres foreldre (2 232 690 barn og tilhørende foreldrepar). Inngifte defineres som ekteskap mellom individer som er tremenninger eller nærmere beslektet, i tråd med definisjonen som brukes i medisinsk og demografisk vitenskapelig litteratur.

Det er en signifikant økt risiko for dødfødsel hos barn av søskenbarn-par, med en risikoøkning på 63 prosent. For kategorien «beslektet, men fjernere enn søskenbarn» er det ingen økning i risiko, mens for uspesifisert slektskap ser det ut til å være lett økt risiko.

Inngifte er tilskrivbar årsak til 39 prosent av dødfødsle hos inngiftebarn. Betydningen av inngifte på befolkningsnivå avhenger av hvor utbredt inngifte er. Jo høyere inngifte-andel, desto større andel av dødfødsle kan relateres til inngifte. I den norsk-pakistanske landgruppen er inngifte en viktig årsak til dødfødsel, hele 23 prosent, mens hos de med norsk bakgrunn har inngifte liten betydning for dødfødselsforekomsten (0,2 prosent).

Inngifte medfører signifikant økt risiko for spedbarnsdød, og dette gjelder alle kategorier av slektskap. Blant barn av søskenbarn er det 1,8 prosent spedbarnsdødelighet, mens blant barn av ubeslektede foreldre er spedbarnsdødeligheten bare 0,8 prosent. Risikoen blir høyere jo nærmere beslektet foreldrene er. For barn av søskenbarn-par er risikoen for å dø i første leveår omlag to og en halv gang så høy som hos barn av ubeslektede, altså en økning i risiko på omlag 150 prosent.

Blant inngifte-barn er inngifte alene årsaken til en vesentlig andel av alle spedbarnsdødsfall – over halvparten hos barn av søskenbarn-par. Tallene viser også hvor stor betydning inngifte har som dødsårsak i en befolkning hvor inngifte er utbredt, som i den norsk-pakistanske befolkningen. Omlag halvparten av alle spedbarnsdødsfall hos norsk-pakistanere kan tilskrives inngifte. Til sammen har inngifte forårsaket mellom 150 og 200 spedbarnsdødsfall i Norge siden 1967.

Inngifte medfører økt risiko for død gjennom hele livsløpet opp til voksen alder. Barn av inngifte har på ethvert alderstrinn (etter fylte ett år) gjennomsnittlig 75 prosent større risiko for å dø enn barn av ubeslektede foreldre. For barn av tremenning-par er dødsraten også signifikant forhøyet, mens for barn av par med uspesifisert grad av slektskap er det ingen påviselig økning i dødelighet.

---

* Suren P, Grjibovski A., Stoltenberg C.: *Inngifte i Norge. Omfang og medisinske konsekvenser*. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt, 2007.

Politi, kriminalomsorg og rettsvesen

Mål:

For å gjenspeile mangfoldet i befolkningen, skal en tilstrebe en økning i andelen ansatte med innvandrerbakgrunn i politi- og påtalemyndigheten og kriminalomsorgen.

Indikatorer:

- Andel ansatte med innvandrerbakgrunn innenfor politi- og påtalemyndigheten.
- Andel ansatte med innvandrerbakgrunn innenfor retts- og fengselsvesenet.

I Soria-Moria erklæringen presiseres det at Regjeringen vil arbeide for et tolerant, flerkulturelt samfunn og motarbeide diskriminering, fordommer og rasisme. Regjeringen har i Soria-Moria erklæringen lagt rammene for en aktiv og helhetlig kriminalitetsbekjempelse i tråd med de sentrale verdiene i justissektoren – trygghet, demokrati og rettssikkerhet. Å sørge for trygghet i samfunnet er et velferdsspørsmål og et stort offentlig ansvar. Politiet, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen har som oppgave å beskytte borgerne mot kriminalitet, og å sørge for alle borgers rettssikkerhet. Det er svært viktig at disse instansene har kompetanse og ressurser til å håndheve lovverket mot rasisme og diskriminering, slik at de har tillit i hele befolkningen - noe som er en forutsetning for at lovbrudd blir rapportert og vitner melder seg. Offentlige tjenester må tilrettelegges og tilpasses til de ulike behov som finnes i befolkningen. Det er derfor viktig at mangfoldet i befolkningen også gjenspeiles i politietaten og kriminalomsorgen. På bakgrunn av ovennevnte vil Regjeringen fortsette arbeidet med å øke rekrutteringen av personer med innvandrerbakgrunn til politietaten og kriminalomsorgen, jf. St.prp. nr. 1 (2007-2008) Justis- og politidepartementet, programkategori 06.30 Kriminalomsorg og programkategori 06.40 Politi og påtalemyndighet.

Status:

- I 2006 hadde 2,2 prosent av ansatte i politi- og påtalemyndigheten innvandrerbakgrunn. Dette utgjorde 334 personer, hvorav 134 menn og 200 kvinner. 117 av disse hadde bakgrunn fra Asia, mens 89 hadde bakgrunn fra Øst-Europa.

Tabell 5: Ansatte i politi- og påtalemyndighet etter innvandringsbakgrunn 4. kvartal 2006.

	I alt	Menn	Kvinner
I alt	15 125	9 137	5 988
Ingen innvandringsbakgrunn	14 791	9 003	5 788
Innvandrere i alt, inkludert etterkommere	334	134	200
Vestlige land	91	35	56
Ikke-vestlige land	243	99	144

Kilde: SSB

- Per siste kvartal 2006 var andelen ansatte med innvandrerbakgrunn i retts- og fengselsvesenet 1,9 prosent. Dette utgjorde 122 personer, hvorav 57 menn og 65 kvinner.

Tabell 6: Ansatte i retts- og fengselsvesenet innvandringsbakgrunn. 4. kvartal 2006.

	I alt	Menn	Kvinner
I alt	6 284	3 332	2 952
Ingen innvandringsbakgrunn	6 162	3 275	2 887
Innvandrere i alt, inkludert etterkommere	122	57	65
Vestlige land	45	24	21
Ikke-vestlige land	77	33	44

Kilde: SSB

Det har vært en økning i antallet ansatte med innvandringsbakgrunn i politi- og påtalemyndigheten siden 2005. Andelen økte med 0,2 prosentpoeng. Rekruttering til polityrket skjer gjennom Politihøgskolen (PHS). PHS har drevet aktivt og systematisk rekrutteringsarbeid rettet mot etniske minoriteter gjennom flere år. Ved årets opptak var det en tredobling av studenter med slik bakgrunn i forhold til året før. I 2006 ble det tatt opp 9 studenter med minoritetsbakgrunn mens det i 2007 ble gitt tilbud om plass til 29 hvorav 27 takket ja til plassen.

For å oppnå inkludering er det viktig å unngå indirekte diskriminering. Kunnskap, bevissthet og evt. endring av etablerte kriterier/lover/normer er nøkkelord i dette arbeidet. For å øke politidistriktenes bevissthet og kunnskap om hvorfor vi ønsker mangfold i politiet, har Politidirektoratet hatt møter med et utvalg politidistrikters ledergrupper om dette tema. Det antas at økningen i antall ansatte med innvandringsbakgrunn skyldes Politidirektoratets og Politihøgskolens målrettede arbeid innen dette feltet. Arbeidet med å øke andelen tilsatte med etnisk minoritetsbakgrunn i politi- og lensmannsetaten skal videreføres. Det skal også arbeides aktivt for å beholde tilsatte, samt legges til rette for karriereutvikling – inkludert lederstillinger – for tilsatte med denne bakgrunn.

Det er satt i gang flere tiltak for å øke rekrutteringen av personer med innvandrerbakgrunn til kriminalomsorgen. Et større mangfold blant de ansatte er et viktig moment i det kriminalitetsforebyggende arbeidet som finner sted under straffegjennomføringen.

Tiltak for å øke rekrutteringen av søkere og studenter med innvandrerbakgrunn til Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) vil være avgjørende. KRUS har iverksatt tiltak for å høyne tilsøking og opptak av aspiranter med innvandrerbakgrunn. Blant annet har KRUS i samarbeid med NAV Intro i Oslo tatt initiativet til igangsetting av et tre måneders fengselsbetjentkurs for kvalifisering av innvandrere i regi av Hero Kompetanse i Oslo. Målsettingen med kurset er å tilføre kompetanse som trengs for å øke innvandreres muligheter for å komme inn på Fengselsskolen og gjennomføre utdanningen. Deltagerne skal få bedret sin språkforståelse, kulturforståelse og samfunnsforståelse og lære metoder og strategier for effektiv studieteknikk. Videre samarbeider KRUS med Politihøgskolen om et forskningsprosjekt angående rekruttering av minoritetspråklige. I 2006 ble det tatt opp 207 aspiranter ved Fengselsskolen. 9 av disse hadde innvandrerbakgrunn. Dette tilsvarer en prosentandel på 4,3 prosent.

Forbedringen i antallet studenter med etnisk minoritetsbakgrunn som ble tatt opp på PHS i 2007 viser at det nytter å drive bevisst rekrutteringsarbeid. Dette vil fortsatt være en av hovedsatsningene for å øke andelen ansatte med etnisk minoritetsbakgrunn. I tillegg må etaten arbeide målrettet for å beholde denne gruppen ansatte. Det er satt i gang et samarbeidsprosjekt mellom Politidirektoratet og PHS «Rekruttere og beholde» som har foreslått et konkret rekrutteringstiltak som innebærer veiledning av potensielle søkere med etnisk minoritetsbakgrunn frem til neste opptak. Målet med dette er å øke andelen kvalifiserte søkere med etnisk minoritetsbakgrunn. Dersom pro-

sjektet lykkes, vil det være flere kvalifiserte søkere med etnisk minoritetsbakgrunn ved neste opptak, noe som vil påvirke andelen som blir tatt opp som studenter.

Innenfor politi- og påtalemyndigheten vil følgende tiltak bli iverksatt for å nå målet:

- Videreføre dialogmøtene med politidistriktenes ledergrupper
- Følge opp og evaluere prosjektet «Rekruttere og beholde»
- Videreføre rekrutteringsarbeidet ved PHS
- Hente erfaringer fra andre land blant annet gjennom de allerede etablerte fora og evt. studiebesøk
- Videreføre dialogen med innvandrersorganisasjonene sentralt og lokalt
- Utarbeide en sentral plan for mangfoldsarbeidet i politiet

Mål:

En skal tilstrebe at andelen lekdommere med innvandrerbakgrunn øker.

Indikator:

Andel lekdommere med innvandrerbakgrunn.

Lekdommere spiller en viktig rolle i vårt rettssystem. Særlig i strafferettspleien er lekdommerinnslaget betydelig. Både ut fra et rettssikkerhetsperspektiv og av hensyn til den allmenne tillit til rettsvesenet er det viktig at lekdommerne gjenspeiler befolkningen med hensyn til alder, etnisk bakgrunn og kultur, jf. St. prp. nr. 1 (2007-2008) for Justis- og politidepartementet, programkategori 06.20 Rettsvesen.

Status:

- I utvalgene av meddommere og lagrettemedlemmer for perioden 2004-2008 har 2,8 prosent innvandrerbakgrunn.
- 1 prosent har bakgrunn fra land utenfor Europa og Nord-Amerika.

Tabellen under viser statistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB) over lekdommere etter bakgrunnsland per 1. januar 2004.

Tabell 7. Lekdommere etter innvandringsbakgrunn.

	I alt	Menn	Kvinner
I alt	70 009*	34 999	34 991
Innvandrere i alt	1 949	928	1 021
Europa/Nord-Amerika	1 218	491	727
Øvrig	731	437	294

Kilde: SSB

* Tallet inkluderer 19 lekdommere som SSB ikke kan fordele på bakgrunnsland pga. manglende bakgrunnsopplysninger.

Tallene viser at innvandrerbefolkningen er underrepresentert i meddommer- og lagretteutvalgene. Denne skjevheten i utvalgene gjelder imidlertid også på andre områder, som alder, utdanning, inntekt, andel tilsatte i offentlig sektor, andel med politisk bakgrunn mv., jf. NOU 2002: 11 *Dømmes av likemenn*, kapittel 4.7.

Stortinget vedtok 25. mai 2007 Ot.prp. nr. 22 (2006-2007) om lov om endringer i domstoloven (valg og uttaking av lekdommere), jf. Innst. O. nr. 54 (2006-2007). Proposisjonen var en oppfølging av Lekdommerutvalgets utredning NOU 2002:11 hvor det ble drøftet ulike metoder for å oppnå økt representativitet i lekdommerutvalgene. Grunn-

vilkårene for å bli valgt som meddommer eller lagrette-medlem er at man må være over 21 år og under 70 år, ha tilstrekkelig norskkunnskaper, og for øvrig være personlig egnet til oppgaven. Det er i tillegg krav om at de som velges ikke er fradømt stemmeretten i offentlige anliggender, og ikke er under offentlig gjeldsforhandling eller konkursbehandling. Endringene i domstoloven medfører nå også en lovfesting av at lekdommerutvalgene skal ha en allsidig sammensetning, slik at utvalgene best mulig representerer alle deler av befolkningen. Dette innebærer at kommunene må ta hensyn til blant annet alder, etnisk bakgrunn og kultur ved valg til lekdommerutvalgene.

Valg

Mål:

Andelen personer med innvandrerbakgrunn og stemmerett som deltar ved kommunestyrevalg, fylkestingsvalg og stortingsvalg skal tilsvare valgoppslutningen samlet.

Indikatorer:

- Prosentandel innvandrere som stemte ved siste lokalvalg, sammenholdt med valgoppslutningen totalt.
- Prosentandel innvandrere som stemte ved siste stortingsvalg, sammenholdt med valgoppslutningen totalt.

Regjeringens mål er at flest mulig deltar ved politiske valg. Dette gjelder alle stemmeberettigede, med og uten innvandrerbakgrunn. For at et representativt demokrati skal fungere etter hensikten, er det viktig at ikke valgoppslutningen blir for lav. Samtidig som borgerne ved å stemme øker sin innflytelse over egen hverdag, bidrar deltakelse ved valg til å ansvarliggjøre og bevisstgjøre borgerne. Det vises til St.prp. nr. 1 (2006-2007) for Kommunal- og regionaldepartementet, programkategori 13.10.

Informasjon er en forutsetning for å kunne stemme. Informasjonsbrosjyren om kommunestyre- og fylkestingsvalget 2007 er oversatt til ti språk. I tillegg har Kommunal- og regionaldepartementet tildelt totalt 3,2 mill. kroner i tilskudd til informasjonstiltak og tiltak for å øke valgdeltakelsen ved valget. Flere organisasjoner har fått tildelt støtte for å gjennomføre informasjonstiltak og øke valgdeltakelsen blant velgere med innvandrerbakgrunn, deriblant Kontaktutvalget mellom innvandrerbefolkningen og myndighetene (KIM) og Antirasistisk Senter. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet har også gjennomført en informasjonskampanje i forbindelse med valget.

Det foreligger ikke nye tall å rapportere når det gjelder valgdeltakelse i forhold til rapporteringen i statsbudsjettet for 2007. Det siste valget det finnes tall for er, stortingsvalget 2005.

Status:

Stortingsvalget 2005

- Ved valget i 2005 stemte 77,4 prosent av alle stemmeberettigede velgere, mens bare 53 prosent av alle stemmeberettigede velgere med innvandrerbakgrunn benyttet stemmeretten sin.
- Det er imidlertid stor forskjell i deltakelsen mellom personer med vestlig innvandrerbakgrunn, hvor valgdeltakelsen var 76 prosent, og personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, hvor 49 prosent stemte.
- Vi ser en økning i den totale valgdeltakelsen på to prosentpoeng. For personer med innvandrerbakgrunn totalt og for personer med vestlig innvandrerbakgrunn økte valgdeltakelsen med ett prosentpoeng, mens økningen blant personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn var fire prosentpoeng.

(Kilde: SSB)

Valgdeltakelsen blant unge er generelt lavere enn blant eldre. Ettersom andelen unge er større blant stemmeberettigede med innvandrerbakgrunn enn i befolkningen for øvrig, gir dette en relativt sett lavere valgdeltakelse blant personer med innvandrerbakgrunn. Forskjellen i alderssammensetningen forklarer en stor del av forskjellen i valgdeltakelse mellom personer med vestlig og ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Det er en særlig utfordring å øke valgdeltakelsen blant unge, både generelt i samfunnet og blant personer med innvandrerbakgrunn.

Botid er en viktig faktor som forklarer valgdeltakelse. I gruppen norske statsborgere med innvandrerbakgrunn og 30 år eller mer botid, stemmer hele 74 prosent. Tilsvarende stemmer bare 44 prosent av norske statsborgere med innvandrerbakgrunn og botid under ti år.

Ved valget i 2005 var andelen kvinner med innvandrerbakgrunn som deltok ved valget noe større enn for menn med innvandrerbakgrunn.

Lokalvalget 2003

SSB gjennomførte også etter lokalvalget i 2003 en undersøkelse om valgdeltakelse blant personer med innvandrerbakgrunn.

Valgdeltakelsen var også ved valget i 2003 lavere blant stemmeberettigede med innvandrerbakgrunn enn blant befolkningen for øvrig. Ved valget i 2003 var det en generell nedgang i valgdeltakelsen, og valgdeltakelsen er lavere ved lokalvalg enn ved stortingsvalg. Dette gjelder også for stemmeberettigede med innvandrerbakgrunn. Som ved valget i 2005 kan en stor del av de ulikheter det er mellom de ulike gruppene av velgere forklares med forskjeller i alderssammensetningen og botid.

Valg

- Ved kommunestyre- og fylkestingsvalg kan innvandrere med norsk statsborgerskap eller minimum tre års botid i Norge stemme. I tillegg kan nordiske statsborgere som har bosatt seg i Norge senest 31. mai i valgåret, stemme. Ved stortingsvalg må man være norsk statsborger.
  - Ved stortingsvalget i 2005 hadde 122 100 norske statsborgere med innvandrerbakgrunn stemmerett. Ved kommunestyre- og fylkestingsvalget i 2007 hadde totalt 277 000 personer med innvandrerbakgrunn stemmerett. Dette utgjør i overkant av 7 prosent av alle stemmeberettigede.
-

Bolig

Mål:

Innvandrere skal sikres botrygghet og forhindres fra utstøting i boligmarkedet.

Indikatorer:

- Andel innvandrere som mottar statlig bostøtte.
- Andel bostedsløse med fødeland utenfor Europa og Nord-Amerika.

Regjeringen har som inkluderingsmål i boligpolitikken at innvandrere skal sikres botrygghet og forhindres fra utstøting i boligmarkedene, jf. omtalen i St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Kommunal- og regionaldepartementet under Hovedmål 2 Boliger til vanskeligstilte på boligmarkedet. Gode og trygge boforhold legger til rette for gode oppvekstvilkår for barn og ungdom, samtidig som det gir voksne et viktig fundament for aktiv deltakelse i arbeid og samfunnsliv for øvrig.

Innvandrere er overrepresentert i leiemarkedet, der det er normalt å inngå kontrakter av begrenset varighet. Mange innvandrere møter ekstra utfordringer med å orientere

seg om hvordan de norske boligmarkedene og boligfinansieringen fungerer.

Omfanget av bostedsløshet er ikke kartlagt siden 2005. Det skal gjennomføres en ny kartlegging av bostedsløshet ved årsskiftet 2007/2008.

Status:

Andelen innvandrere som mottok bostøtte ble redusert fra 18 prosent til 15 prosent fra 2004 til 2005. Andelen innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn som mottok bostøtte gikk ned fra 25 prosent til 20 prosent i samme periode. Fra 2004 til 2005 økte andelen mottakere i befolkningen som helhet svakt fra 4,1 prosent til 4,2 prosent. Det har i perioden 1999-2005 vært relativt små årlige endringer i andelen innvandrere og innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn som mottar bostøtte. Det foreligger ikke tall fra 2006 om andel innvandrere som mottar bostøtte.

Bostøtteindikatoren gjenspeiler at i de laveste inntektsgruppene har innvandrere større problemer med å dekke løpende boutgifter enn befolkningen generelt. De relativt små endringene i perioden 1999-2005 i andelen som mottar bostøtte indikerer samtidig at innvandrere ikke har hatt større problemer enn gjennomsnittsbefolkningen med å håndtere prisveksten i boligmarkedene. Dette kan ha sammenheng med at en overvekt av innvandrere med lave inntekter bor i leide boliger, som har hatt lav økning i leieprisene, sett opp mot prisveksten i kjøpsmarkedet.

Tabell 8. Andel innvandrere som mottar bostøtte. Prosent.

	1996	1999	2001	2002	2003	2004	2005
Hele befolkningen	3,2	4	4,3	4,1	4,6	4,1	4,2
Innvandrere i alt	16	13	16	14	16	18	15
Innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn	24	20	23	19	22	25	20

Kilde: SSB og Husbanken

Husbanken har vurdert om det bør utvikles nye og forbedrede indikatorer som kan bygge på data fra flere av Husbankens virkemidler. Så langt foreligger det ikke grunnlag for å foreslå endringer eller nye indikatorer, da det per i dag ikke innhentes data om søker er innvandrer eller ei i forbindelse med bruk av virkemidler. Husbanken har imidlertid igangsatt et omfattende Boliganalyseprosjekt som vil kunne åpne nye muligheter for å skille ut innvandrerbefolkningen i egen statistikkproduksjon.

Det å være inkludert på boligmarkedet innebærer blant annet at den enkelte har et bosted eller en plass med tilfredsstillende fysisk standard, som husstanden har eksklusiv tilgang til, og der de kan opprettholde privatliv og sosiale relasjoner. Videre har vedkommende og hans/hennes familie disposisjonsrett til dette bostedet. En bostedsløs er en person eller husholdning som oppholder seg på steder der ett, eller flere av disse aspektene er fraværende.

Tabell 9. Bostedsløse etter innvandrerbakgrunn.

Bostedsløse	1996	2003	2005
Antall bostedsløse totalt	6200	5200	5500
Andel (prosent) med fødeland utenfor Europa og Nord-Amerika	13	10	13
Andel (prosent) med fødeland utenfor Vest-Europa	1	1	2

Kilde: Byggforsk sine prosjektrapporter fra 1997 (nr. 216), 2004 (nr. 371) og 2006 (nr. 403).

Omfanget av bostedsløshet i Norge er kartlagt tre ganger, i 1996, 2003 og 2005. Neste kartlegging vil finne sted i 2007. Omfanget av bostedsløshet har gått ned siden 1996, men noe opp siden 2003. Andelen bostedsløse født utenfor Norge er høyere enn i befolkningen generelt. Det er store forskjeller mellom kommuner og kommunegrupper. I Oslo hadde 26 prosent av de bostedsløse bakgrunn fra Afrika eller Asia. Andelen bostedsløse med fødeland utenfor Vest-Europa har økt med ett prosentpoeng. Imidlertid har andelen bostedsløse med fødeland utenfor Vest-Europa relativt sett gått ned. Dette skyldes at det i 1996 var om lag 4 prosent og om lag 6,6 prosent i 2005 av befolkningen med fødeland utenfor Vest-Europa.

Blant bostedsløse er andelen menn 76 prosent og andelen kvinner er 24 prosent (2005). Dette er den samme andelen som i 2003 og 1996. For bostedsløse som kommer fra ikke-vestlige land er andelen 78 prosent for menn og 22 prosent for kvinner.

Personer med fødeland utenfor Vest-Europa og Nord-Amerika har i mindre grad enn bostedsløse for øvrig tilleggspolproblemer som psykisk lidelse og rusavhengighet. Denne gruppen oppholder seg også oftere hos venner og bekjente enn bostedsløse for øvrig. Husbanken kan tilby kompetansetilskudd til utviklingsprosjekter som kan bidra til at det utvikles gode modeller for at denne gruppen sikres større deltakelse på boligmarkedet.

Regjeringen vil avskaffe bostedsløshet. Regjeringen viderefører og forsterker derfor innsatsen i arbeidet med strategien «På vei til egen bolig». Strategien inneholder konkrete resultatmål som det tas sikte på å nå innen utgangen av 2007. Disse er:

- Antall begjæringer om utkastelser skal reduseres med 50 prosent og antall utkastelser med 30 prosent.
- Ingen skal måtte tilbringe tid i midlertidige løsninger ved løslatelse fra fengselsopphold.
- Ingen skal måtte tilbringe tid i midlertidige løsninger etter utskrivelse fra institusjon.
- Ingen skal tilbys døgnovernatting uten kvalitetsavtale.
- Ingen skal oppholde seg mer enn tre måneder i midlertidig botilbud.

Bolig

- De aller fleste uten innvandringsbakgrunn bor i eid bolig (84 prosent). Eierandelen varierer mye mellom ulike innvandrergrupper. Botid i Norge synes å ha stor betydning for om man eier eller leier, men det er store forskjeller mellom personer med ulik innvandringsbakgrunn. Husbanken har bedt NOVA foreta en undersøkelse for å belyse flyktningers boforhold. Prosjektet skal gi økt kunnskap om bolig-, livssituasjon og livskvalitet til flyktninger som har vært i Norge en tid. Resultater fra undersøkelsen vil foreligge tidlig i 2008.
- Personer med innvandrerbakgrunn bor flere i hver bolig, og det er spesielt innvandrere fra Asia som bor i de største husholdningene. Tilsvarende er det også vanlig blant innvandrere fra Afghanistan, Somalia og det tidligere Jugoslavia med husholdninger med mer enn fire personer. Personer med innvandrerbakgrunn bor også trangere enn personer uten innvandrerbakgrunn. Innvandrere fra ikke-vestlige land disponerer både minst areal og færrest antall rom per person. Av de uten innvandrerbakgrunn, bor 68 prosent i boliger på 100 kvm eller mer. Av ikke-vestlige innvandrere har 35 prosent bolig med 100 kvm eller mer.

Kultur og media

Mål:

Økt deltakelse og økt andel aktive utøvere med innvandrerbakgrunn innenfor kultur- og mediesektoren.

Indikatorer:

- Andel arbeidstakere med innvandrerbakgrunn innen kultur- og mediesektoren.
- Andel statlig oppnevnte styremedlemmer med innvandrerbakgrunn i teater- og orkesterinstitusjoner.
- Andel norske skjønnlitterære boktitler forfattet av personer med innvandrerbakgrunn innkjøpt av Norsk kulturråd (se faktaboks).

Regjeringen vil synliggjøre det flerkulturelle perspektivet på alle felter i kulturlivet og bidra til å skape bedre møteplasser mellom majoritets- og minoritetskulturer.

Kulturpolitikken viktigste oppgave er å legge til rette for et mangfold av ulike kulturtilbud og kunstneriske uttrykk. Et mangfold av kunstuttrykk og kunstopplevelse gjør samfunnet rikere. Det er et mål i kulturpolitikken å sikre at alle får tilgang til kunst- og kulturopplevelser, samt å sørge for at muligheten til å uttrykke seg gjennom kunst og kultur ikke skal være avhengig av geografi og sosiale skillelinjer. Et godt kunst- og kulturtilbud kan ikke løses av markedet alene. Det er nødvendig med et offensivt offentlig engasjement for å sikre bredde og mangfold. De nasjonale og regionale kulturinstitusjonene er viktige kulturformidlere. Det er viktig at de etablerte kulturorganisasjonene blir reelt flerkulturelle, både i kunstuttrykk og repertoarvalg, og ved å gi plass til kunstnere med innvandrerbakgrunn.

Regjeringen vil stimulere til mangfold og kvalitet i norske medier. Dette er nødvendig for at mediene skal kunne tilby troverdig informasjon som ivaretar behovene til alle grupper i vårt samfunn. Norge er et flerkulturelt samfunn. Det er derfor viktig at minoritetenes behov blir ivare tatt av mediene.

Status:

- Arbeidstakere med innvandrerbakgrunn utgjør 5,3 prosent av alle arbeidstakere innen kultur- og mediesektoren. 2,4 prosent var kvinner og 2,9 prosent menn (Kilde: SSB). I 2005 var andelen arbeidstakere med innvandrerbakgrunn innen kultur- og mediesektoren 6,8 prosent. I 2006 er en ny næringsgruppe inkludert (forlagsvirksomhet, grafisk produksjon etc.). Denne næringsgruppen har en lav andel arbeidstakere med innvandrerbakgrunn (3,9 prosent). Dette forklarer den tilsynelatende nedgangen i andel ansatte med innvandrerbakgrunn innen kultur- og mediesektoren totalt. Hvis forlagsvirksomhet, grafisk produksjon etc. holdes utenfor, er andelen arbeidstakere med innvandrerbakgrunn innen kultur- og mediesektoren 7,1 prosent, dvs. noe høyere enn i 2005. Med en foreløpig rapportering over to år er det tidlig å si noe om utviklingen over tid.
- Av 107 statlig oppnevnte styremedlemmer i teaterinstitusjonene og symfoniorkestrene har fire styremedlemmer innvandrerbakgrunn (tre kvinner, én mann). Dette utgjør en andel på 3,7 prosent. Rapporteringen omfatter 17 scenekunstinstitusjoner (teater, opera, ballett) og seks orkesterselskaper med fast årlig tilskudd fra Kultur- og kirke departementet (Kilde: Norsk teater- og orkesterforening).
- I 2006 omfattet innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for voksne 216 titler, hvorav tre av titlene var skrevet av mannlige forfattere med innvandrerbakgrunn. Dette utgjør en andel på 1,4 prosent. Innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for barn og unge omfatter 121 titler, én av titlene var skrevet av en kvinnelig forfatter med innvandrerbakgrunn, dvs. en andel på 0,8 prosent (Kilde: Norsk Kulturråd).

Det foreligger ikke nye undersøkelser om innvandrerbefolkningens kulturbruk. Kulturbruksundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå (1991-1995) indikerer at innvandrere i større grad enn befolkningen som helhet går på folkebibliotek og på museer, men i mindre grad på teater, idrettsarrangement og kunstutstilling. De leser også i større grad bøker, mens de mindre grad leser aviser og hører på radio.

Når det gjelder målet om innvandreres kultur- og mediebruk, vil en undersøkelse om dette gjennomføres i 2008 i sammenheng med at det da etter planen skal gjennomføres en ny, kombinert kultur- og mediebruksundersøkelse. Foreløpige tall vil kunne være ferdige til sommeren 2008 med tanke på rapportering i statsbudsjettet for 2009.

I arbeidet for økt deltakelse og økt andel aktive utøvere med innvandrerbakgrunn innenfor kultur- og mediesektoren er det en særlig utfordring å utvikle strategier og virkemidler som tar hensyn til prinsippene om kunstnerisk frihet og en armlengdes avstand mellom politisk styring og kunstneriske valg.

For å synliggjøre det flerkulturelle perspektivet på alle felter i kulturlivet og bidra til å skape gode møteplasser mellom majoritets- og minoritetskulturer trengs det et mer samlet grep om den statlige innsatsen for å fremme kulturelt mangfold som en vesentlig dimensjon i kulturpolitikken.

Norge fikk sin første kulturlov 1. august 2007. Loven har som formål å fastlegge offentlige myndigheters ansvar for å fremme og legge til rette for et bredt spekter av kulturvirksomhet, slik at alle kan få mulighet til å delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kulturuttrykk. Loven regulerer oppgavefordeling på området mellom staten, fylkeskommunen og kommunen.

I St.meld.nr.17 (2005-2006) 2008 som markeringsår for kulturelt mangfold presenterer Regjeringen planene for et markeringsår for kulturelt mangfold i 2008. Kulturløftet løfter også kulturelt mangfold. Mangfoldsåret skal bidra til å

øke innbyggernes muligheter til å delta i og oppleve det mangfold av kulturuttrykk som dagens norske samfunn kan frambringe. Dette året skal markere starten på en utvikling der stimulering av kulturelt mangfold blir et markant og gjennomgående trekk ved norsk kulturpolitikk. 10 mill. kroner i prosjektmidler til flerkulturelle tiltak skal fordeles av Norsk kulturråd innenfor eksisterende ordninger. Samtidig styrkes mangfoldssekretariatets midler til drift og egeninitierte tiltak i markeringsåret.

Stiftelsen Horisont ble etablert med det hovedmål å fremme minoritetenes deltakelse i norsk offentlighet, og i kunstlivet spesielt. Stiftelsen skal arbeide for å utvikle nye metoder for kulturutveksling, særlig med landene i sør, samt drive kompetanseutvikling og formidling av internasjonal kunst og kultur av høy kvalitet. Stiftelsen får økt tilskudd til arbeidet med den årlige festivalen Mela, som nå skal få knutepunktstatus.

Regjeringen styrker også Du store verden!, som arbeider for å fremme det kulturelle mangfoldet innenfor kunst- og kulturlivet i Norge ved å arrangere, koordinere og formidle kunstneriske aktiviteter av høy kvalitet, drive aktivt nasjonalt og internasjonalt nettverksarbeid og å være pådriver for holdningsskapning og kompetanseheving.

På musikkfeltet får Cosmopolite økte midler til sin konsertvirksomhet, og på scenekunstheltet satses det blant annet på Nordic Black Theatre, som er et teater og en teaterskole rettet mot scenekunstnere og ungdom med bakgrunn fra tredje verden. På litteraturfeltet styrkes innkjøpsordningen for oversatt litteratur og tilskuddet til Det

Tabell 10. Arbeidstakere etter innvandringsbakgrunn og kjønn. 4. kvartal 2006.

Sektor	Arbeidstakere med innvandrerbakgrunn						Arbeidstakere totalt
	Totalt	K	M	Prosent	K	M	
Film og video	168	81	87	6,9	48	52	2 408
Radio og fjernsyn	193	91	102	2,9	47	53	6 500
Selvstendig kunstnerisk virksomhet	123	63	60	12,1	51	49	1 015
Drift av etableringer tilknyttet kunstnerisk virksomhet.	408	172	236	12,0	42	58	3 388
Bibliotek og arkiver	259	177	82	6,7	68	32	3 809
Museer, vern av historiske steder og bygninger	317	191	126	8,7	60	40	3 608
Forlag og grafisk industri	1 030	375	655	3,9	36	64	26 196

Kilde: SSB

Om næringsgruppene:

Film og video: Film- og videoproduksjon, omfatter også lydstudioer, distribusjon av film og video, filmframvisning, herunder filmklubber, ikke salg/utleie.

Radio og fjernsyn: Radio og fjernsyn, omfatter også salg og utleie av radio- og fjernsynsprogrammer, ikke programmer formidlet via kabel og satellitt.

Selvstendig kunstnerisk virksomhet: skuespillere, musikere, forfattere, foredragsholdere, bildende kunstnere, gravører, regissører m.m.

Drift av etableringer tilknyttet kunstnerisk virksomhet: Omfatter drift av teatre, konsertsaler, musikkstudioer m.m. Omfatter også billettbyråer.

Bibliotek og arkiver: Drift av biblioteker og arkiver.

Museer, vern av historiske steder og bygninger: Omfatter utstilling av alle former for samlinger (kunst, vitenskapelige, teknologiske og historiske samlinger) og særutstillinger, ikke kunstgallerier. Historiske steder og bygninger omfatter også monumenter.

Forlag og grafisk industri: Forlagsvirksomhet, grafisk produksjon og tjenester m.m.

flerspråklige bibliotek (DFB) økes. DFB ble etablert som egen avdeling av Deichmanske bibliotek i Oslo i 1983, og er et kompetanse- og veiledningscenter for bibliotektilbud til innvandrere og flyktninger overfor landets fylkes- og folkebibliotek. I tillegg får Agenda X, et resurssenter for ungdom som lever i samfunn med kulturelt mangfold, økt støtte som skal brukes til skriveverksted for ungdom med minoritetsbakgrunn.

Regjeringen vil styrke det flerkulturelle arbeidet på museumsfeltet gjennom tilskuddsøkninger til ulike museer, bl.a. Jødisk Museum i Oslo, som åpner høsten 2008 med arrangementet Jødiske kulturdager. Oslo museum får økt tilskudd til sitt arbeid med internasjonal kultur, minoriteter og mangfold, og Norsk skogfinsk museum får det samme til dokumentasjon og formidling av historien og kulturen til skogfinnene i Norge. Også Senter for afrikansk kulturformidling, som formidler kunnskap om afrikansk kultur og afrikanskrelaterede kulturer, styrkes i 2008.

Regjeringen legger høsten 2007 fram en stortingsmelding om samepolitikken. Overføringen til samiske kulturformål øker i denne forbindelse med drøyt 6 mill. kroner, inkludert økt driftstilskudd til Østsamisk Museum i Neiden og midler til kunstinnkjøp til samiske samlinger. I tillegg vil det blitt gitt investeringstilskudd til Aja samisk senter og en betydelig sum til styrking av samiske aviser.

Siden 1991 har SSB gjennomført kulturbruksundersøkelser (hvert fjerde år) og mediebruksundersøkelser (hvert år). Resultatene blir publisert bl.a. i SSBs Norsk kulturbarometer og Norsk mediebarometer. I 2008 skal det gjennomføres en ny, kombinert undersøkelse. Med den som utgangspunkt skal det gjennomføres en tilleggsundersøkelse blant et stort utvalg (ca. 1600) innvandrere for å få pålitelig tallmateriale om innvandreres bruk av kultur- og medietilbud.

I samsvar med St.prp. nr. 76 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 20. oktober 2005 om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk* og St.prp. nr. 73 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven* ga Stortinget i desember 2006 sin tilslutning til å ratifisere de to UNESCO-konvensjonene. Konvensjonen for å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk har som hovedmålsetting å bekrefte statens rett til å utforme og gjennomføre kulturpolitiske tiltak for å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk. Konvensjonen om den immaterielle kulturarven skaper grunnlag for mer systematisk innsats for å dokumentere og fremme immaterielle kulturuttrykk som dans, musikk, tradisjonell håndverkkunnskap m.m. i Norge, men også gjennom internasjonale prosjekter i samarbeid med bl.a. utviklingsland.

Kultur

Gjennom målrettede tiltak og generell styrking av kunst-, kultur- og frivillighetsformål på statsbudsjettet, gjennomfører Regjeringen Kulturløftet. Kunst og kultur har stor verdi i seg selv. Samtidig har satsing på kultur ved å fremme bevaring og formidling av kulturarven, kunstnerisk fornyelse og kvalitet og kulturelt mangfold, nasjonalt og internasjonalt, stor betydning for andre samfunnsområder som næringsutvikling og arbeidsplasser, integrering og inkludering, helse, læring og kreativitet. Norge som flerkulturelt land er ett av de femten hovedpunktene i Kulturløftet: «Det er viktig at det flerkulturelle perspektivet synliggjøres på alle felter i kulturlivet. Vi vil at kulturelt mangfold skal bli et grunnleggende premiss i kunst- og kulturpolitikken. Det er derfor viktig at de nasjonale kulturinstitusjonene gjenspeiler dette i sine produksjoner, og at det i tillegg gis støtte til aktører på det flerkulturelle feltet».

Medier

Hovedmålet for mediepolitikken er å sikre ytringsfriheten som en forutsetning for et levende folkestyre. Staten har et ansvar for å skape et grunnlag for en fungerende offentlig dialog. Samtidig har mediene selv et klart ansvar for å ivareta medienes demokratiske funksjon. Særlig gjelder dette i forhold til redaksjonelle spørsmål, som staten av prinsipielle grunner ikke bør gripe inn i.

Mediepolitikken skal sikre:

- mangfold av informasjonstilbud og ytringsmuligheter
- uavhengighet i redaksjonelle spørsmål
- medienes tilgjengelighet for allmennheten

Norsk Kulturråds innkjøpsordning for ny norsk skjønnlitteratur

Norsk kulturråds innkjøpsordninger for ny norsk skjønnlitteratur omfatter årlig innkjøp av ca. 200 titler skjønnlitteratur for voksne og innkjøp av ca. 100 titler for barn og unge. De innkjøpte titlene omfatter en stor del av forlagenes samlede utgivelser av norsk skjønnlitteratur. De innkjøpte bøkene gjøres tilgjengelig for publikum gjennom folkebibliotekene.

Staten som arbeidsgiver

Mål:

Andel personer med innvandrerbakgrunn ansatt i staten skal øke.

Indikatorer:

- Andel personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ansatt i statsadministrasjonen.
- Andel personer med innvandrerbakgrunn ansatt i heleide statlige selskaper.

Staten som arbeidsgiver har et særlig ansvar for å gå foran som et godt eksempel ved å øke andelen av de statsansatte som har innvandrerbakgrunn. Regjeringen ønsker å bidra til å ta i bruk den kompetansen personer med innvandrerbakgrunn representerer også i statsforvaltningen og legge til rette for større mangfold. Mangfold er nødvendig for å løse oppgavene i et mer sammensatt samfunn med stadig større kompleksitet. Det er også viktig for statens legitimitet at forvaltningen så langt som mulig gjenspeiler mangfoldet i befolkningen. For øvrig vises det til St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Fornyings- og administrasjonsdepartementet og St.prp. nr. 1 (2007-2008) for Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Status:

- *Andel personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ansatt i statsadministrasjonen:*

Per oktober 2006 hadde 2,8 prosent av de ansatte i statsadministrasjonen ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Statsadministrasjonen omfatter departementene og deres underliggende etater. I oktober 2006 var det 3 prosent kvinner og 2,6 prosent menn med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn tilsatt i statlig sentralforvaltning. I oktober 2004 og 2005 hadde henholdsvis 2,3 og 2,5 prosent av de tilsatte i departementene og departementsområdene slik bakgrunn.

Som i tidligere år var det også i 2006 store variasjoner mellom departementsområdene. Andelen ansatte med ikke-vestlig bakgrunn var høyest innen områdene

Helse- og omsorgsdepartementet (5,5 prosent), Kunnskapsdepartementet (5,1 prosent) og Kommunal- og regionaldepartementet (4,7 prosent). Forsvarsdepartementet (0,6 prosent) og Justis- og politidepartementet (1,2 prosent) og deres underliggende etater hadde den laveste andelen tilsatte med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

Kilde: SSB

- *Andel personer med innvandrerbakgrunn ansatt i heleide statlige selskaper:*

Andelen ansatte med innvandrerbakgrunn i heleide statlige selskaper økte fra 7,5 prosent i 2004 til 7,8 prosent i 2005 til 8,2 prosent i 4. kvartal 2006. Andelen ansatte med ikke-vestlig bakgrunn i de heleide statlige selskapene økte fra 4,2 prosent i fjerde kvartal 2004 til 4,4 prosent i 2005 og 4,7 prosent i 2006.

Andelen ansatte med innvandrerbakgrunn var i 4. kvartal 2006 høyest innen helseforetakene med 8,9 prosent. 4,8 prosent av de ansatte innen helseforetakene hadde ikke-vestlig bakgrunn. 3 prosent av de ansatte i helseforetakene var kvinner med ikke-vestlig bakgrunn. I de heleide statlig eide foretakene hadde 6,2 prosent innvandrerbakgrunn. 4,8 prosent hadde ikke-vestlig bakgrunn.

Tallene fra SSB over ansatte med innvandrerbakgrunn i statlig forvaltning og i heleide statlige selskaper viser at utviklingen går i riktig retning, men at situasjonen varierer mye. Statsadministrasjonen har en noe lavere andel ansatte med innvandrerbakgrunn enn de heleide statlige selskapene.

For å styrke arbeidet med mangfold i staten oppfordret det daværende Moderniseringsdepartementet i 2002 statlige virksomheter til å bruke følgende formulering i sine stillingsannonser: «Den statlige arbeidsstyrken skal i størst mulig grad gjenspeile mangfoldet i befolkningen. Det er derfor et personalpolitisk mål å oppnå en balansert alders- og kjønnsammensetning og rekruttere personer med innvandrerbakgrunn. Personer med innvandrerbakgrunn oppfordres til å søke stillingen». Kartlegginger gjort

Tabell 11. Sysselsatte 16-74 år i statlig forvaltning og statlig eide foretak. I alt og personer med innvandrerbakgrunn (innvandrere og etterkommere). 4. kvartal 2006.

Sektor	Sysselsatte	Personer med innv. bakgrunn	Andel med innv. bakgrunn	Menn med Innvandrerbakgrunn			Kvinner med Innvandrerbakgrunn		
				i alt	Vestlig	Ikke-vestlig	i alt	Vestlig	Ikke-vestlig
I alt	340012	22809	6,7	160042	4384	6321	179970	5823	6281
110 Statlig forvaltning	252827	17767	7	103077	3239	4071	149750	5165	5292
<i>herav helseforetak</i>	102982	9163	8,9	22327	1250	1797	80655	3004	3112
150, 190 NB og statlige låneinst.	1847	89	4,8	915	20	21	932	14	34
610 Statlig forretningsdrift	3934	213	5,4	1804	29	45	2130	44	95
630 Statlig eide foretak	80486	4720	5,9	53559	1089	2177	26927	596	858
<i>herav heleid</i>	36773	2275	6,2	21960	276	1242	14813	249	508
635 Statsforetak	918	20	2,2	687	7	7	231	4	2
Heleide – vår def.	139755	11438	8,2	44287	1526	3039	95468	3253	3620

Kilde: SSB

i 2005 og 2006 viser at virksomhetene følger denne oppfordringen på en god måte.

Statlige virksomheter er pålagt å innkalle minst én kvalifisert person med ikke-vestlig bakgrunn til jobbintervju. I 2006 gjorde Fornyings- og administrasjonsdepartementet en undersøkelse i departementene og underliggende etater om hvordan statlige virksomheter følger opp dette pålegget. Det ble spurt om hvor mange stillingsutlysninger virksomhetene hadde hatt i perioden annet halvår 2005 og første halvår 2006, hvor mange ikke-vestlige innvandrere som var innkalt til jobbintervju, og hvor mange av dem som hadde fått stillingen. Kartleggingen viste at om lag 1450 søkere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ble innkalt til intervju i forbindelse med de nesten 6300 kunnngjøringer av ledige stillinger i perioden. Av de nesten 1450 som ble innkalt til intervju fikk 327 stillingen de søkte, noe som utgjør 22 prosent av de som var inne til intervju. De tilsvarende tallene for forrige periode (annet halvår 2004 og første halvår 2005) var at det ble gjort nesten 7000 stillingsutlysninger, om lag 1550 søkere med ikke-vestlig bakgrunn var innkalt til jobbintervju og 430 tilsatt (28 prosent av de som ble innkalt). Dette viser at jobbintervjuer gir personer med ikke-vestlig bakgrunn anledning til å vise sine kvalifikasjoner og kompetanse, og gir dem gode muligheter til å få den aktuelle stillingen.

For å følge opp de positive erfaringene man har hatt innen statsforvaltningen med å annonsere etter personer med innvandrerbakgrunn og innkalle minst én kvalifisert person med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn til intervju, innkalte arbeids- og inkluderingsministeren lederne i de heleide statlige selskapene og de statlige helseforetakene til egne møter om saken i februar 2006 og 2007. På møtene oppfordret han topplederne til å gjøre de samme rekrutteringstiltakene i sine virksomheter. På møtet i 2007 diskuterte en også erfaringene fra året som var gått fra det første møtet og som IMDi hadde oppsummert i en egen oppfølgingsrapport til møtet. På bakgrunn av rapporten og diskusjonen som fulgte oppfordret ministeren selskapene til å iverksette enda flere tiltak for å styrke mangfoldsarbeidet i selskapene. Arbeids- og inkluderingsministeren vil innkalle lederne til et nytt møte på samme tid i 2008 for å høre hva som er gjort, og for å drøfte det videre arbeidet.

I de sentrale tariffoppgjørene i staten er det over flere tariffperioder avsatt midler som bl.a. er blitt brukt til å bidra til rekruttering og integrering av personer med innvandrerbakgrunn i staten. Også i tariffperioden 2006-2008 er det satt av penger til dette formålet.

Utgitt av:
Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Departementenes servicesenter
Kopi- og distribusjonsservice
www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonskode: A-0019
Trykk: PDC Tangen 10/2007 - 9000
Design: www.lucas.no

